

Uchinchi Bo'lim - Judolik Zori (Yoxud Diyodor Qiyomatga Qolgaymi?)

Tavakkalchini Xudo asrar

Men hech yerga sig'ibmasdim.

O'tgan ikki kun ikki yilga cho'zildiyov!

Uchinchi kun shanba edi. Demak, erta o'tib, indinga taqdirim hal bo'ladi: yo ketaman, yo biron past ishga survorishadi. Harqalay, ayab o'tirishmaydi.

Qarangki, men qilmishimdan pushmonga tushish o'rniga turib-turib allaqanday g'urur tuyib ketmoqda edim:

"Zab qilibmanmi, qaytarib berib?!"

Men kimga tortdim, oyimlargami yo... Sulton akamga b' o'zim tushunib yetolmasdim.

Harqalay mendan To'ram taqdir yoki akamga o'xshagan hukumatlarga ham bo'y bermaydigan bir odam chiqmasa-da, so'zimdagi tura olayotganim, Vatanini sog'ingan bir vatanjudoga qayishib, uni hamma qatori so'kib-netib, "o'lgani" ustiga tepmayotganim o'zimga yoqib tushmoqda edi. Mana shu g'urur bo'lsa kerak. Demak, g'ururimga qarshi bir ish qilgim kelmapti. Bundan xursand bo'lish kerak-ku, axir!

Ammo shu tobning o'zida menga alam qilayotgan joyi ham yo'q emasdi. Men o'rtamiyona bir mirzo bo'lsam - boshqa gap edi.

Boshqa sohadan kelib ham, topshiriqlarni o'rinlatib ado etib yuribman-ku. Birovdan tilim qisiq joyi yo'q. Shundaki biz mirzolarning qadri shu bo'lsa, kim ekanmiz biz? Bu zo'qning yugurgani somonxonagacha deganlaridek nihoyati yugurdak mirzo ekanmizmi biz?..

Turib-turib endi menga nasha qilmoqda edi! Nega o'sha gap chiqqan kunyoq ariza yozib, kiritib yubora qolmadim? Nimaga umid tutdim? Biron insofli odam chiqib, yonimga tushishigami? Himoya etishigami?

Qachon Xudoga tavakkal qilishni o'rganamiz?! Peshonamdan ko'rdim, taqdirning yozmishidan ortiq nima bo'lardi, deya olsam-ku - olam guliston edi! Qutulardim shu mashmashalardan! O'sha kuni bosh muharrir oldida andesha saqlab jim turaverganim kelib-kelib endi o'zimga ta'sir qilmoqda edi. Nega bunday qildim? Rostini aytib, qahriga yo'liqqim kelmadimi yo? Ishqilib xokisor bir qiyofada jim yer chizib turganim yodimga tushib, o'z-o'zimdagi b'ijini bormoqda edim.

Mening o'rnimda akam nima qilardi?! Uzr so'rab yo yalinib o'tirarmidi? Hech qachon! Men esam, imilladim. Shart kesolmadim! Menga mana shu mezon, akamni o'z o'rnimga qo'yib ko'rishim - qarangki, yoqib tushmoqda, bundan o'zgacha bir g'urur tuyib ketmoqda edim.

Uyga sig'ibmay do'konning qorovulxonasiga chiqib borsam, shaxmatchilarning zo'rlari Rasulbek akanikiga to'y kelishi munosabati bilan yig'ilib qolishgan ekan. Birin-sirin "Assalomu alaykum"lab chiqib kela boshlashdi. Jang toza qizidi, lekin hech kim meni o'tirgan joyimdan siljita olmasdi.

- Bu kimning alamini bizdan olyapti? Hammani pista po'choqdek chaqib tashladi-ku, a? Birortang Shukrulloni chaqirib chiqsalar-chi! - deb qolishdi.

- Shu turishimda Fisherni opkelsangizam qoqib tashlayman! Mirzolikni tashlab, o'zimni shu o'yinga bag'ishlasammi, deb turibman-ku, - dedim yarim hazil, yarim chini bilan.

- Tag'bin Gorkiy bog'iga tanda qo'yib yurmagin, bor bisotingni shilib olishadi-ya, - dedi kimdir.

- Qimordan Xudo asrasin, - deb sekin tura boshladim. - Izzatim borida o'zim joy bo'shata qolay. Qo'l bir kelib qoldi-da, akalar, - deb siporishladim. Aslida ishxonadagi anuv mashmasha yana yodimga tushib, kayfiyatim buzila boshlagan, o'zim bu yerdan ham jilishga bahona izlar edim.

Qorovulxona hujrasida shuncha qolib ketibman, qaytib kelsam, vaqt peshindan og'ib, hovlida kir yuvib o'tirgan kennoyimdan bo'lak hech kim ko'rinmas, hammayoq yer yutgandek jimjit edi.

Qorin ham piyozni po'sti bo'lib ketgan ekan, sich-qonni inida qolgan qattiq non ham shirin ko'rinib, u uydagi bunisiga chiqib yursam, kennoyim oshxonadan ustiga talinka yopib, sochiqqa o'ralgan kosa ko'tarib kela boshladilar.

- Ovqatiz bu yoqda edu, Maqsudxon. Kelavurmadiz-kelavurmadiz, sochiqqa o'rab qo'yup edum, kelung, - dedilar dasturxon yozib.

- Rahmat, bular qani? - dedim ichkariga ishora etib.

Kennoyim nimagadir aytishga istihola qilib, yerga qaradilar:

- Kutup-kutup, ketishdu.

- Qayoqqa ketishadi? Hech gap yo'q edi-ku, boya? - deya oldim.

- Siznu orqangizdanoq odam kelub edu.

- Odam?.. Nega keladi? - dedim hayron qolib.

Kennoyim yamlandilar:

- O'sha o'ziz bila ishlaydikan anuv kungu odam, mehmonlarnu boshlab kelgan-chu...

- Daroz bo'ylik, shapkalimi? Nima deydi? - dedim ichim g'urur bormishlab kelib: "Kim yuboribdi u kishini?"

Kennoyim "O'sha-o'sha", deb tasdiqladilar-u, u yog'ibni aytishga tillari bormay, oshxonaga oshiqdilar.

Mening ishtaham o'lib bo'lgan edi, u kishini yarim yo'ldan qaytarishga tushdim:

- Shoshmang, nima deydi? Axir men o'lgani ketgan emasman-ku, birpas kutmaydimi? Qolaversa, chaqirsa ovozi yetadigan joyda - hujrada edim-ku.

- Bilmasam, Maqsudxon, gapuni eshitub, "menu oborchi-obor"lab qoldular kichigoyum.

- Yo'g'ib-e...

- "Xudo olsin ularni, Farg'bonasiga jo'natarda kerak bo'luvdi, endi Toshkanga sig'ibmay qoptimi"lab o'tlanaverdilar. "Sen obormasang, ana, kelinum oboradi" deb qaytmadular.

- O'ziyam birgalashib ketdimi? - dedim bo'shshib.

- Xudonu zoruni qildu, "Siz bormang, o'g'ib'uz xafa bo'ladi"lab. Eshitubam qo'ymadular.

- U qilishibdi-bu qilishibdi, ishni buzishibdi-ku! - dedim ensam qotib.

- Unaqa demang, Maqsudxo'ja, qaytuga kichigoyum ishizzu to'rulab keladula, qarab turasiz, - deb kennoyim oshxonaga tomonga yuraverdilar.

Fe'lim aynib, kayfiyatim buzilib bo'lgan edi, o'tirarimni ham, oyimning orqalaridan yetib borarimni ham bilmasdim: Jo'ra akamga ham Xudo bo'y berib, aql bermagan ekan-ku! O'sha gapni oyimlarga doston qilib ko'tarib keptimi?! Koshki boshliqlar undan ko'rishsa! O'zi qilg'iblikni qilib qo'yib, oyisini jo'natibdi, deb bir karra aytishadi. Bitadigan ishni ham bitirishmaydi. Lekin oyim ularni ko'p mulzam qilgan bo'lsalar kerak. Qaysi sho'ri qurigan u kishiga ro'baro' bo'ldi ekan? Sirasini aytganda, oyimning

borishlari mening sha'nimga yaxshi bo'lmagan edi. Avval ayab, yon berishsa ham, endi ayashmaydi! Endi qolib bo'lmaydi!

"Oyisini yuboribdi, zo'r xotin ekan, advokatlar ham ip esholmaydi u kishining oldida", degan gap menga kerak emasdi.

Nima bo'lsa bo'ldi, Xudoning xohlashi shu ekan deb, o'tirib "non-palov"ni tushira boshladim. U shunaqa xushxo'r ediki, tavba, bunaqasi kamdan kam bo'lardi. Yo kosada o'rog' b'liq turib, shunaqa ilikdek bo'lib ketgan, yo o'zim o'lgudek ochqagandim.

Ikkisidan biri.

Kennoyim choy ko'tarib kelib, uni qaytara boshladilar. Men boyagidan ancha tushganimni ko'rib, u kishi tizzalarini sal yonga bukib, bir chiroyli ham omonatgina o'tirdilar. Shoshmay choy quyib uzatib, mendan hol so'ramoqchidek, mavrid kutib qarab qo'ydilar. Men u kishiga sir boy bergim yo'q edi, (kuymagani bitta men qolib edim!) lekin shu mahal u kishi yarim xo'rsiniq ila tin oldilar. Menga achinib-kuyishlarini istamay ulardan ilgariroq otni qamchilab, gapni tamom boshqa yoqqa burdim:

- Yodgor qani, bir yerga o'tib kelardik.

- Chiqib edu, uzoqub ketmagandur, chaqiraymu? - dedilar u kishi taraddudlanib.

- Men o'zim shaxmatga alahsib ketibman. Olim akamning tomonlariga, baliq oviga o'tmoqchi edik.

Kennoyim shu tobda ko'nglimga shunaqa narsalar siqqaniga hayron qoldilar. Bundan o'zim ham xijolatga tushib, siporishladim:

- Men unga yolgb'lonchi bo'lib qolmay, deyman-da...

Kennoyim tushunib, bosh silkidilar. U kishi To'ram taqsimnikiga borib kelganimizdan beri, dam urib bergan zamzam suvlarini ichibmi, chiroylari hiyla ochilib, kamgapliklari qola boshlagan edi. Ammo hozir ko'zlarini yerdan uzmay, tizzalarini silab o'tirar, nimadandir istiholada edilar. Nihoyat:

- Tinchlikmu, Maqsudxo'ja, ishingizda bir nima o'tdumu? - deb yuzimga termuldilar.

U kishi o'zlarini ilgariqiday yaqin olib, ko'ngil so'rashlaridan boshimga dovur bir jimirlov yugurib, gb'halati tortib ketdim.

Xo'rlikmi, nimadir bosib kela boshlab, sarosimalandim:

- Yo'q-yo'q, shunchaki bir arzimas gaplar. Vahima qiladigan yeri yo'q, - deb yolgb'lonlashga tushdim-u, o'zimning yolgb'lonimdan o'zim uyaliqlar ketdim.

Endi bildim, hammadan yashirsam ham, bu kishidan yashirolmas ekanman.

- Yo anuv kelganlar tufaylu... bir gaplar bo'ldimu? - Kennoyim nimadandir xavotirda edilaru ochiq-yoriq ayta olmas edilar.

- Qaysi?.. - deya yalt etib betlariga qaradim.

- Anuv zanjularnu aytaman-da. Osmondan tushganday kelub ketganlar-chu?..

Men ko'nglim buzilib kela boshlab:

- Shunga yaqinroq, - deya oldim.

- Qanaqasiga? - u kishi tashvishga tushib qolgan, hatto bir qadar menga o'girilib olgan edilar.- Ruxsatsuz kelishgan ekanmu?

- Sizga qanday tushuntirsam?.. - deya chaynaldim, - asli gap ularda ham emas.

- Bo'lmasa, nimudan vagb'bz axtarishadur?

Endi ochiqroq aytavermasam bo'lmasdi. Mendan begona emas, bu gaplarni tushunadigan, musofirlik nimaligini bilgan kishi so'ramoqda edi.

- Bir vatangado... shahriga yashiriqcha, sayyoh qiyofasida kelgan ekan. Orqasidan bilib qolishib...- dedim.

- Voy, o'lmasam, ushlab olushibdimu? Shuni yozasiz deyishdimu Sizga? - Kennoyimning yuzlari oppoq oqarib ketgan edi, ko'rib qo'rqib ketdim.

- Yo'q-yo'q, allaqachon chegaradan o'tib ketibdi.

Kennoyim yengil tin olib, ko'ksilariga "tuf- tuf"lab qo'ydilar:

- Hayriyat, Xudo asrabdu.

- Asrayman deganni tikan ham kirgizmay asraydi ekan, - dedim.

- Ilohumning o'zi gb'hamxo'r,- deb turgan kennoyim yana xavotir aralash qarab qo'ydilar. - Anuvlar-chu, ularam eson-omon o'tub olushibdimu?

Men bu gapdan esim ogb'binqirab, u kishining betlariga termuldim:

- Nega unday deyayapsiz, kennoyi?

U kishi javob o'rniga ham ko'zlarimga tikilib qolgan, sirli bir narsani so'ramoqchidek yo bo'lmasa, men ham o'sha sirdan voqifligimni bilmoqchidek ko'zlarini uzmas edilar. Men esam bunga sari o'sha haqiqatni anglab borayotgandek boshim gir-gir aylana boshlagan, ichimdan bir hapriqish qaynab chiqmoqda edi. Axiyri u kishi allatovur yoshlanib, kiprik qoqsayoq, duvillab to'kilib berishga tayyor ko'zyoshlarini yashirishga urinib, etaklarini silashga andarmon bo'ldilar. Andarmon ekanlar, allaqanday to'lib-to'liqib yorildilar:

- Sizga yolgb'lon, Xudoga chin, Maqsudxo'ja, o'sha kundan beru mijja qoqolmayman. Qoqdum deguncha akayiz ko'runaveradular. Bilmasam, nimudan?

- Qanday, kennoyijon?.. Biron narsa sezgandaymi ediz?

- Yo'q-yo'q, o'sha vaqtda hech narsa xayolumga kelganu yo'q, sezganum ham yo'q, - deb u kishi bosh to'lgb'bab edilar, qaroqlarida ilinib turgan yosh bilaklari aralash xontaxta ustiga duv to'kilib berdi-da, qaybirlari oq dasturxonni, qaybirlari yengini xo'l etib, yana qaybirlari kafti ortini o'pib qoldilar.

Sezmagan bo'lsalar, nega yigb'blaydilar, ko'zyoshlarini to'xtata olmaydilar? Balki biron narsadan?..

- Yo biron narsadan shubhalangan joyiz bormi? Shundan beri tinchiz yo'qmi?

- Unday ham... bo'lganu yo'q, - deb yerga qaradilaru etaklarini silab, ko'rpacha ustidan ushoqlarnimi, bir narsalarni terindilar.

Ishqilib ko'zimga qaray olmas, qarasalaroq o'pkalari to'lib ketayotgandek edi. Sezib turibman, nimanidir ayto'lmayaptilar. Istihola qilyaptilarmi?.. Mendan tortinsalar, kimga aytadilar?

- Aytaversangiz bo'lardi...

- Nimanu, Maqsudxo'ja? - U kishi yalt etib betimga qaradilaru, ginamni tushunib, nigohlarini olib qochdilar. - O'shandan beru tinchumnu yo'qotganumni aytasizmu?

- O'zidan o'zi... shunday bo'lmas...

Kennoyim qaynarbuloq ko'zidek qaroqlarini kaftb'larila artib, iymanibgina qarab qo'ydilar.

- Bilasizmu, - dedilar axiyri o'ksik bir ohang-da, - O'sha kunu birov sezub, birov sezmagan bir sinoat o'tganuday bo'lib edu...

- Sinoat?.. - deya azza-bazza o'nglanib oldim men.

- Shunga yaqunroq, - deb u kishi yana qayta xayollanib qoldilar.

Qistashga tushdim:

- Menga aytmasangiz, kimga aytasiz?! Siz yashirmang, kennoyi.

Kennoyim norining qizili yuzlariga yoyilib, uyalibgina qarab qo'ydilar.

- Balku men adashayotgandurman. Menga shunday tuyulgandur. Asli unday ham emasdur...

- O'sha Sizga qanday tuyulganini ayting, yashirmang, - deb o'tina boshladim. Yodimdan esa, Jo'ra akamning: "Maqsud, u xabash bo'lsa ham bizdan tuzukroq ekan", deganiyu Terakli ota oldidan o'tayotib kishibilmas yuziga fotiha tortgani ketmayotgan edi. Shunga o'xshash harakatlaridan biron narsa sezib qoldimikanlar, kennoyim ham?..

- Rostuni aytam, Maqsudxo'ja, o'shalardan bittasu juda g'balatu edu. Eslesam, halugacha yurakum titraydur...

- Qaysi bittasi? Tushuntiribroq aytavering siz...

Kennoyim ikkilanibgina yuzimga qarab qo'ygandilar, men yana qistadim:

- Siz yashirmang-da...

Shundagina u kishi titranib tin oldilar:

- O'sha boshiga tuyaqush patudan tojmu-nimu taqub olganu... aylanadu kelub biznu suvratga olar, aylanadu kelub apparatuning ko'zidan tikular edu...

- Sizlar kim? Yodgor bilan Siznimi? - dedim yutoqib.

- Ha-da, o'zi marjon-marjon terga tushub ketuptu. Rahmum kelub, Yodgorumdan bir piyolagina choy berub yuborsam, gung-soqov odam - qo'luni ko'ksiga qo'yup... g'balatu qarab turuptu... O'sha qarash...dan, Maqsudxo'ja, etlarum simillab ketsa deng!

Keyungisi undan o'tub tushgan edu.

- O'tib tushgan edi?.. Qanday? - Men lolu behol qolgan edim.

- Keyun shoshub qolub, kaftuni kaftuga juftlab hindulardek ta'zum etsa, akangizning bir odatlaru yodumga tushub - esum og'g'ub qolayozdu. U kishi shunday xayrlashur edular...

Ana, xolos! U qora-quralar bizni tomonlarda nima qilib yuribdi - eskiyu yangi hovli-joylarimizgacha borib, deb o'tiribman!

Papauslar yo'l boshchisi qiyofasida kelgani - akam bo'lsa agar - hammani toza dog'g'ida qoldirib ketibdi-ku!..

- Keyin-chi, keyin? Ketayotganida-chi? - dedim yuraklarim hapriqishga tushib.

Kennoyim nochor jilmayib, yer chizdilar:

- Shuncha kutdum, zora qaytarsalar deb, ammo sir bermadular. Balki menga shunday tuyilgandur. Ular ham emas, chin habashlardur. Yana Alloh biladu.

- Albatta, Alloh biladi, unga ma'lumroq. - dedim turib-turib. - Lekin bilasizmi, men uning o'rnida... boshqa ish qilgan bo'lardim!

- Qanday?! - dedilar kennoyim hayron qolib.

Men u kishini hayron qoldirganimdan g'bururlanibmi, o'zimda yo'q quvonib, xontaxta ustiga shappaladim:

- Shundan shu yoqqa shuncha berk sarhadlardan o'tib kelibam o'zini tanitmagan odam... qo'riqchilarning ko'zini shamg'balat qilib, bir kechaga kelib ketolmasdimi?! Men uning o'rnida tavakkali alaloh, kelardim!

Kennoyim ko'zlari chaqnab, betimga qaradilaru shu zahoti ikki yuzlari lov yonib, yer suzib qoldilar. Lablarining cheti jilmayinqirab qo'shdilar:

- Sizam, Maqsudxo'ja, qarab turub kimga o'xshab ketopsiz?! Tuproqlariz bir yerdanmi, tavba...

- Qani edi, u kishining tirnog'g'iga o'xshasak... - deya oldim.

- Inshaalloh, deng undan ko'ra, - dedilar kennoyim.

- Aytaman ham!.. - dedim.

Chindan g'balati edi! Uchqur otlar, Barzan singari qanotli, dovruqli otlar uzoqdan - hali bir-birlarini ko'rmay turib, hid olgan zahotlari soy-qirlarni jangillatib kishnab yuborganlari singari edi mening ham bu holatim!.. "Qani edi, qani edi", derdim.

Nima bu? Nimadan belgi? Hid olgan bo'z otlar kabi qaydan ichimga bir turluk g'balayonlar tushib, o'zimni tanib qoldim?

Kishnab yubordim?!

Darvoqe, bo'z otlar nega kishnaydilar? Judo bo'lgan diyorlarnimi, nimani sog'g'ib kishnaydilar? Uchqur sheriklarini qayon chorlaydilar?..

O'zim tushunolmasdim.

Osmon yiroq, yer qattiq bir kunda

Men chindan hech yerga sig'g'imasdim.

Oyim qaytishlarini kutib, ko'chaga necha bor chiqib keldim: kun asrga qarab ketyapti, ulardan darak yo'q. Yodgor ham qayoqqadir to'psurarga jo'nab yuboripti. Qaytsayoq "polkovniklarning sobiq bog'g'iga o'tib kelarmidik.

Shu bahona Olim akamga ko'rinib, yorilgim bor. Qolaversa, u To'ramning iltimoslari bilan qayoqqadir ketgan. Salt-svoy odam o'ziga har xil yurishlar topib olaverarkan-da!

Bu yoqda qancha voqealar o'tib ketibdi, u kishimning yurishlari bunday.

Ilgari yuragim bunaqa tor emasdi. Orqaga tashlay bilardim. Endi manavi mashmashalar tufaylimi, na uyga, na ko'chaga sig'g'ardim.

Nihoyat, ko'cha eshik oldiga mashina kelib to'xtab, ular tushishdi. Men "suyunchi"lab chopgan bolakaydek yugurib chiqishni o'zimga ep ko'rmay, hovlida "kuymanib yurgan" edim, darvozaxonada oyimlarni qo'ltiqlagan ayolim ko'rindi. Oyim xorib-

charchaganlari ustiga juda ham tund ko'rinar edilar.

Ana xolos, hech ish chiqarolmay qaytishibdi-ku!.. Bundan o'z izzatlarida turib, bormaganlari ma'qul emasdimi! Lekin buni shu tobda u kishiga qanday ayta olasan?! U kishi mening uzoqdan bergan salomimga alik olib-olmayin (olsalar ham damlari ichlarida)

ichkari kirib ketdilaru o'lan ko'rpachalariga cho'zila qolib:

- Voy, moshin bo'lmay ordona qolsin, shaldiroq aravaning o'zi ekan-ku. Siylagani shu bo'lsa... - dedilar.

"Siylaydi-ya, siylaydi! Qutulish uchun bergan! Shuniyam tushunmadizmi", degim keldiyu, qani og'g'iz ocha olsam... Men ich-

ichimdan u kishidan xafa edim. Bir og'g'iz so'rasalar-ku, aytaman-a! Ish pishgan, yalinishga arzimaydi deb! Endi nima bo'ldi? U kishining yuzidan o'tolmay kichikroq bir ishda qoldirishganda ham ming yilgacha ko'zimni ochirishmaydi-ku. "Vo-oh, buning zo'r oyisi bor ekanmi? Advokatlar ham ip esholmaskan" degan qochiriqlari kimga kerak?! Bir kun emas, bir kun bo'shab ketishim

tayin.

Shu tob ayvon qoshida ayolim ko'rindi:

- Adasi, shofer so'ravotuvdi, ko'rinib qo'yasizmi?

- Bir kami shu qoluvdi.

Men to'ngv Billay-to'ngv Billay chiqib borsam, o'zimizni "jujurka" shoferlaridan ekan. Yaqin olib, ko'ngil so'ray ketdi:

- E, sizzi oyizlami? Zo'r ekanlar!..

Ana, aytmovdimmi?! Halitdan boshlandi!

Men uyatdan yerga kirgudek zo'rgv Ba mingv Birladim:

- Menga aytmayinam ketvorishipti: bular boradigan ishamasdi...

- Shunday deysizu... bir hisobda yaxshi bo'ldi! Bo'lmasa, qulogv Bizzi ushlab ketuvdiz.

Men uning betiga tik qaradim:

- O'sha ketganim yaxshi edi bundan.

Shofer sergak tortdi:

- O'x-o', gv Hururing zo'r-ku?! - dedi u sensirab ham yaqin olib.

- Birovdan qarz oladigan joyim yo'q, - dedim kamiga. - Nima, oyoqlarini o'pib, kechirim so'raydigan ish qipmanmi?!.

Men azza-bazza qaytib kirib ketishga hozirlangan joyimda u orqamdan kelib, yelkamdan quchdi. Keyin o'ziga qaratib:

- Shu gv Hururingni mahkam tut, hali yana o'sib chiqasan, ko'p maqolalarini o'qiyimiz, omon bo'l, - dedi.

Ichimda "Bu boshqa gap", dedim-u, ammo o'zim sir bergim kelmasdi.

Keyin u ketdi, men o'z izzatimda qola bilganimdan xursand edim. Hatto oyim ularni qanday sindirib kelganlarini... so'rab

o'tirmadim. So'raydiganim ichkarida edi, o'sha ichkariga kirib boraverdim. Saida allaqachon ko'chaligini uylikka almashtirib bo'lgan ekan, kirishimdan bo'ynimga osilib olib, yigv Bini boshlab bersa, dovdirab qopman.

- Ha, nima bo'la qoldi, oyim osmondalar-ku? - dedim uni bagv Bimdan uza olmay.

- U kishini avrab yuborishdi. Asli zigv Bırcha rahm qilishgani yo'q, adasi, - deb u xo'rliğini yutolmay battarroq bagv Birmga yopishdi. - Endi nima qilasiz, jo'javirday jon bilan ko'chada qolavurasizmi?

Yorilolmay turgan edim, shu bir ogv Biz so'z kifoya bo'lib, uni devorga suyab qo'ya qoldim:

- Hov, ko'chada qolishimni bilgan! - derdim ikki yelkasidan silkilab, - senga kim aytdi o'shalarga yalinib borsin deb?! Kim aytdi, oyimlarni boshlab borsin deb?! Ular hamiyatni biladimi!

Ayolim aybini sezib, bo'shshib tushdi:

- Oyim... qo'ydilarmi, adasi.

- Sen kimga tekkansan? Mengami, u kishiga? Mendan beruxsat shu uydan bir qadam jilishga nima haqqing bor?..

Narigi uydan oyimning zardali ovozlari keldi:

- Hoy, Maqsudxo'ja?!

Noiloj past tushib, chiqib bordim:

- Nima edi, oyi?

U kishi jahldan tushmagan ekanlar, birvarakayiga eshitib oldim:

- Dard edi! Isaning alamini Musadan olguncha, mana, mendan so'ramaysanmi? Qilgv Biliqni qip qo'yib, kimga zaharingni sochyapsan!

- Nima qilgv Biliq, oyi? Men xohlamadim, xolos. Aybim shumi?

- Moshin yuborib, chaqirtirib olishar balki?! Shuni kutayotgandirsan?

Bu gap suyak-suyagimdan o'tib, to'ngv Billadim:

- Ko'chada qolmasman...

- Qolib bo'lganakansiz! Tagv Binam insof qilishdi.

- Insof? - Men yalt etib yuzlariga qaradim. Buni qanday tushunishni bilmasdim.

- Ana, xotiningdan so'ra. Allaqaysi bir jo'rnalgami, nimaga yuboradigan bo'lishdi, - dedilar gv Boliblardek qo'l to'lgv Bab.

Ichim shuv etdi! Nazarimda ko'ksimda bir narsa uzilib tushgan edi! "Ana, xolos! "O'zTAG"lga ham arzitmabdilar-ku?!" U o'lsa o'ligi ortiq, hamma "urilgan zo'r"lar, qalami o'tkirlar jo'natiladigan joy edi. Unga hamma ham yetisholmasdi. O'shani ham ravo ko'rishmagan bo'lsa, qay go'rga jo'natishmoqchi ekan?

Men yalt etib, ayvonda qolgan xotinimga qaradim. U yoshli ko'zlarini chetga olib, yer suzganча titranib turar edi.

- Aytavur, - dedim yanib, ham ayama degan kabi,- tilga olishga ham uyatli emasdir.

Uning bo'gv Bzidan bir ogv Bizgina so'z uchdi:

- Koshkiydi...

Men shundagina nima gapligini anglagandek bo'l-dim.

- Shoshma-shoshma, "Bir safda" gami? Ko'zi ojizlar jurnaliga-ya?- deb yubordim ichim sidirila-yozib.

U yosh to'la ko'zlarini ko'tarib, im qoqib edi, ular duvillab oqa ketdilar!

Mening esa, boshimga dovur bir jimirlov yugurgan edi, seskanib o'zimga keldimu:

- Shumi marhamatlari, oyi? Bundan ko'chada qolganim... afzal-ku, - deya bosh egib chiqib bora boshladim.

Oyim daf'atan gangib qolgan edilar:

- Voy, nega unday deysan, Maqsudxo'ja? Xudo qargv Bagan bir joy emaskan-ku, - dedilar negadir.

- Qaeri kam? - dedim men ostonada to'xtab.

- Qo'y, unaqa dema. Ular ham Xudoning suygan bandasi. Qaytaga bu yoqda topmagan savobni o'sha yerdan topasan, - dedilar oyim o'zlarini o'nglab olib. - Har so'zing bir qorongv Bi ko'ksiga nur bo'lib kirsа, yomonmi? Buyam Xudoning marhamati, bolam.

"Suv yo'gv Bida tayammum! Shundaymi?", degim keldiyu aytmay chiqib boraverdim.

Menga alam qilardi. Ana senga, "mardumi fargv Bonalik!" Chetdan kelmasam, ikki dunyoda xorlashmasdi. Endi-chi? Birinchi qoqilganimdayoq munkitib yuborishdi! Turmaydigan qilib, tepib yuborishdi-ya!

- Yo'q, bu xo'rlikka chidab bo'lmaydi! Undan ko'ra, o'z ishingа ketaman! Loyihachiligimni qilaman! - dedim ayvonga chiqib olib.

- To'gv Biri qilasan, ana, hammayoq qurilish bo'p ketti. Allada aziz injener bo'b yurganingga nima yetsin! Bo Xudo, ochdan o'lmasmiz. Yozuvchi bo'lmasang-bo'lmassan.

"Voh, shu oyimlarmi?" - Yalt o'girilib qarasam, behazil aytyaptilar. Ogv Bzim ochilib qopti!

U kishi holimni ko'rib, ta'nali iljaydilar:

- Ha, ko'zing qiymayaptimi? Qiymasa, har so'zni o'ylab gapirish kerak. Yaxshi gapga ham, yomon gapga ham farishtalar omin deb

turadi. Unutdingmi, shuni?..

- Kechirasiz... - Men bo'shshib tushgan edim.

- Avvalo, Oллоhning yozmishidan ortigʻi bo'lmagan, bo'lmaydi ham, - dedilar oyim kamiga. - Qolaversa, odam jindek sabrli, shukrli bo'lishi kerak. Undan beriga ishing o'nglanishiga ishonma. Shu esingda bo'lsin. Bor, bu yogʻibni O'ziga tashlayu u yogʻibidan ham bexabar qolma...

"Qarisi bor uyning parisi bor", deganlari shu bo'lsa kerak. Men xotirjam tortib qolgan edim.

Shu payt ko'cha eshik oldiga pat-patdan harob, "ko'ksov" bir mashina kelib to'xtadiyu o'sha yoqqa qarab yurdim. Chiqsam, almisoqdan qolgan mashinadan (yo'qdan ko'ra minib yuribman devdi, hali ham alishtirmabdi!) Olim akam tushib kelyapti. Tilla topgan odamdek ogʻibni qulogʻibida. Kamiga soqol-murti yuzini qoplab, o'zi allaqandek qorayib ketipti. Shahar odamidan ko'ra, qo'nimi yo'q safar kishisiga o'xshaydi.

- Assalomu alaykum. Jahongashta mashinangiz bizzini ko'chalarni ham topib kelarkan-ku! Shu kelishizda qaerlardan so'raymiz? - dedim ko'rgandan bahri-dilim ochila borib.

- E, nimasini aytasan, uka. Yeldim-yugurdim, uyqu nima, tinim nima - bilmadim: axiyri izlaganlarimni topib, ijozatini olib kelyapman, - u quchoq ochib ko'rishgani kela turib, daf'atan alanglab to'xtadi. - Darvoqe, Yodgorning o'zi qani? Meni jigargo'sham qani? Chaqir, samantoyning o'zini. Va nihoyat, ijozat tekkani bilan qutlab qo'yay uni!

- Ijizat? Qanaqa ijizat? - dedim men ang-tang qolib.

Bungacha Olim akam yetib kelib, meni devdek bagʻibiga tortib ulgurdi. Va pishillab quchganicha kuraklarimni silar ekan:

- Qanday ijizat bo'lardi, o'n sakkiz yillik armonlarni ushatib yuboradigan bir ijizat! Adajonisini ko'rarga, ruxsoriga to'yarga ijizat! Va nihoyat, Oltinxon to'ram farzandlari bilan birga jo'narga, bu ham padaribuzrukvorini ko'rib kelariga ruxsat! Shunday qogʻiboz olib beradigan bo'lishdi, Maqsud. Muftiy domlam bilan To'ram aralashmasalar bu safarni ikki dunyoda ham ixtiyor etib bo'lmasdi. Eshityapsanmi, Maqsud, iqbol yuz ko'rsatib, ro'shnolik eshiklari ochilmoqda. Suyunchilik muborak bo'lsin!

Men ham unga mahkamroq yopishdim:

- O'zlariga ham muborak bo'lsin yaxshi xabarlar, - deya yuzimni yuzlariga ishqarkanman, quloq yumshogʻibidan o'pgudek bo'lib, shivirlamoqqa tushdim. - Darvoqe, siz hali hech narsadan xabaringiz yo'q; akam keb ketiptimish...

- Kim, Sulton akam-a? - dedi u birdan meni mushuk bolasidek ogʻibimlab va o'zidan nari itarib. Ammo qo'yib yubora qolmasdi.

- Bu hali sir, - dedim shivirlab, - Hukumat bilmaydi.

Olim akam bo'shshadi. Meni changalidan qo'yib, ko'zlarini chirt yumgancha, bir muddat turib qoldi. U aftidan bu xabarni kutmagan, hozir esa, tasavvur eta olmay turar edi.

Men uni xushiga keltirmoqqa urinib, battar qovun tushirdim:

- Siz bularga gapirib yurmang, tagiga yetolmay o'tirishibdi o'zlari...

Olim akam "shunaqami hali" deya rapidadek kaftini yelkamga tashlab edi, ogʻib ketarimga bir bahya qoldi. Kamiga:

- Men kimning ogʻibamida chopib yuribman, u kelib ketibdimi-a? - dedi.

- Bilasiz-ku uni. Kishibilmas shunaqa odatlari bor... - dedim.

U horgʻibin bosh to'lgʻibadi:

- Shunisi chakki bo'пти. O'zining yo'liga o'zi... ogʻib tashlab ketipti.

Men shoshib qoldim:

- Nega endi? - dedim shipshiganicha, - bu axir, sir-ku. Birov bilib, birov bilmagan. Hukumat qayoqdan is oladi?

U qo'l siltadi:

- Sen bilganni ular bilmaskanmi? Yerni tagida ilon qimirlasa bilar. O'ziga o'zi qipti. Endi ijizat berib bo'ptilar.

Yuragim xunuk tortib, shigʻib-ogʻib etdi:

- Hali tekshirib kelib... elak-elak qilishadi deng?

U bosh to'lgʻibadi:

- Ungacha borishmasa ham... barcha harakatlarim zoe ketipti.

- Ijizat tegdi, deyatogʻandek edingiz-ku? - dedim ichim tushib.

Olim akam endi eshik tagida turishni o'ziga ep ko'rmay, yo'l boshlayverdi:

- Ijizat Oltinxon to'ramning tomirlariga tekkan. Buni unga hamsoya etib qo'shmoqchi edilar. Endi o'ylashib ruxsat beradilar...

Bu qizil qor yogʻib, tuyaning dumi yerga tegsa agar, degani bilan barobar edi.

Sadagʻibang ketay qariyalar (Bir uchi yologʻibiz muallifga ayon tarixlardan)

Ertalabdan ularning boshida shu niyat aylangandan aylanar edi: "Javr-javr - qalami o'tkirgina o'sha bolaga bo'пти. Fayzullaxonni insofga chaqirib, Xolbekka uchrash kerakmidi? Savob ham kerak-ku odamga! Bunday tili shirin mirzoni qaytib qachon onasi tugʻibadiyu, qachon bizga ishga keladi?! Insof ham kerak odamga".

Qaerdan shu fikr-shu niyat uch qariyaning ko'ngliga tushdi, hamma uyiga sigʻibganda ular sigʻibmay qolgan, eldan burun ishga otlangan edilar.

Jamalaksoch qizaloqligida shu dargohga kelganicha nechta mashinkani "sayratib-qarigan" Gulsum opoy shu niyat-la sarkotibgami, kimga uchrarini mo'l kelar edi.

Hammadan burun kelib olgan ishxonaning "ming yillik kutubxonachi"si (qarib, pakana tortib - mitti kampirga aylanayozgan)

Osiyo xola esa, eshik-derazalarni ochib, kutubxonani shamollatib o'tirar, yo'lakda tiq etgan tovushga bir mo'ralab, kimnidir yo'lini poylar edi.

Gulsum opoy yogʻib tomsa yalagudek yarqiragan yo'lakka kirib kelganida kotibning eshigi har qachongidek ochiq turar, opoy niyatiga yetgandek edi. Sumkachasini ish joyiga tashlab chiqsayoq, bas. "Opoy-opoy"lab bir yerga yetadigan kotib iltimosiga yo'q demas. Jindek insof qilsa - qilibdi bolaga.

Ammo opoy eshik ro'parasidan shipillab o'ta turib qabulga kechikkanini ko'rdi. Hamisha xushchaqchaq kotibning ro'parasida baland bo'yli, salobatdan Xudo qismagan adib Habib No'mon (o'sha "Yoshlikda bergan ko'ngil"ni yozgan kishi) yuzidan nur yogʻibilib o'tirar edi. Bu nur bejizmas, Habib aka o'n yoshida Qur'on ko'targan - "bulbul qori" nomini olgan ekan. Buni hozir birov bilib, birov bilmaydi.

Shu odam bugun ertalabdan bu xonaga qo'r to'kib, kotibni qadim bir rivoyat bilan siylar, u ham jon qulogʻibini berib tinglar edi.

- Shunaqa, Fayzullaxon. U tuyakash yigitning hech bir tuyasidan noliydigan joyi yo'q ekan. Hammasi cho'k desa, cho'kar, tur desa,

turarkan. Burundugʻi bilan ip o'tkazib, Shomga qadar borib keladi ekan. Kunlarning birida o'sha tuyalaridan bittasiga jin tegib, birovning bogʻi bilan surib ketibdi. Surib ketgani mayli, yigitga bo'y bermay butun bogʻni payhon etib tashlabdi. - Habib aka so'zni birovdan qarzga oladigan odam emasdi. Shu bois kotib eshikni berkitishni ham unutib uni tinglar, ikkisi ham rivoyatga berilib ketgan edilar. Habib aka esa, hatto o'rnidan turib olib, papirosni ulab chekkanicha hikoyani davom ettirar edi. - Shunaqqib, Fayzullaxon, quturgan tuya arzimagan vaqt ichida birovning guldek bogʻini yer bilan bitta qilibdi. Egasi chiqsa, haligi ahvol. Yigit tuyasini quvib yurganmish, tuya esa, u tomondan bu tomonga haloplab choparmish. Bogʻi bilan bitta qilibdi, tuyakashni bo'ralab so'ka ketibdi:

- He, eplasang yetakla-da tuyangni! O'rgildim sendek tuyakashdan! Ol, quturgan tuyangni, Xudo bezori,- deb kamiga orqasidan tosh otgan ekan, yigitning to'pigʻi bilan borib tegibdi. Yigit ham jon achchigʻi bilan o'sha toshni ola bogʻi bilan bitta qilibdi. Xudoning yozmishini ko'rib qariyaning boshiga tegib, u shilq etib qulabdiyu omonatini topshirib qo'ya qolibdi. Shovqin-suronga qo'rgʻi bilan yugurib chiqqan o'gʻi bilan ko'rishsaki, haligi ahvol: bogʻi bilan payhon qilib tashlangan, kamiga otalari yerda jon taslim qilib yotibdi. O'gʻi bilan, albatta, buni tuyakashdan ko'rib, avval uni tutib, toza do'pposlashibdi. Axiyri esa, qonga qon da'vo qilib, qoziga boshlab keptilar. Qozi nima qilsin, tuyani jazoga tortolmaydi, tuyakashni o'limga hukm qipti. Shunda Fayzullaxon, haligi musofir so'z so'rab, qoziga murojaat etibdi:

- Qozi janoblari, na iloj, osmon yiroq, yer qattiq, men hukmizga roziman. Faqat menga uch kungina muhlat bersangiz. Falon shaharda yo'l bilan onam ahli ayolim qolgan. Qolaversa, odamlardan olgan omonatim bor. Ruqsat eting, uni qaytarishga, tokim o'rtamda qarzim qolmasin. Borish-kelishga ikki kun ketadi. Bir kun ularni ko'rib, qarzlarimni qaytarishga yetar, - debdi.

- Yaxshi, kim kafillikka o'tadi? - debdi qozi.

Hamma jim emish.

- Xaloyiq, men yigitga ijozat berolmayman. Kimdir kafillikka o'tishi kerak, - debdi qozi.

Shunda Fayzullaxon, oppoq kiyingan bir qariya o'rtaga chiqib kelibdi:

- Mana, men o'tdim, unga javob beringiz: bo'ynidagi qarzlarini uzib kela qolsin, - debdi u.

Hukm kuchga kirib, yigitni ozod etib o'rniga qariyaning bilaklariga kishan uribdilar...

- Ajabo, qariya nimaga ishonib kafillikka o'tibdi? Yigitni qaerdan taniydi ekan? - dedi kotib.

- Siz oxirini eshiting, Fayzullaxon,- dedi adib.

- Hali oxiri ham bormi?

- Bo'lganda-chi! - dedi Habib aka papirosni bosh barmogʻi bilan birla o'rta barmogʻining orasiga olib, uchini kuldonga ezbilarkan. - Aytilgan muddat o'tib, kafil dor tagiga opchiqib qo'yilganmish-u, yigitdan darak yo'qmish. Qozi hayron: ostirib yuboray desa, qariya uvol. Tangrining oldiga borganda nima deb javob beradi?

Da'vogarlar hayron: qotil ketib, bir oppoq - taqvodor qariya dor tagida ikki rakat namozini o'qib o'tirganmish.

Xaloyiq hayron: yosh ketib, dor tagida qariya qolganiga. Buning hikmati ne - hech kim tagiga yetolmashmish. Kafil turma, kafansiz ketasan deganlari balki shudir? Shunda uzoqdan bir qora ko'rinibdi. Tikilib, intiqib qarashsa, javob so'rab ketgan musofir halloslab chopib kelayotibdimish.

Yana hamma hayronu hayratda qopti: nedurki o'limdan qutulib ketgan tuyakash dor tagiga qaytib kelyaptimish. Kelganda ham kech qolmadimmi deb, halloslab chopib kelyaptimish.

U yetib kepti ham:

- Voh, Xudoyimga shukr, ulgurib keldim-a, jilla qursa, sizning ham xuningizga qolar edim, - deb qariyaning oyoqlari ostiga o'zini tashlabdi.

Shunda qozi kafilni ozod etishlarini buyurib, yigitga savol nazari bilan qarabdi:

- Xo'sh, o'gʻi bilan, dordan qutulishga-ku qutulib ketuvding. Yana nechun halloslab yugurib kelding, o'limga shunchalar tashnamisan? - debdi.

Yigit o'rnidan turib, javob qilibdi:

- O'limga tashna emasman, lekin bu kishiga so'z qilib ketgan edim, musulmonlar lafzida tura bilmasakan demasinlar deb, qaytib keldim, - debdi u.

Qozi kafil turgan qariyaga o'girilibdi:

- Siz-chi, qariya? Bu yigitni tanirmidingiz?

- Yo'q, tanimasdim, - debdi u.

- Unda nimaga ishonib kafillikka o'tdingiz? - debdi qozi.

- Lafziga ishonib. Qolaversa, bu shaharda bir musofirni kafillikka oladigan musulmon qolmabdi, demasinlar deb o'tdim, - debdi qariya.

Shunda bogʻi bilan bitta qilibdi, tuyakash yigitni quchoqlab olibdilar:

- Shoshmang, qozi janoblari. Bu yigitni biz gunohidan o'tdik, Alloh rozi bo'lsin sizlardan, - deb turib olishibdi. Taqdir shunday narsa, Fayzullaxon. Men ham oldingizga shu oq boshim bilan bir ish yuzasidan kirib o'tiribman, nimagaligini tushungandirsiz?

Keling, Siz ham o'sha mirzo bolaning gunohidan o'ting. Hamiyat qiladigan odam qolmabdi, demasinlar bu ishxonada. O'zi uzoqqa boradigan bola, abgor qilmaylik uni...

Gap aylanib nimaga taqalganini anglab yetgan kotib, o'rnidan turdiyu bosh egdi:

- Men rozi, qori aka, - dedi u o'zi ham allaqanday yengil tortib. - Faqat Xolbek akaning oldilaridan bir o'gʻi bilan o'tsangiz bo'larmidi...

- O'taman-o'taman, - dedi qariya ham tura boshlab, - Sizga rahmat, Fayzullaxon, men qariyaning so'zini ikki qilmaganingiz uchun. Xudo xohlasa, buning ajrini ham ko'rgaysiz, - dediyu chiqdi.

Haftaning boshi hech kim kutmaganda ana shunday xayrli boshlangan edi. Darvoqe, sadagʻi bilan ketay qariya-lardan bunday go'zal vallomatlikni kutish kimning xayoliga kelibdi?!

Yusufbekxojining chevarasidan ko'rilgan muruvvat

Men "ishdan haydali bo'lgan odam"... haftaning boshida eldan burun ishxonaga yetib kelganimga o'zim hayron edim.

Qo'ltigʻi bilan bir dasta topshiriladigan kitoblar, qavatimizga ko'tarilolmay (xuddi ko'rgan odam: o'l kepsan-ku, deydigandek!)

zina tagida qisib turarkanman, elburutdan kelib olganimga o'zim pushmon edim. "Kamchatka"dagi kutubxonaga o'tib olsam bas edi-ku, lekin qavatimizga chiqib, yo'lakdan o'tishga yuragim bezillab turar, biron kishi bilan ko'rishib qolishdan qochib, zina

tagidan chiqolmas edim. Birdan kalam ishlab qoldi: axir, past qavatdan borsam, oxirida zina bor-ku. Undan chiqib, kutubxonaga kirib olish mumkin-ku. Qolaversa, o'sha yerda jon saqlab, biron soat o'tirgach, kutubxonachi Osiyo opadan azmoyish olib, buyruq chiqqan-chiqmaganini bilmoqchi edim.

Bu niyat o'zimga ham ma'qul tushib, pastki qavat bilan shipillab borib, yo'lak oxiridagi zinadan shunday ko'tarilsam, baxtimni qarangi, kutubxona eshiklari lang ochigʻib-u, tiq etgan jon ko'rinmaydi. Osiyo opa xonani shamollatay deb, eshik-derazalarni ochganu o'zi po'chta olganimi, nimaga ketib, qaytmagan edi.

Jonim kirib, kutubxonaga o'zimni urdimu kitob javonlari ortidagi qay bir derazaning rahiga o'tirib olib, ko'rib ulgurilmagan kitobni varaqlashga tushib ketdim. Hali topshirib yuboradigan bo'lib qolsam, qaytib ko'ra olamanmi-yo'qmi, deb o'qishga berildim.

Qolaversa, biron yerda vaqt o'tkazmoq ham kerak-ku.

Bir mahal Osiyo opa bilan boshlashib, kutubxonaga kimdir kela boshladi. Ular yo'lakay hol-ahvol so'rashib kelardilar:

- Shunaqa deng-a, Osiyoxon, qarab turib momo bo'pqpqsiz-da, muborak bo'lsin, muborak bo'lsin. Xudo umri bilan bergan bo'lsin.

- Ovoz juda tanish edi, men ularni ko'rmasam-da, boshlashib kelayotgan odamni tanib bo'lgan edim: u muharrir muovini Xolbek aka edi. - Bir eriydigan bo'psiz-da, Osiyoxon. Qachon endi chaqirmoqchisiz? - Xolbek aka ichkari kira oromkursilardan biriga yastanib ola qoldi.

Menga juda noqulay tuyilib ketdi: chiqay desam, chiqib ketolmayman, qolay desam, qololmayman. Derazadan tushib gum bo'lish ham mahol. Qamalib qolgan o'gʻbʻridek qisinish oldim.

- Keyingi haftalarga, - dedi Osiyo opa uning qarshisiga cho'kib, - yana o'ziz bilan maslahatlashib kunini aniq qilarbiz.

- Bu boshqa gap. Siznikidan ham va nihoyat is chiqadigan bo'пти, Osiyoxon. Tabriklaymiz-tabriklaymiz, tortinmay aytavering, nima yordam kerak, - dedi Xolbek aka eshilib.

- Borsangizlar bo'ldi, - dedi Osiyo opa, - boshim ko'kka yetadi.

- Yo'q, undaymas. Qutlugʻbʻ dargoh degan nomimiz bor. Tortinmay aytavering, nima kamchiligiz bor: gilammi, televizormi?

Bizdanam biron esdalik kirsin o'sha kulbaga.

- Ey Xolbek aka, qo'ying unday narsalarni, - dedi kutilmaganda qo'l silkib Osiyo opa. - Sizdan ko'p yaxshiliklar ko'rganmiz.

Ortigʻbʻi ortiq. Faqat...

- Nima faqat? - dedi Xolbek aka qaddini sal ko'tarib. U men tomonga qarasayoq bu yerda kim o'tirganini ko'rar-u, lekin qaramas, butun fikri-zikri kutubxonachida edi.

- Bizga qiladigan yaxshiligizni bir odamga qilsangiz xo'b savobga qolar edingiz, - dedi Osiyo opa o'tininqirab.

- Kimga ekan, men taniymanmi, o'zi? - dedi Xolbek aka bu dabdurust gapdan hayron qolib.

- Taniysiz, - dedi Osiyo opa.

- O'zi-chi, til-zaboni yo'qmi o'zining? Sizni o'rta qo'ymasa? - dedi Xolbek aka negadir qiqirlab kulib. (Birov yordam so'rab kirsam, u kishining shunaqa eshilib ketadigan odati bor edi.)

Hozir ham oromkursida taltayinqirab o'tirganicha oyoqlarini cho'zib, ikki qo'lini ikki yonga tashlab yuborgan edi.

- Birov o'rta tush degan joyi yo'q, Xolbek aka. O'zimcha so'rayapman, - dedi Osiyo opa stol ustini kafti ila sidiribmi, artibmi.

- O'zimcha? Iy, gʻbʻbalati-ku, o'ziz qolib, birovga so'rab yursangiz, - Xolbek aka ko'zlarini yumib, boshlarini sarak-sarak qilganicha ta'sirlanib-ta'sirlanib kula boshladi. - Anoyimisiz, nima balo?!

- Eshiting-da, Xolbek aka, - dedi kutilmaganda opa zardaliroq qilib. - Sizday odam bor joyda nohaqlik bo'lsa, yaxshimas-da.

To'gʻbʻrimmi?

- Iy, qiziq-ku. Qanaqa nohaqlik? Qolaversa, men kim bo'pman? - dedi Xolbek aka qizishibroq. U gap o'zani bu yoqqa burilishini kutmagan shekilli "Voy, Osiyo xonim-ey. Shunaqa deng-a? Men kim bo'pman?" deb qo'yar edi.

- Sizmi, Yusufbekxojining chevarasisiz. Xojining esa kimligini yaxshi bilasiz, - dedi kutilmaganda opa.

Birdan Xolbek aka ang-tang qolganicha, qotib qoldi. Ko'rib turibman, uning yuzi qorayib, qo'ngʻbʻirtob tusga kirganicha qolgan, o'zi Osiyo opani endi ko'rayotgandek tikilganicha tosh qotgan edi. Bu tarixni eshitayotgan o'zim-chi, undan kam lol emasdim:

Qarang-a, kimlarning zurriyotiyu avlodi bilan ishlayotgan ekanmiz, derdim. Ammo u:

- Siz nima deyaotganingizni bilasizmi o'zi? - dedi anchadan keyin ovoz bitib. O'zi esa turib ketarini ham, qolarini ham bilib bo'lmasdi. Men Xolbek akani bu holatda birinchi marta ko'rib turishim edi, qarshisida Osiyo opadan bo'lak odam bo'lsa, nima deyarini o'zi biladigandek edi.

- Nega bilmayin, Xolbek aka. Siz o'shalarga tortib borayotganingiz bilan biz faxrlanib yuramiz-ku,- dedi u. - Shundan haddim sigʻbʻib, shu gapni sizga aytayapman-da. Yetimlarga siz muruvvat qilmasangiz, kim qiladi, Xolbek aka?

- Xo'o'v, Osiyoxon-Osiyoxon. Sen meni jon-joyimdan olding-ku, jon-joyimdan, - dedi Xolbek aka kutilmaganda uni sensirab va bosh chayqab-chayqab. - Hamma menga oson tutsayam, sen tutma, Osiyo. Menga qolsa, bilasanmi, Osiyo, nima qilardim: hech kimning ko'zyoshini oqizishga qo'ymasdim. Qo'ydirmasdim! Na ilojki, ixtiyor mendamas. Qolaversa, biz sen aytgan, nomlarini tilga olgan buvalarimizning tironogʻbʻiga arzimaymiz! Nima qilibmizki, Xolbek nomini ko'tarib yuribmiz?! Yodgor o'gʻbʻli nomida yuribmiz?! Men mening xasrat qutimni, shon qutimni, hammadan sir tutgan asror qutimni ertalabdan ochib yubording, Osiyo. Men istamaymanmi, qutidoru Yusufbekxojidek buva-kalonalarimizga o'xshab muruvvatpesha bo'lib yashashni? Ammo unga qani imkon, qani sharoit? Na qilaylikki, Osiyo, toleimiz shunday past yaralmish?! Balki men adashayotgandirman, izdan chiqib ketgandirman. Lekin ilojim qancha, qahri qattiq, xo'mraygan bir zot, o'zini kulib yenggan, nafs bandasi qilib ko'rsatgan qiyofada yashashga majburman, Osiyo. Hamma tushunmasa ham sen tushunarsan, deb o'ylayman... Ha, darvoqe, kimga muruvvat qilmoq kerakligini aytmoqchi eding? Ko'nglim mumdek erigan chogʻbʻda aytib qol. Keyin kech bo'lmasin.

- O'sha qalami o'tkur mirzoni, sizning yurtigingizga borib ishlab kelgan yigitni aytaman, - dedi opa kutilmaganda mening nomimni tilga olib, o'ngʻbʻaysizlikdan turib ketarimni ham, qayoqqa qocharimni ham bilmasdim men.

- Ha, ungami, ichidagi alamini sezdirib qo'ygan anuv mirzogami? - dedi Xolbek aka eslab. - Uning aybi bitta - bizga o'xshamaydi, - dediyu u tura boshladi.

- Nima qilsin, kirsinmi? - dedi Osiyo opa ham qo'zgbʻolib.

U kishi yarim yo'lga borib o'girildi:

- Mayli, - dedi bo'gʻbʻiq bir tovushda, - ammo aytib qo'y, qadamini bilib bossin. Bunaqada qalamini sindirib qo'yadi. Qalam esa, har kimga ham berilvermaydi.

- Xo'p, Xolbek akajon, aytaman, tayinlab-tayinlab aytaman. Ilohim, dunyo turguncha turing, - deb azza-bazza ortidan duo qila boshladi opa.

U kishi eshikka yetganda yana to'xtadi:

- Shu gap shu yerda qoldi. Qolaversa, boyagi gaplaram 1? - dedi o'tingandek.
- Bo'lmasa-chi, Xolbek aka. Siz meni endi ko'rayotganingiz yo'q-ku, - dedi opa.
- Devorni ham qulogʻi bor deyman-da, - deb u kishi chiqdi.

Men - devorning qulogʻi esa, chiqar tugul, qimirlashga madorim yetmay turganimcha turar edim. Ammo yuzlarimdan oqib tushayotgan shashqator yoshlarni na to'xtata olardim, na adogʻi ko'rinardi.

Allohdan chevarroq kim bor, qori aka?!

"Bismillahir Rohmanir Rohiyim. Vas solatu vassalamu ala rasulillah. Ammo ba'd.

Xatingizni oldim, qori aka. Diyorga safarni hatto safardoshlardan sir tutmoq lozim bo'ldi. Ko'z tegmasin, Bahriddin yetilibdi. U hatto yollab jo'natgan kishilariga-da mening kimligimni aytmabdi. Shu gung qulimizni ola keting, biz uchun aziz diyorni suvratga tushirib kelsin. Mana bu, xarita, biz yashagan joy-manzillar, mumkin bo'lsa, izlab ko'rarsiz, debdi.

Shu sababga ko'ra, Sizga-da ma'lum etolmadik. Ma'zur tutgaysiz.

Diyorga boraringizni bilsam, yolgʻi biz tomirimga duo-lar yo'llagay edim, debsiz. O'zinning ham Andijon tomonlarga o'tish niyatim bor edi, afsus, yo'l tushmadi. Sizning yolgʻi biz Yodgoringiz bo'y-bastini ko'rmoq, sizni xursand qilarlik bir xabarlar keltirmoq ilojini topmadim, uzr. Qolaversa, men birovning qora quli, Allohning bir "gung-soqov" bandasi qiyofasida edim. Izn-ixtiyorim o'zimda bo'lganida, balki qaytmasmi edim, umrbodga qolarmi edim vatanda! Ammo diyorda qolib bo'lmadi! Jondan aziz yaqinlarimga jabr qilib qo'ymogʻi ham mumkin edi.

Taqdirning turfa o'yinlarini ko'ringki, qori aka, Vatan jamoliga yetishdim deganda unga sigʻibmay turardim, begonadek his qilardim o'zimni. Qandoq qurilgan ekan bu dunyo?! Allohning ko'rsatganiga shukr etib, jim-jim qaytmoqdan o'zga iloj yo'q edi. Hayratlanarli biron narsa ko'rdingmu, deb so'rabsiz.

Oh, qay birini aytay?! Vataning har qarichibʻ misoli bir jannat edi! Uni bir bora ko'rmoq uchun jon nisor etsa arzigay edi! Umrbod sarson-sargardon yurganlaring, begona yurtlarda darbadar kezganlarimga rozi ketmoq mumkin edi! Diyorda qori aka, har qadamda jannat islarini tuymoq mumkin edi. Har soniyada bir yigʻiblab, bo'shanmoq mumkin edi. Bu yigʻibga, u ko'zyoshlariga hech narsani tenglashtirib bo'lmasdi.

Faqat bir afsus, bir armon yurakni o'rtaydi: farzand bo'lib tugʻilib, bu diyorga nima qilib beroldik? Ro'shnolik chirogʻi bini yoqmoqchi edik - yoqoldikmi, Alloh rozi bo'ladirgan bir ishlar qilmoqchi edik - qiloldikmi, mana shular tinchlik bermasdi, o'rtab qo'ymasdi. Yaxshiyam "gung-soqov" bo'lib ketganim, damim ichimda, alamimni ko'zyoshlarimdan olardim, xolos.

Yana bir gap.

Biz ham o'zimizni mujohid sanab yuribmiz ekan, qori aka. Bilasizmi, borganimdan kelgunimcha bolalikda ko'rganim bir voqea hech ko'z o'ngimdan ketmaB-sa-ya!..

O'sha bolaligimizda qishloqning eng chekkasida yolgʻi biz bir xonadon bo'lguchi edi: atrofi uch paxsa devor bilan o'ralgani kamdek, o'ngib ketgan darvozasi hamisha berk - qulflogʻi bliq turar edi. Uning qulfi zang-lab, qorayib ketgan, qachon ochilganini ham hech kim eslay olmasdi. Kaliti soyga tashlab yuborilgan deyishardi kattalar. Nega, biz hech tushunib yetmasdik. O'sha tuproqtomli, pastak uyga odam zoti kirib-chiqmas, bizni ham yaqin yo'latishmas edi.

"Borako'rma, o'lasan! U yerda yakkamoxovlar yashashadi! Nima, senam yakkamoxov bo'lib qolmoqchimisan?" deb so'kib haydashgani-haydashgan edi.

Lekin bizga qiziq edi. Bu yoqdan haydashsa, u yoqdan aylanib borib, tomosha qilardik. O'sha yassi tomiga orqa tomondan chiqib yotib olardik-da, yakkamoxov - er-xotinning uydan chiqishlarini kutardik.

Bir mahal yuz-ko'zlarigacha o'ranib olgan ajinadek bir ayol chiqardi u bizni ko'ra derazalariga latta-lutta tutib tashlangan uyiga urib ketardi yana! Keyin soch-soqoli o'sib, patak bogʻiblab ketgan barzangi eri chiqib, qo'lga ilingan narsani tomga otganicha, bizni bo'ralab so'kib haydashga tushar edi. Qochmay ko'r-chi!

Biz qay birimiz tomdan tashlab, qay birimiz qorinlarimiz tilinib, bo'gʻib hotga osilib qolar edik.

- Yo'qollaring, otib tashlayman! Joningda umiding bormi, ahmoqlar! - deb baqirardi ortimiz-dan u.

Qayda, sal nari borib, biqinib turib, uni o'chishi ila yana qayta tomga tirmashardik. Qiziq-da: ekmasa, tikmasa, soyga suvga chiqmasa. Birovlar nahruga qo'yib ketgan nonmi, sut bilan kun ko'rsa. Yashab bo'ladi ekanmi shunday?!

Eri togʻibdan tushib kelgan, soppa-sogʻib edi. "Bosmachi"lar orasida yurib-yurib kelsaki, xotini bunday dardga yo'liqib, hech kimga aralasholmay qopti. U shu qolgancha qolib ketdi, irganmay ham yashayapti edi. Qarang-a, moxov bilan ham yashash mumkin ekan! Qirqma miltigʻi bini yelkasiga osib ketvorsa - togʻibdagi sheriklariga qo'shilib ketsa, kim nima derdi?! Ketmadi! Shu ketmagani qiziq edi bizga! Yassi tomga yotvolib, uning hovlida xotiniga, o'ziga dori tayyorlashiga termulganimiz-termulgan edi. U esa, hovlidagi yolgʻi biz sariq anjir soyasida o'tirvolib, tabibchiligini boshlardi. Ya'ni biz avvalgi kunlari eski devorlar tag-kavaklaridan terib kelgan bosh barmoqdek-bosh barmoqdek chayonlarni shisha bonkadan bittalab tushirib, qo'lga olardi-da, (qo'rqmagani uning! Chaqib oladiyam demasdi!) boshini boshmaldogʻi bilan o'rta barmogʻi orasiga olib, eza boshlardi. Shunda deng, chayon dumini gajak qilib, nishini urarga joy izlab qolardi. U esa, chapdastlik bilan sutli kosaning chetini tutardi. Shunda chayon kosa chetiga nishini urib, zaharini to'kar, keyin o'sha sutni avval xotini, so'ng o'zi simirib icha boshlar edilar! Voh, qanday dahshat! Chayon zahrini ichsalar-a! Biz yotgan yerimizdan tura qocha boshlardik.

Ana o'sha moxov xotinidan kechib ketolmagan qora soqolli odam, uning sutga zahar solib dori tayyorlashlari butun safar davomida ko'z oldimdan ketmasa-ya, qori aka! Bolalikda uncha anglab yetmagan ekanmiz. Shuncha yillar kechib, endi uning kimligi menga ma'lum bo'lib borayotgandek edi!

O'zingiz ayting, qori aka, ahli ayolining boshiga o'shandek qora kun tushgan chogʻibda ham uni tashlab ketmagan, undan irganmagan, oxirigacha bir tom ostida yashashga ko'ngan kishi oldida biz kimmiz, kim bo'bmiz?! Ana uni mujohid desa bo'lar! Balki shuning uchun butun safar davomida ko'z o'ngimdan ketmagandir. Nima bo'lganda ham Allohning hikmatiga tushunib yetmoq dushvor edi, qori aka.

Qolaversa, bu xatni yozmogʻimdan murod - o'sha safar chogʻibida yana bir odam uchradiki, uni sizga aytmam bo'lmas.

Chunki uni siz bizdan yaxshiroq bilasiz. Ha-ha, o'sha sizning haloskoringiz, Miyonko'ldagi qatli omida shuncha qori ichidan sizni qutqarib qolgan nobakor shogirdingiz edi u. Kelib-kelib nega u menga yo'liqdi, o'zim hayronman. Yo bu ham Allohning chevarligi, xos hikmatlarini bir-bir ma'lum qilmogʻi bini edimi? Bilasizmi, men uni qaerda uchratdim? Toshkentning qoq markazida, o'sha Piyonbozor o'rnida qurilmish mashhur mehmonxona oldida uchratdim, qori aka.

Oqshom edi. Ko'chani u betidagi teatr maydonida odamlar sollarib kezishar, favvora shovvasi tinim bilmay tepaga otilib yotar, faraxli bir pallada o'sha aziz manzaralardan ko'z uzolmay o'tirarkanman, eski gazetalar taxlamini orqalagan bir bedavo ko'chani kesib o'ta boshladi. Uning egnida rangi unniqib ketgan bir ko'k movut kitel-shim, belida qo'sha-qo'sha yag'v'iri chiqqan belbog'lar, peshonasini ham o'shanday bir latta bilan tang'v'igan, oyog'v'iga esa kimlardan qolgan ko'n etikni kiyib olganча kelmoqda edi. Kuni bilan biz tomonga hech kimni yo'latmagan melisa yigitlar ham charchashgan shekilli, unga orqa o'girib, o'zlarini ko'rmaganga solib turishar, bedavo esa to'g'v'iri biz tomonga kelmoqda edi. Yelkasidagi kamdek, katta bir gazeta bog'v'lamini bilagiga ilgancha (u har qadamda tizzasiga urilib chir aylansa ham parvo qilmas), o'zi bir narsadan quruq qoladigandek shu tomonga yer suzib kelar edi. U shu atrofning sang'v'ibi - devonasi shekilli, biroq qayrilib boqmas edi. Mening esa, (tanimabman avvaliga!) ichim achib boryapti. Shu atrofda gazet chiqaradigan gazetxonalar bor, shu dargohlarning tuzini yalab o'tgan mirzo ekanmi, qariganida xor bo'pti-ku, deyman. Ammo kitel-shimidan bo'lak toifaga o'xshaydi. Kim bo'lsa ekan, boyaqish? Bu orada u men o'tirgan joyga yetib kelib qoldi. Orada nechta zina bor, shu kelishida yukini yerga qo'ymasa, men o'tirgan o'rindiq oldiga kelib to'xtashi, yukini qo'yib, nafas rostlashi tayin edi. O'zi ham qora terga tushib ketipti. Nima zaril ekan, shuncha taxlam narsani ko'tarib yurish?!

Yo'q, devona birinchi zinadayoq yukiga qoqilib, cho'kkalab qoldi. Orqasidagi yuki esa, boshidan oshib tushib, chizimchasimi, nimasi cho'rt uzilib ketdiyu o'zi sochilib, yer bilan bitta bo'ldi! Ana shunda u ortidan it quvgan devonadek hovliqib matohlarini tera ketdiyu men uni yaqindan ko'rib, hang-mang qoldim. U o'zimizning baqiroq Akmal o'risimiz, otdan tushsayam, egardan tushmaydigan chulchutimiz edi, qori aka.

Boya bir tomonga siltanib yurib, sal oqsab kelayotgandi, shundan ham tanimabman. Hozir qarib, yana ham xarob tortgan, men uni maymundan battar xunuk yuzidan tanib qolgan edim.

"Ha, Akmal aka? Bu yerlarda nima qilib yuribsiz?" deb yuborishimga bir bahya qolgan edi.

So'nggi damda tilimni tishlab, damim ichimda jim qola qoldim. Men kinochilarga yollanib kelgan kimning qora quli (zanjidan battar odam) uni tanishim mumkin emasdi! Buning ustiga "gung"man! Borib-kelib uni uchratgan yerimni qarang!

Yaxshiyam u esi kirarli-chiqarli bir odam, meni tanimadi. Tanib qolgandami, ko'radingiz tomoshani! Yalab-yulqab o'pa ketsami, quchoqlab olsami - badnom qilardi odamni. Shuncha toat-ibodatlarimni bir pul qilardi! Yo'q, Xudoga ming qatla shukrki, tanimadi.

Matohlarini hovliqa-hovliqa terib-bog'v'larikan, irgangandek bir qarab qo'ydiyu, yana uni yelkasiga ortmoqlab, so'kinib-netganча bosmaxona tomonga keta boshladi.

Men hayron edim: u bu yerlarda nima qilib, tentirab yuribdi? Nima izlaydi? Yo qachondir shu atrofdagi biron idoraga bog'v'langanu endi uni izlab topolmaydimi? Yelkasidagi gazetlari nimasi? Nega uni hech kimga ishonmay ortmoqlab yuribdi? Shunda Siz sarhaddan narida aytib bergan tarix yalt etib yodimga tushsa-ya! Miyonko'l fojiasi, qancha qoriyu qurrolarni, Qur'onni yod olib, ko'ksiga joylagan kishilarni o'zimizni chulchutlar so'ygani yodimga tushib ketsa-ya! Bu axir o'sha shogirdiz edi, qorilarning bo'yniga tig'v' tortib, dudama bilan ularni shahidlik maqomiga yetkazgan kishi!..

Sopi o'zidan chiqarilgan bir jallod o'shanday kunda Sizni tanib qolib:

- Ie, ustoz, Siz bu yerda ma'qib yuribsiz? Yo'q, bu kishi bulardan emas! Men kafilman, kafillikka o'taman, - deb Sizni chiqarib yuborishi, naqd o'limdan olib qoluvini qanday tushunmoq kerak, qori aka?

Yo bu ham Allohning xos hikmatlaridan birimi? Bandasi anglab yetolmaydigan?.. Balki. Axir aytadilar-ku qirq yil qirg'v'bin bo'lsa, ajali yetgan o'ladi deb.

Akmal o'risning bunday holga tushib yuruvi-chi? Bu ham bejiz emasdir? O'sha qo'ydek bo'g'v'izlangan qorilarning qoni tutmasa, kishi bu holga tushmasa kerak edi?!

Yo shu atrofda bir vaqtlar o'sha ishga undagan bir mahkama bo'lganmiki, u o'shani izlab sargardon tentiragan devonaga ham o'xshar edi. Balki men yanglishayotgandirman, boshqa bir gazet jinnisini Akmal o'risga o'xshatib yuborgandirman. Lekin maymundek xunuk, tas'v'qara basharasi hech ko'z o'ngimdan ketmasdi.

Alloh har bandani shu kuyga tushmoqdan O'zi asrasin! Oxirtda ko'radiganlarining uchqunini bu dunyodayoq ko'rsatib qo'yganga o'xshar edi, tavba.

Shom tushib kelar, shahar o'rtasida qaydandir achchiq kuyindi hidi anqib-anqib kelar edi. Diyorga bunday bo'ylarni ravo ko'rmagan bir quli - men alamimni ichimga qult-qult yutib o'ttirar edim.

Alloh hammamizga O'zi to'zim bersin, qori aka. Nazarimda, diyorga qaytmoq fasliga hali erta shekilli. Balki men adashayotgandirman. Ilohim, adashgan bo'lay.

Addoyi Sulonmurodingiz

Jidda".

Astrobod etilmish ulug'v'lardan biri

Qurt dahaga kirgandek hammamiz o'z stolimizga muk tushib, ishga kirishib ketgan ekanmiz, qitir-qitir bilan yozuvimizni yozib yotsak, qo'ng'v'iroq jiringlab qoldi.

Mudirimiz telefon qulog'v'ini istar-istamas olib, jindek firoq, jindek zarda ila:

- Lab-bay? - dedi.

Keyin eshitib turib-turib:

- Bor, bor, - dediyu go'shakni o'zidan chetga olib,- ko'zi uchib turibdi o'ziyam,- deganicha menga qaradi,- Akayiz...

Boshimga dovur jimirlov yugurib, taxta bo'lib qolayozdim! Qanaqasiga akam bo'lsin?! Yana keptimi?! Xayolim Sulonmurod akamga ketibdi! Dovdirab turganimni ko'rib, mudirim yumshadi:

- Olim akayizmush. Shunaqa akangiz ham bormi?

- Shunday demaysizmi! Esimni chiqarib yubordingiz-ku, - dedim o'rnimdan tura boshlab.

- Ha-a, xayoliz anuv akayizga... ketibdimi? - dedi u menga achininqirab.

Hamma gapni bularga aytib bo'larmidi! Ayniqsa, anuv "feleton voqeasi"dan keyin. Tushungan unday deydi, tushunmagan bunday. Ustiga-ustak akamga o'xshab chetda qolib ketganlarga qayishib-ku, o'zim badarg'v'ba bo'lib ketishimga bir bahya qoldi. Kimlar o'rtaga tushib, kimlar kafil turib, joyimda zo'rg'v'ba ilinib qoldim. Yana xayolim qochganini qarang. Bunaqada bir kunmas bir kun pand yeb qolishim tayin. Olim akam ham qiziq, shu yoqqa qo'ng'v'iroq qilib yurmay, uyga o'ta qolsa bo'ladi-ku! Nima gapi borakan?

Hayiqibgina telefon qulogʻini qo'limga oldim:

- Labbay?

- E, Maqsud, bormisan? Suyunchini chiqaraver, biz ketyapmiz, - dedi Olim akam tomdan tarasha tushgandek qilib. O'lay agar, biron nima tushungan bo'lsam!

- Qayoqqa-qayoqqa?

U sharaqlab kulib yubordi:

- E, pakana pari, pakana pari - xayolimdan ketmaydi nari! Unutdingmi, anuv kungi gaplarni? Ijzat tegdi. O'zim olib ketyapman To'ramning o'gʻillarini...

- Shoshmang, shoshmang, Yodgor-chi, kennoyim-chi?- dedim nafasim ichimga tushib.

Hozirgina vahimasi olamni buzay deb turgan Olim akam yamlanib qolgandi:

- Aytuvdim-ku... O'sha aytganimdek bo'ldi. Ruxsat tegmadi. Lekin men boshqa yo'lini topdim. Akamning boshi bir ko'kka yetsin!

Asli shunga qo'ngʻi Biroq qilyapman. Yordaming kerak, - dedi boyagi-boyagi hovliqib.

- Men-a? Meni qo'limdan nima keladi ekan? - dedim niyatiga tushunolmay.

Olim akam endi o'zini bosib, dona-dona tushuntira ketdi:

- Sizlarda Penson, Glauberzon degan suvratchilar bor-a?

- Bor. Unisi o'tib ketgan bo'lsa ham, bunisi bor. Juda yaxshi taniyman.

- O'shani opkela olasanmi?

- Qayoqqa? Siznikigami?

- Nega, o'zinglarnikiga. Taklif qilsang kelar?

- Kelardi, lekin nimaga? - dedim o'sha-o'sha hayron qolib.

- Bir donagina, zo'r suvratlari kerak. Qotirib olib bersin.

- Kimni... olib beradi?

- Ey gʻalcha, - dedi kulib Olim akam, - nega tushunmaysan! O'zlarini olib ketolmaganim-ketolmagan, jilla qursa, suvratlarini olib ketay! Axir oldiga suncha joydan sho'ppayib bormayman-ku! Jilla qursa, ruksoriga to'ysin, xotirjam tortsin!.. Qalay?!

Men bo'shashib tushgan edim:

- Yaxshi, men so'rab ko'ray...

- Sen yaxshilab iltimos qil. Xorijga ketayotgan odam bor, olib ketishi kerak de. Diydor qiyomatga qolib ketmasligi uchun ham kerak de. Ular tushunadi.

Men ado bo'lgan edim: akam shunchalar omadsiz ekanmi? O'gʻincha bir kelib... (o'zining yo'lini o'zi to'sgani kamdek!..)

jigarlarini xorijga chiqishdan ham mosuvo etib ketibdimi? Bu qanaqa jamiyat ekanki, otani boladan, ahli ayolidan ayirib tashlasalar, topishishga qo'yamasalar? O'zini kechirmaganlari kechirmagan, bularni uni ko'rmoqdan ham mahrum etganmilar?! Shu bilan osmon uzilib tushadi ekanmi? Muftiy domlaning ham so'zi kesmabdi-da?

- Bo'ldimi, bugun-erta opkelasanmi? Ishondim-a o'zingga? - deb telefonda shangʻillashini qo'yamasdi akam.

- Yaxshi, ketguningizcha bir amallarmiz, - dedimu telefon qulogʻini sekin joyiga qo'ya qoldim.

- Tinchlikmi? - dedi mudirim ruhim tushib ketganini ko'rib.

Men tinchlik-tinchlik, dedimu joyimga borib cho'kibdim. Ammo biron satr yozolmay, o'tirib-o'tirib, axiyri xonadan sirgʻilib qolib chiqdim.

Glauberzonning xonasi "Kamchatka"da, kutubxona ro'parasida edi. Iltimos qilsam, yo'q demasligini bilaman. U shunaqa kichikko'ngil, yumshoqzabon odam. Qolaversa, o'ziga yaqin olib, suvratlariga ikki-uch ogʻibiz so'z yozdirib yuradi. Sening tiling shirin, keyin suvrat ruhiga kira olasan, deb qo'yadi. O'zi kekxa odamu negadir biz yoshlarni yaxshi ko'radi.

O'sha "Kamchatka"ga boryapsam, apparatini yelkasiga olib, taqir boshiga yumshoq bir kungrador narsani ilgancha o'zi kelyapti.

- Salom, uzoqqa boradigan kichkina yozuvchi. Yo'l bo'lsin? - dedi.

Men to'gʻibrisiga ko'chib qo'ya qoldim:

- Hizrni yo'qlasam bo'larkan, Sizga edi.

- Nechuk, - dedi u to'xtab, - Qaytamizmi?

- Shart emas, o'zizni ko'rdim-ku, - dedim.

- Unda nima qilishimiz kerak?

O'zimga kelganda birovdan bir narsa so'rolmasdim. Shu odatimni tashlolmadim-tashlolmadim. Hozir ham chaynalibgina dedim:

- Bir odamga bir suvrat kerak ekan. Xorijga ola ketishiga. Shuni olib bera olasizmi?..

- Qachon, qaerda? - dedi u.

- Bugun bo'lsa, bugun, bo'lmasa, ertaga.

- Yaxshi, - dedi u yelkamga qoqib, - hozir vaqting qanaqa? Bo'sh bo'lsang, yarim soatga menga keraksan. Rosti, zo'r bir yangilik bor. Kinga ilinarimni bilmay turuvdim. Yaxshi uchrading. Boramizmi?

- Siz yur deysizu bormaymi? Nima ekan? - dedim.

U yelkamdan quchib, qulogʻiniga shipshidi.

- Kaydalovni bilasan-a?

- Zo'r rassom, - dedim men, - qotirib chizadi, o'shami?

- O'sha, - dedi ovozini ko'tarmay, - ming yillarga qoladigan bir rasm ishlab qo'yganmish. Bir odamdan nusxa ko'chirib. Bilding?

- Yo'gʻib-e, qaerda? - dedim yutaqib.

- Yuraver, ko'rasan. Mir Alisherdan bir tuki kam emasmish.

- Shunaqasi ham bo'ladi ekanmi? - dedim azbaroyi hayratlanib.

- Bo'ladi ekan-da, - dedi u ko'z qisib.

- Kim ekan, aytaqoling, - dedim ichim quriy boshlab. Mening muxbirligim tutib ketgan, endi meni hech narsa undan uzolmas edi.

- O'ziyam yuz yilda bir chiqadigan ulugʻlardan emish,- deb shipshidi u, ko'zi esa, alang-jalang, yo'lakda birov yo'qmi, deb, alanglar edi. - Qolaversa, Astrobod etilmishlardan emish. Volodyaning gapi-da.

- Qaysi Volodya? - dedim tushuna olmay.

- Qaysi bo'lardi, o'sha Kaydalov-da.

- Ha-a, u bir narsani bilmasa aytmaydi, - dedim men ham. - Ketdikmi?

- Ketdik, bo'limingga tayinlab qo'y, izlab yurishmasin, - dedi u.

- Yaxshi, - deya yo'lak bo'ylab ilgariladim.

Qayoqqa ketayotganimizni aytib, pastga tushib borganimda Isoq aka oshnasining almisoqdan qolgan "Pobeda" siga joylashib, ikkovlashib meni kutishar edi.

Jildik. Mening savol xaltam ochilib ketgan, yol-gb ʻBiz o'zim orqa o'rindiq o'rtasiga o'tirvolib, ijkilashga tushgan edim.

- Volodyaning o'zi qaerda? Hozir ustaxonasiga boramizmi? - dedim ichim qurib.

- Umi, bir haftadan beri o'sha kishinikida yotvolib ishlayapti-ku, - deb javob qildi Isoq akaning o'rniga ham sherigi.

Juda-juda tushunarsiz edi:

- Yotvolib?.. Hech sogb ʻ yurmaydigan odam-a? Qanday bogb ʻ lanib qopti?

Isoq aka boshini burib, kulimsirab qarab qo'ydi:

- Ishonasanmi, shu rasmni deb, ichishniyam tashlabdi.

- Tashlabdi?.. - Osmon uzilib tushibdi desa, ishonardim, lekin Volodyaning tashlashiga ishonib bo'lmasdi, - Yo'gb ʻ -e, - dedim baralla.

- Sasha, ayt, o'zini gapi-a? - dedi Isoq aka sherigiga.

- Bir qultum ham olmayapti, o'shaqqa boradigan kuni.

- Chidayapti ekanmi?

- "Ranjib qolsa, rasm chiqmaydi. O'zining hurmatidan, dinining hurmatidan shunday qilyapman. Shunda bir sir ko'rdim", deydi.

- Tavba, - dedim hayratga tushib, - O'sha Volodya shunaqa narsalarni biladikani?

- Uni kim deb o'ylayapsan, - dedi Glauberzon ko'rsatkich barmogb ʻ ini nuqib. - Hali borgin, ko'rasan. Hech kim Navoiyni bundoq chizolmagan!

Bu orada Eski Juvadan o'tib, Sebzorga qarab keta boshladik.

- O'zi qayoqqa ketyapmiz? O'sha aytgan odamiz shu tarafda turadikani? - dedim men.

Isoq aka bosh iringb ʻ ab qo'ydi:

- Borsak, ko'rasan. Hayratlarga botib yurasan, shunaqa davlatmand odam bilan bir zamonda yashayapganimizga.

Sirotkin mashinasini gb ʻ hij-gb ʻ hij odam chiqqan trolleybus ortidan solib edi, kutilmaganda uning shohi chiqib ketib, taqqa to'xtadiyu mashinamiz borib urilishiga bir bahya qoldi. Siltanib to'xtarkanmiz, Isoq akaning sherigi:

- Ana, ko'ravur, qay zamonda yashayapmiz, - deb kuldi.

Keyin Taxtapulga yetmay o'ngga burilib, tanish mahalla ichiga kirib borarkanmiz, ichim gb ʻ urmishlab, sekin Isoq akaning yelkasiga qoqdim:

- Menga qarang, anuv mashhur tabib - To'ram taqsiromkiga ketyapgan bo'lmaylik tagb ʻ in?

- Qaysi, Tibet tabiblari ham oldiga tusholmaydigan kishimi? - dedi u.

- Ha-da, qancha yil uy qamogb ʻ ida o'tirib, endi-endi eshigiga odam kelyapti-da.

- E, balli, Volodya qatta ekan, o'shatta-da...

Chorak soatlardan keyin biz tanish darvoza oldida to'xtab, uning bolachasidan engashib o'tib, ichkari kirib borarkanmiz, oftobshuvoqdagi yogb ʻ och karavotda qo'sha-qo'sha lo'la bolishlar orasida, oldida davot-qalam, qo'lida eskicha nastaliqda bitilgan gb ʻ hazalmi, maktubotmi, ushlagan sersavlat qariyani ko'rib, dong qotib qopmiz. Qarshimizda rostdan ham asrlar qa'ridan labbay, deya chiqib kelgan munavvar zotlardek bir mo'ysafid o'ltirar, uning nainki oppoq sallasiyu o'ziga yarashgan qizil chakmonidan, balki bodom qaboqlaridan ham nur yogb ʻ ilar, rassom uni shundoqqina chizib olmogb ʻ i mumkin edi...

U kishi men bilgan To'ram taqsir edilar.

Qamchingizga sallamno, qozi janoblari

"Bismillahir Rohmanir Rohim.

Avvalo, azimushshon Tangri taologa bu dunyoda yurgizib, turgizib, o'ziga itoatda qilib qo'ygan bandalari adadi qadar hamdu sanolar bo'lsin.

Mahbub Paygb ʻ ambarimizga bo'lgan muhabbatimiz sababiyu u kishining xulqlari bilan xulqlanishga intilishlarimiz qadar U zotga salovatu durudlar bo'lsin.

Shundan so'ng, qozi pochcha janoblari, bizga ko'rsatgan karamingiz vajidan o'zlariga sallamno aytarimizga ijizat bersangiz.

Avvalo, o'zimni tanitay: men o'sha sizga bo'y egib, ta'zim etmakdan bosh tortgan, buni o'ziga or bilib, gb ʻ hururi qo'ymagan muhojirdirman. Qancha yaxshilar o'rta tushganda ham uzringizni qabul etmab edim.

Yelkaga tushmish bir qamchi tufayli u diyorlarni tark etgan edik.

Eslagandirsiz?

O'sha achchiq qamchi bejiz va ham behikmat emas ekan.

Bugun men o'sha ta'zir qamchisi tufayli erishgan sharofatlarni aytaversam, ishonmassiz ham. Lekin nima chin - shu chindir. O'sha ta'zir bizga ulugb ʻ b sharofatlar keltirganini bilsangiz edi!..

Shuni sizga kamoli ehtirom bilan ma'lum qilmoqqa ruxsat etgaysiz, qozi pochcha janoblari.

O'sha qamchi bo'lmasa, (yashirmoq nega?!) biz Xudo xohlagancha u diyorda qolmoq, fozillar jamiyati ishini yurgizib, adolat urugb ʻ larni sepmoq niyatini dilga jo etgan edik. Har qancha mashaqqatlar cheksak-da, bu ishdan qaytish niyatimiz yo'q edi.

Diyordan quvilgan kishilar - vatandoshlarimizni o'z himoyamizga olmoq, imkoniyat yuz ochdi deguncha diyorga qaytarmoq rejalarini tuzmoqda edik.

Qamchi busiz ham o'ksik qalbimizni yomon yaralab, niyatlarimizni puchga chiqargandek edi, biz u diyorni tashlab chiqmoqqa majbur bo'lgandik.

Uzr, qozi pochcha. Muhojirlarni ansorlar kabi bagb ʻ riga olgan bir yurt nechuk ta'zir qamchisiga muhtoj bo'lib qolibdi, deb xafalanibmiz-u, otdan tushib uzr aytmoqqa hozirlangan siz janoblarini tushunmabmiz. Jahl kelganda aql qochibdi. Ammo keyin bilsak, bizning aytganimizmas, Allohning xohlashi ustun kelmoqda ekan. Men buni Makkaga yetib, tavof maydoniga tushganimda, Allohning uyini ikki aylanib kelib, tavof chizigb ʻ biga yetgan joyimda, ko'k chiziq ustida to'xtab, Hajarul asvad tomon duoga qo'l ochgan kezimda anglab qoldim. Uyatlu va shirin bir his qamrab kelib deng, jonu jahonimni o'rtamoqqa boshlagan edi...

O'sha achchiq qamchi bo'lmasa, bu xat qayda ediyu biz qaerda edik?! Shu yerlarga yeta bilarmidik hech zamonda? Alloh

subhanahu va taologa sallamnolar bo'lsinki, bir qamchi ila iqbol eshigini ochib, bizni bu yoqlarga yo'llab qo'yibdi.
Umrbod O'ziga taqvo qilib o'tayotgan zotlar qolib, biz Alloh uyiga yetib kelib tursak, minnatdorchiligimizni qay til ila izhor etaylik sizga, qozi pochcha janoblari? Negaki, o'sha kuni o'sha soat, o'sha holatda sizga ro'baro' kelmasak, bu haj qayoqda ediyu, bu tavof qayoqda edi!
Ich-ichimdan bir yig'ib, bir o'ksik bosib kelib, o'zimni tutolmay qolgan edim o'sha pallada... Qaysi xizmatlarimiz Allohga xush kelibdiyu U O'z uyi - Ka'batullohga chorlab chaqiribdi.
Sizsiz bu sharafga yetishmoq dushvor edi, qozi pochcha.
Ta'zir qamchingizga sallamnolar bo'lsin! Tasannolar bo'lsin! Usiz hidoyat yo'li qayda ediyu, iqbol eshigi qayda edi?!Ijzat eting, Ibrohim maqomiga o'tib, o'tgan ustozlariz, volidayu volidlariz haqqiga duoda bo'lsam. Shu tabarruk maydonda Qur'on xatm etib, azizlaringiz haqqiga bag'ishlasam.
Men o'sha uzringizni qabul etdim. Agar banogoh yoningizda bo'lib qolsam, qamchi haqqini talab qilgan va Payg'ambarimiz alayhissalom muhri nubuvvatlarini o'paketgan sahoba singari yuzlaringizga yuzlarimni bosib, bir xumordan chiqqan bo'lar edim. Sizga-da bizning yo'limizni berib, bu yoqlarga chaqirsin. O'zi aziz ko'rib, xorliklardan, xo'rliklardan asrasin.
Kimni u aziz etibdir - butun dunyo birlashsa-da, xor etolmas. Kimni u xor ko'ribdir - barcha inson u taraf bo'lsin - baxtli etolmas. Umidim bor diyorda qolgan azizlarim bilan shu sog'ibinch diyorida ko'rishmoqqa, topishmoqqa. Qay bir hislar shundan darak bergandek bo'larlar. Ilohim, rost chiqsin.
Sizga barcha izzat-ikrom egasi Allohimdan har ikki dunyo saodatini tilab qolaman, qozi pochcha janoblari.
Duogo'yingiz
Sultonmuroddan deb bilgaysiz.
Makkai mukarrama".

Dunyo turguncha turadigan bir ish

"Ayollar saltanati"da edim. Biz mashbyuroni ham ba'zan shu nom bilan ataymiz. U yerda nuqul mashinkachi qiz-juvonlar ishlashadi va ko'pincha biz numerga tushadigan qistalang ishlarni aytib turib yozdirgani bu saltanatga kiramiz.

Ishimni Gulsum opaga yozdirayotgan edim, telefonga yaqin o'tirgan juvon:

- Hoy, mirzo yigit, astaroq aytavering, ko'z tegadi. Baribir sizni shahar telefoniga chaqirishyapti ekan, - deb qoldi.

Ishni beliga tepishganidan og'ibindim-u, lekin buni qilcha sezdirmay o'rnimdan turdim. Yo'lakay Gulsum opaga uzr, juvonga rahmat aytib chiqdim.

Borsam ayolim:

- Adasi, assalomu alaykum, uzr, menman, - deb turibdi telefonda. U huda-behudaga qo'ng'ibiroq qilavermasdi.

- Nima gap, tinchlikmi? - dedim alik olishni ham unutib.

- Oyimla o'zini chaqiring deyapti. Kelib ketmasangiz bo'lmaydi shekilli, adasi.

- Yo'g'ib-e, shuncha qistalang ishlarim turib-a? - dedim qanday javob so'rashni xayolimga ham keltira olmay: axir terishga tushadigan narsalarni topshirmay qayoqqa boraman?! - Nimaga ekan o'zi? - dedim tubiga yeta olmay.

Ayolim bu paytda yalinishga tushgan edi:

- Jon, adasi, baraka topgur, adasi, jindek vaqtizzi ayamang...

- Vey inson, men ishdaman, tushunasizmi?

Birdan u jim bo'lib qoldi. Tushundi desam, miq etib ovoz berib qo'ymaydi.

- Meni ishim - o'yinchoq, oydinga oyog'ibim bilan yozib tashlaydigan narsalar, deb o'ylaysizlar shekilli? - dedim kamiga.

- Voy, adasi, kim shunaqa deyapti? Kim oson tutyapti sizga?

- Oson tutmasangiz tushuninglar-da.

- Yaxshi, - dedi u murosai madoraga ko'chib, - Oyimlaga nima dey? Kelolmasakanla deymi?

U meni nozik joyimdan ushlagan edi. Hamma-hamma bilan men oyimlarning gaplarini ikkita qila olmasdim. Xotinim ham shuni bilib turib so'ramoqda, men past tushishga majbur edim. Qolaversa, ichim g'uburmishlashga boshlagan edi:

- Xo'p, nimaga chaqiryapsizlar o'zi? Aytsa bo'ladimi?

- Kim bekordan-bekorga chaqiradi, adasi. U tomondan mehmonla kelib o'tirishibdi, axir.

- Qanaqa-qanaqa? U tomoniz nimasi? - dedim tasavvur etolmay.

- Kennoyizni yurtlaridan, Yodgormuroddizni tog'balari... So'rab-so'rab, topib kelishibdi, axir.

- Qayoqdan-qayoqdan? Hov o'sha yoqdan-a? Endi-ya? - deb yubordim. Rosti, esim teskari bo'lib ketayozgan edi.

- Ha, adasi. Tangritog'ib deysizlarmi, o'sha yoqdan kelib, obketamiz deb o'tirishibdi. Pochchayam shu yerdalar.

- Pochcha? U kishi nima qilib bu ishga aralashib yuribdilar?

- Qo'yarda-qo'ymay olib kelishibdi.

Xushim boshimdan uchib urishib berdim:

- Esi joyidami o'sha tog'balaringini?! Qanday opketisharkan? Kim rozi bo'ladi ekan?

- O'shaning uchun sizni so'rashyapti-da, adasi.

Rosti, birpas nima deyarimu nima qilarimni bilmay qoldim. Nega endi kelib-kelib men "javoblarini" berishim kerak? Esimni yeb qo'yibmanmi men bu ishga aralashib? Qolaversa, akamning daragi chiqib, elchilar kelib turganda-ya? Shunaqa paytda javob berib yuborib bo'larkanmi?! Yo'q! O'vora bo'ladilar.

Men uzil-kesil kesib gapirdim:

- Kennoyimlarga ayting, shuncha o'tirgan - endiyam qum-toshdek o'tirib tursinlar. Akamning roziligisiz hech kim hech yoqqa ketolmaydi!

- Voy, adasi, kelib shu gapizni o'ziz ayting-da.

- Aytaman ham!..

Men ishlarimni tashlab, "uchib-elib" borganimda ular peshayvonda bir ayvon bo'lib o'tirishar, endigina osh suzib keltirilgan edi.

Salom berib, kirib bordim:

- Uni qarang, uni qarang. Hizrni yo'qlasak bo'larkan-a. Qaynonang xo'b suygan ekanmi seni! Kel, jiyan, kel. Qani, omonlashib

qo'yaylik, - deb pochcha o'tirgan joylaridan quchoq ochib qo'llarini cho'zdilar. So'ng o'zlaridan mushk-anbar islarini taratib

bag'irlariga tortdilar. - Oh-oh, bo'yularingdan sening. Mirzolarning mirzosi bo'b ketganmishsan. Katta dargohlarda izzating

o'zingga yetarlumish. Tuf-tuf, ko'z tegmasin. Allohim o'zi bundanam azizu mukarram etsin, boshqalarga ham sening yo'lingni bersin.

Bunga sari men o'ngb'ḥaysizlanib ketyapman, bagb'ḥirlaridan qanday chiqish, qanday uzilishni bilmayman. Nega bunday alqay ketdilar, bu maqto'vlar nega kerak - hech tushuna olmayapman. Balki anavi uzoq yurtdan kelgan qudalar oldida, Yodgorning togb'ḥlari oldida atay oshirib-toshirayotgandirlar, shundan so'raysizlar javobni demoqchidirlar. Kechagida kimlarning qo'llovi, kafilligi bilan zo'rgb'ḥa o'z vazifasida ilinib qolgan mendek bir mirzodan kim yasamoqchilar - hech tushunib yetolmayman... Axiyri mehmonlar bilan birma-bir so'rashib chiqib, Yodgorning yoniga cho'kdim.

Pochcha duo qilib, oshga qistadilar:

- Qani-qani, mehmonlar, taomni mahtal qilmaylik, mana men boshladim, - deb boshlab berdilar.

Ayollar ichkariga kirib ketishgan, nimagadir serbardan serbar oq shoyi ro'mollarini o'rab, uchini yelkalaridan oshirib tashlagan kennoyim uchib-qo'nib xizmat qilib yurar, hali qatiq, hali achchiq-chuchuk olib kirar, piyolalarga choy quyib uzatar-da, yana chiqar edilar. Yodgor esa, umrida endi ko'rayotgan togb'ḥalaridan ko'z uzolmas, nimalarnidir ijkilab so'ragisi kelar-u, jur'at etolmas, o'zi ham bo'yi cho'zilib, tovshi rasta bo'la boshlaganidan allaqanday tortinchoq bo'lib qolgan edi. Men esam oshga qistash bahonasida ro'paramda o'tirgan mehmonlarning (ular ikki kishi edilar, biri soqol-murtiga "qirov inib", sochlari ham chakkasidan oqarib kela boshlagan, ammo yuzlari togb'ḥ shamollarida qorato'ri tortgan, baquvvat, ikkinchisi men tengi, ozgb'ḥin, ammo chayir bir yigit edilar) o'sha ulugb'ḥrogb'ḥiga razm solib-razm solib qararkanman, kennoyimga xeshligining belgilarini izlar edim. Ular kennoyimga o'xshab kamgap-kamsuqum, tortinchoqdan-tortinchoq edilar. Qolaversa, musofirchilikning issiq-sovugb'ḥini xo'b totgan odamlarga o'xshab, bosiq-vazmin tortib o'tirishar, o'n qistaganda laganga bir qo'l uzatib qo'yishar edi.

- Hoy, baraka topkurlar, sizlarning sharofatingiz bilan yozilgan bu dasturxon. Olishib o'tiringlar-da bunday. Necha yilning badalida bir keppopsizlar,- deb ora-chora qistab qo'yadilar pochcha ham. - Nima, jiyanni topganinglardan xursand emasmisizlar?!

- Nega, olvutmiz-olvutmiz. Qarab o'tiruppiz, xursandmuz, - deyishadiyu yana xijolatlarga botib bir-birlariga qarab qo'yishadi.

- Qarab o'tirish kam, katta-katta olish kerak bu oshni. Uni o'z nomi bilan: osh - ko'tarma bosh, deganlar, - deb hammani kuldiradilar pochcha.

Shunday gangur-gungur bilan osh yeb bitirilib, lagan olinar mahal dasturxoniga fotiha qilindi. So'ng hazmi taomga qovun so'yib kiritishdi. Pochcha uning ham maqto'vini keltirdilar:

- Voh-vo-oh, asal tortib ketipti-ku! Bay-bay-bay, qay kungay yerda bitgan ekan? Ekkanga ham balli, tikkanga ham balli.

- Buni shuncha qovunlar ichidan tanlab topganga-chi, shundan shu yoqqa ko'tarib kelganga-chi, pochcha? - deb hazillashdim men.

- Olganga ham balli, sotganga ham balli, - deb kuldiridilar u kishi.

Shundan so'ng po'choq to'la laganni ko'tarib, Yodgor chiqdi ham; pochcha bir chetdagi piyolalarini olib, chert-gancha menga uzatdilar:

- Ana endi Maqsudxo'jam, choydan bosib-bosib quyasan. Taomil shunday: shirin qovundan keyin issiq-issiq choy, deganlar.

Mehmonlarga ham quy, yo'lga chiqishadi ekan, vaqt-bemahal bezovta etib yurmasin.

- Kelishmasdan qayoqqa borishadi, bugun biznikida qolaverishadi, - dedim men.

- Me'mandarchilik uchun rahmat. Yeduk-ichduk. Endu bizga juvob berusizlar. Yetub oluvimiz kerak, - de-di soqol-murtiga oq oralab, yoshi bir qoraga borib qolgan mehmon, dam pochchaga, dam menga iltijo-la boqib.

Meni esa vahm bosib kelardi: nima balo, mensiz ham ishni pishitib, bularni rozi qilib qo'yishibdi ekanmi?! Hamma uvoliyu chuvolini kim bo'yniga opti?..

Bular mendan ijozatsiz qayoqqa borishadi deb o'tiribman. Ich-ichimdan bir norozilik uygb'ḥonib kelmoqda edi. Lekin iloji boricha yumshoqlik ila mehmonlarga qaradim:

- Uy egalari - kattalar bor. Ular turganda biz qanday javob bera olamiz, jilla qursa, oldilaridan o'taylik?

Yodgorning katta togb'ḥasi tomoq qirdi:

- Albatta, ular ko'pruk. Ularsiz bitmas. Lekin biz siz kelguncha xo'b gapirushdik. Ular siza tashlashdu. - U iltijoli boqib o'tindi. -

Sizlarga ming rahmat, shuncha yil shuncha zamon qavatungizda olub o'tirubsiz. Gard yuqurmabsiz. Zoruqtinmabsiz. Lekin har narsaning ham cheki, chegarasu bor. Biz ham Allohning oldida yuzshuvitlikdan qo'rqarmiz.

Meni esa ich-ichimdan bir olov - norozilik olovi yondirib-kuydirib kelar edi: endimi?! Shuncha yil o'tibmi? Bungacha qaerda edingiz?

Ammo ularning mehmon degan nomlari bor, uyimizda o'tirishibdi. Dasturxonimizdan tuz ichib, non totingan joylari bor. O'zlariga yarasha gap qilmoq lozim. O'zimni bosib, issiq-issiq choy xo'plashga tushgan edim, qulfi-dilim ham ochila qoldi:

- Albatta, sizlarning bu o'tiruvingiz, ularni daraklay-daraklay topib keluvingiz - katta gap, Alloh rozi bo'ladirgan ish. Har kim ham sarhad oshib, bu ishga jur'at etsin-chi! Dunyo turguncha esdan chiqmaydigan ish qilibsizlar oqibat ko'rsatib, - dedim, ketidan; -

Lekin togb'ḥajonlar, sizlar ham bizni tushuning, - deb uladim, - Biz kimnidir emas, jondan aziz akajonimizning omonati, ahli ayolini asrab o'tiribmiz. Bizniyam Allohdan umidimiz bor. Kutib yotibmiz yaxshi bir kunda uning kirib kelishini, - dedim.

Pochcha pishillab betimga qarab qo'yidilar. Aftidan, mening ogb'ḥzimdan bunaqa gaplar chiqishini yo kutmaganlar, yo ta'sirlanib hayratga tushib qolgan edilar.

- Qanuydi, qanuydi, - deb qo'ydi mehmonimiz ham. - Ammo umr ketyaptu. Ha-huv deb shuncha yil o'tub ketiptu. Ana, u kishudan qolgan tirnoq - jiyani ham er yetubdu. Albatta, har narsa Allohdan, Tangrumning xohlashu bilan. Lekin sarhad o'sha-o'sha berk, ochiluvidan darak yo'q. O'zumiz ham Olma-ota tarafdin bir amallab o'tub kelduk.

Men ichim yorishib, u kishiga qaradim:

- Ammo siz bu yoqdagi gaplardan xabar topganingizdami! - Kelib, ovora bo'lib yurmasdingiz, demoqchi bo'ldim. Kamiga: -

Akam, uning do'stlari tinch o'tirishgani yo'q, - deb qo'shdim.

Mehmonlar bir-birlariga ma'noli qarab olishgan, pochcha esa, piyoladagi choyni bir xo'plashda bo'shatib, xontaxtaga bagb'ḥirlarini bergan edilar:

- Subhanalloh! O'sha gaplarda jon bor degin hali? - dedilar u kishi.

- Bu taxmin bo'lganda ham u tomondan odam kelgani, meni topib, bularni surishtirib ketgani aniq. Hatto men akamga xat bitib berdim, - dedim chiniga ko'chib.

- Voy, seni, ichdan pishgan huvarini bolasi! Shuncha gaplar o'tib, miq etib qo'ymadingmi bizga?! Oy seni, voy seni! - Qo'llarini yoyib, chayqalgancha mutaassirlandilar pochcha.

- Shuginamas, - dedim men qulfi-dilim ochilib. - Olim akam Oltinxon to'ramning ogb'ḥillarini topib, kuni kechagina Turkiyaga

ketdilar, Yodgorni ham ola ketmoqchi edilar-u, ruxsat qogʻBhozlar bitmay qoldi...

- Ana bu - zo'r ish bo'пти! O'shanaqasi Sul-tonmurodni ham ko'rib keladi, rishtalarni ulab keladi. - Shu holda mehmonlarga yuzlandilar. B" Sizlar bularni hazil fahmlamang, hali hammasi yaxshi bo'lib ketadi. Topishib-qovushib, tup qo'yib, palak yozib ketishadi.

Mehmonlar tinchlari o'gʻBirlanib joylarida o'tirolmay qolishgan, Yodgorning katta togʻBasi dam u, dam bu qulogʻBini ishqab-uqalab menga termular:

- Shoshumang, mirzo, shu rostmu, kuyavimiznu daragi chiqqanu rostmu, - deb ijikilar, - bu yoqda shuncha gaplar bor ekan-ku, biz ne tashvushlarga tushub yurubmiz?! OgʻBuzuga bol, ogʻBuzuga bol, - der edi.

Shu tob eshik qiya ochilib, Yodgorning qorasi ko'zga chalingandek bo'ldi. Qarasam, rostdan ham o'zi - bir qadam chetga tisarilib turibdi. Ko'zim tushishi-la: "Amaqu, bu yoqqa qaravoring", degandek imladi.

- Menmi? - dedim qo'limni ko'ksimga nuqib.

U bosh silkib shivirladi:

- Siznu so'rashoptu...

Shu topda (sizga yolgʻBhon, Xudoga chin!) yuragim shuv etdi: kim so'raydi, kennoyimmi?.. Bo'shshib tushdim: chindanam nega u kishining oldidan bir ogʻBiz o'tmay, bularga javob qilyapmiz? Nima haqqimiz bor? Balki u kishi yurtiga uchib-qo'nib turgandir? Bir kun ham qolgisi yo'qdir bu yoqlarda?! Men nimani ham bilardim?!

Shu holda mehmonlardan uzr so'rab, chiqa boshlarkanman, na u kishidan, na oyimlardan so'ramaganimdan pushmonda edim.

Aslini olganda men kimman? Zimmaga olishga nima haqqim bor?! Uyni kattasi bo'lmasam, qozi bo'lmasam? Qolaversa, bu holda shariat nimani buyuradi - biz qaydan bilamiz?!

Chiqa eshikni zichlab berkitdim.

- Kim? Ayanglarmi? - dedim yuragim taka-puka bo'lgan.

Yodgor tili, chiroyi bilan kennoyimga tortgan bo'lsa ham (Alloh uni chiroydan qismay, qiz bola bo'lib tugʻBilishiga bir bahya qolgan edi!), ziyraklikda akamdan qolishmas edi. U qulogʻBizni bering, degan kabi yelkamga yopishib kelib, shipshidi:

- Ayam... hujramizga berkinib olub o'tiribdular. YigʻBlayverub shishub ketubdilar.

Men shoshib qoldim:

- Chop, - deb qistadim unga, - borib ayt, o'zlari nima desalar shu. Biz u kishini nomidan hal qilolmaymiz. Ixtiyor o'zlarida.

Shunday ekan de!

Yodgor xijolatlanib tisarildi.

- Yo'q, amaqu, men buning uchun chaqurmudum. Eshikka xatchu keptu. Sizzi so'roptu.

- Nima? - dedim hayron qolib.

- Qo'l qo'yub oladurgan narsamush.

Men kennoyimning holidan ado bo'lgan edim, qo'l qo'yib olinadigan narsani eshitib, xushim uchdi:

- Shu tobda shu kam edi! - deb hovliga tushaverdim.

Zinadan tushib, darvozaxonaga chiqib borsam, qalam haqi olib kelib yuradigan xat tashuvchi. Men kim ekan, nima ekan, deb yuribman!

- Keling, opoy.

Oqsariqdan kelgan yumshoqzabon tatar xotin kumushbandli ko'zoynagini taqib, allaqanday uzun xat-gʻBilofni aylantirib, orqa-oldini ko'rmoqda edi. Meni ko'rib, shoshib qoldi:

- Iy, avara ettum. Buni kuring, Siza kichirasiz, imasmi?

Uzun ham chiroyli, xuddi kecha bosmaxonadan chiqqandek oq-oppoq xatgʻBilofning bezalishidan tortib, ramzlarigacha bir bo'lakcha edi. Ramzki, bir chekkasida hilol, bir chekkasida allaqanday hashamatli bino qubbasi ko'rinadi. Chiziq-lariyu bosma harflari - bir nazokatli. Qaysi imlodada ekan, o'qolmadim.

- Qaerdan bildiz?- dedim opoyning sariqmayiz-dek tiniq yuziga qarab.

Opoy ko'zoynagini qo'liga olib, jilmaydi:

- Bulay xatlar bulak kimga-da kilar, jubargan igalarina qarang.

Shundagina ustiga qarab, xushim boshimdan uchdi. U chindan mening nomimgayu faqat manzil sanogʻBida adashgan edi.

- Uni qarang-a, menga ekan, - dedim dovdiranB-qirab, - Yaxshi olib kelibsiz, qaerlarda qolib ketardi, rahmat.

- Yuq, bu zakaznuy... Halu qo'l quyup birasiz.

- E, shunaqami? - deb bir qogʻBhozga qo'l ham qo'yib berdim. Lekin xayolim xatga qochib, uning orqa-oldini o'girib ko'rardim-u, kimdanligini bilolmay sarang edim. Qarangki, undan birorta tanish nom yo belgi topolmasdim. Kimdan bo'lishi mumkin?

Opoy xayrlashib ham ketdi, lekin biz gʻBharoyib xatgʻBilofning orqa-o'ngini tomosha qilishdan o'zimizni tiya olmasdik.

- Qattun ekan, amaqu?

- Bilolmadim, - dedim rostiga ko'chib. - Ma, sen ko'r-chi, balki sening tishing o'tar harflariga.

U ko'rib turib, bir dikonglab qo'ydi:

- Ie, amaqu, Turkiyadan-ku. Katta amaqu, Olim amaqundan emasmu?

- Qaerdan bila qolding? - deb xatni uning qo'lidan tortib oldim. Bu gapdan o'zim ham bir hapriqib tushgan edim.

- Ana, To'pqopu. O'shaning ramzu. U Turkiyadan bo'lak qaerda ekan?

- Aqling balo! - dedim uni quchib ham suyub, keyin yelkasiga qoqib, - Shuniki bilibsan, tuf-tuf ko'z tegmasin, bizdanam uzoqqa borasan, - dedim sidqidil. Negadir men uni shu tobda akamga mengzab yuborgan edim. Shundanmi, ko'zlarimga jindek yosh ham kela qoldi, buni yashirgan kishi bo'lib, kuraklarini siladim. - Sen haqsan, Olim akamdan bo'lak kim ham bizga u yoqdan yozardi. O'zim esa, xatni ocharimni ham, ochmasimni ham bilmayman. Ochay desam, u yoqda pochcha, mehmonlar o'tirishibdi. Ochmay desam, ichim gʻBurmishlab yotipti: "U yetib bordimikan, akamni ko'rdimikan? Ko'rgan bo'lsa, qachon qaytadi ekan?" Bilgim keladiki, nar-yogʻBni yo'q.

Balki opkirib, mehmonlarga ko'rsatish kerakdir? Suyunchi olish kerakdir?! Ularga bundan ortiq yana qanday xabar kerak?!

Shu tobda kalam o'qdek ishlab keta qolgan edi:

- Sen kir-da, ayangdan, oyimlardan suyunchi ol! Men mehmonlarga aytay, - deb Yodgorning kiftiga qoqdim. - Olim akam bekorga xat bitadiganlardan emas! Adangni topganki, yozgan. Chop! - dedim karomatgo'yligim tutib.

O'zim esa, shunday ekaniga zarracha shubha qilmasdim.

Qiyomatga qolmagan diyor yoxud Alloh rozi bo'ladirgan bir ziyorat

Maqsud, mening jondan aziz xolavachcham, ona o'rnida onalik qilib, boshimizni silagan bir kishining yolgb'iz chirogb'iyu ishongan bogb'i. Yolgb'iz sen mening hozirgi holimni tushunishing mumkin, anglashing mumkin. Shu bois o'zingga yorilgim keldi, to'kilgim keldi. Yolgb'iz sening buni tushunasana. Boshqalar mingdan birini anglamasliklari, tasavvur eta olmasliklari mumkin.

Shuning uchun qaytib borgunimizga qadar sabrim chidamadi. Qolaversa, biz bu yerda jindek ushlanib turadiganga o'xshaymiz. Bu diydorlashuvni tashkil etib, uyushtirgan turkiyalik birodarlarimiz - diyo-nat ishlari vaqfining xodimlari har ikki tomon uchun aziz kishilarning bir-birlariga to'yib olmoqlari uchun bu diyorda yana biron hafta turib qoluvimizga imkon bermoqdalar. Bunaqa mehmondo'stlikni, ota yurtdan kelib qolishibdi, deb azizlashlarini, boshga ko'targudek bo'lishlarini men shuncha dunyo kezib, hech yerda ko'rgan emasman.

Bular hammasi balki Oltinxon to'ram sharofatlari tufaylidir. U kishini bu taraflarda pir darajasida ko'rib, azizlashar ekan.

Qaraki, din Arabistonning qaqqoq yerlariga tushibdiyu u bizning diyorlarda ushlanib qolgan ekan: o'z diyoriga sigb'lmagan Oltinxon to'ramdek bir mudarris bu diyorlarda shunchalar izzat-ikrom topib pir darajasiga yetibdilar. Aql bovar qilmaydi. Lekin biz, Maqsud, chin haqiqatni ko'rib turardik. Chindan barcha izzat-ikrom Alloh huzurida ekanki, uning yo'lini mahkam ushlagan darbadar bir vatanjudo qulini o'zining diyoridan yaxshi bir diyor bilan taqdirlab, ilgari izzatidan baland izzatlar bilan mukarram etibdi. Yuzlaridan nur yogb'ilgan u kishini ko'rib, rostini aytsam, Maqsud, ko'ksim to'lib, bagb'irim uzilib-uzilib yigb'lagilarim keldi. Nahot shunday odamlar bizning diyorlarga sigb'lmasa?!

Uzr, Maqsud, muddaodan jindek ilgarilab ketdim.

Men senga avvalo, Turkiyaning Odana shahriga qanday yetib kelganimiz, bu yerdagi diyonat ishlari vaqfi xodimlari bizni qanday kutib olib, Saudiyadan yetib kelib, sabrsizlik ila kutib yotgan To'ramdek azizlarimiz bilan qanday uchrashtirib-ko'rishtirganlarini yozmogb'lim kerak edi. O'shanda barcha-barchasi tushunarli bo'lardi, oydinroq tasavvur etarding. Rostini aytsam, dunyo dunyo bo'lib, bunaqasini ko'rmagandir.

Qolaversa, Maqsud, qiyomatda amallar taroziga qo'yiladigan pallada tosh bosadigan yolgb'iz amalim shu bo'lsa kerak. Esingda bo'lsa, bu - hov anavi Umarjon akaning tepasi yonida, hamma ko'chib-ko'chib ketib, yolgb'iz o'zi qolgan, buzilayotgan uylardan nodir kitoblarni terib kelib, bir boloxona kitob yigb'ib qo'ygan Sutchining ishiga o'xshab ketyapti. U ham umrida yolgb'iz bitta tosh bosadigan ish qilgan - otamizni surgun yeridan bemalol toat-ibodat qilish mumkin bo'lgan bir diyorga o'tkazib qo'ygan edi.

Men u darajada jon hovuchlamagan bo'lsam-da, bu ishga savob umidida bosh qo'shganimdan o'zim terimga sikmay ketayotirman. Zora Alloh shu niyatimni o'sha kunda hisobiga olsa! Niyat ota bilan o'gb'ilni topishtirish edi, topishtirdik, Maqsud.

Bunaqasi kam bo'ladi. Barcha tingchilaru "quloq"larni dogb'ida qoldirib, bunaqa uchrashuvni tashkil etish hammaning ham qo'lidan kelsin-chi! Kelmaydi. Kelishi uchun Alloh iroda etib, panohida saqlamogb'bi kerak.

Shunday qilib desang, mezbonlarimiz borgan kunimizning ertasiga:

- Uzr, ota yurtdan kelmish azizlar, bu kun sizni bahavoroq otelga ko'chirgaymiz. Ma'zur tutgaysizlar bir yo'la olib bormaganimizga,- deb qolishdi.

Bordik.

Ular oldida Ovruposi ip esholmay qopti.

Shunaqa orasta, shunaqa osudaki, Maqsud, biz kamida bir asr orqada qolib ketgandekmiz. Bunaqa sharoitli imoratlar qurishimiz uchun diyor o'zimizga qolishi, biz dunyoga chiqishimiz, dunyoda tenglar ichida teng sanalishimiz kerak. Ungacha birov qaygb'urmaydi bizga.

Xonalarga joylashib, yuvinib-taranib bo'lib edik hamki, bir piyola choyga deya qush sutidan bo'lak hamma narsa muhayyo etilgan stol yoniga nonushtaga taklif etishdi.

Men-ku bunaqasini ko'p ko'rganman. Ammo esini tanib qishlogb'idan narini ko'rmagan, daladan beri kelmagan hamrohim dovdurar, hech qovusha olmas edi. Bizda bir piyola choyni ham iloji bo'lsa, o'tirib-xotirjam ichadilar. Bu yerda ko'ngil tortgan narsani o'zi olib yeyish, yeganda ham tik turib tanovul qilish kerak edi.

O'ttizdan endi oshib-oshmagan hamrohim - To'ram diyordan hijrat etganlarida onasining qornida qolgan farzandlari bu taomillarga ko'nikolmay, ogb'iziga ushoq solishdan ham tortinib turar, boya aytganimdek, hech qovusholmas, o'zining bu holidan xijolatlarga tushib borar edi. Shuncha qistashimga qaramay, u choy ichmadi, choy uni ichdiyov.

Shu orada mezbonlardan biri kelib, hamrohimga sezdirmay, qulogb'imga shiviray ketdi:

- Endi ul zotning ziyoratlariga kirgaymiz, tayyormisizlar?

Men dabdurustdan anglamabman. Hovliqib qolib:

- Kimning huzuriga? - dedim.

- Pir to'ramni. U kishi sizlarni intizor-intizor kutadirlar, - dedi u.

Shundagina o'zimga kelgan edim:

- Unday bo'lsa, mozbosdi sovgb'ha-salomlarimizni olvolaylik.

- Yaxshi-yaxshi, ola kelishamiz, - deb bizga ergashdilar.

Yo'lakay hamrohimga shipshidim.

- Vatandan esdalik deb berrorishgan narsalarni olvolar ekanmiz.

U kelayotgan yerida bir cho'chib tushdi. Hatto to'xtab qoldi, desam to'gb'hiroq bo'lar.

- Nima, ular shetta ekanlarmi? - dedi hayratga tushib. Uchrashuv joyi shu deb kutmagan ekan, dovdurab qolgan edi.

- Ziyoratlariga chaqirishayapti, bardam bo'lavering. U kishi sizning padari buzrukvoringiz bo'ladilar, - dedim yelkasiga qoqib.

- Siz... siz ilgari bilasizmi? - dedi u yuzlarimga termulib. Nega ilgariroq aytmadingiz demoqchi bo'lar edi u.

Men uni suyib, sekin bagb'irimga tortib qo'ydim:

- Yo'q, ogb'ayni, - dedim yana ham yaqin olib, - dovuqlarini ko'p eshitganmiz, - orqasidan qo'shib qo'ydim. - U kishining

ziyosatlariga yetolmaganlar qancha, oshiqqanlar qancha. Ammo bugun u kishi sizni intizor-intizor kutadirlar. Axir

tugb'ilganingizdan beri ko'rmaganlar, to'gb'irimi? - Qarab tursam, bu gaplardan uning ko'zlari yoshlanib-yiltirab bor-yapti.

Yelkasidan quchib xonaga boshlay qoldim. - Yuring, yuraqoling, unday zotlarni mahtal qilmoq mumkin emas.

Mozorbostiga Arslonbobning asaliyu Quvaning anoridan, yana "churukchopon" deb atalmish qovunlar olvolgandik. To'nu sarupolarimiz bor edi. Barchasini ko'tarib, bizni dahliz atalmish, lekin xonning salomxonasidan qolishmaydigan bir xonaga olib

kirdilar. Sovgʻbʻalarimizni qo'yib, yuraklarimiz potragancha kutib turibmiz, ichkariga xabar qilgani kirib ketgan diyonat ishlari vaqfining xodimi esa qaytib chiqa qolmaydi.

Dunyoda yana shunday orziqib kutilgan bir boshqa ziyorat bo'lganini eslay olmayman, Maqsud. Ammo biz qay birimiz oldin, qay birimiz keyin kirarkanmiz deb, ichimiz tushib turarkanmiz, haligi turk birodarimiz ostonada ko'rinib, imlab chaqirdi:

- Afandim, siz kiring, harna hazratim hovrdan tushsalar. Dilbandlarini to'sindan ro'baro' etmayluk, - dedi u shivirlab.

Men esam ul zotning huzurlariga qanday mujda bilan kelganimni bilsam-da, qanday sarupo yoxud diyordan esdalik ko'tarib kirarimni bilmasdim. Shoshib qolganimdan qo'limga ilingan narsani olvolibman.

Tanishtirguvchi turk birodarimiz xuddi xonning xudaychisidek eshikdan o'tiboq, ta'zimga egildi:

- Hazratim, diyordan mujdalar ila kishi kelmiş. Muftiy janoblari ham To'ram taqsirning elchilari kirishga izn so'rarlar...

Va men qo'limda bir shisha bol ila kirib bordimu xona o'rtasiga ham yetmay to'xtab qoldim. Ajab sinoat. Taxt misoli ishlangan (balki menga shunday ko'ringandir) yumshoq divanda lo'la bolishu par yostiqlar ichiga ko'milgancha Hizrdek nuroniy bir qa-riya - uzun yuz, cho'qqi soqolli mo'ysafid yonlariga engashgan kishining tushuntirishlariga some bir holda o'ltirar, yuzlaridan yogʻbʻilayotgan nur o'sha chiroyli kuzalغان oppoq cho'qqi soqollaridan chiqarmi va yo boshlaridagi simobiy oppoq salladan taralarni, ajratib bo'lmas edi. Kishi chehrasidan shunchalar tiniq, shunchalar oydin nur yogʻbʻilishiga - aql bovar qilmas edi. Ul zot yonlaridagi kishining tushuntirishi bilan qo'llaridagi hassaga tayanib tura boshladilar ham, men o'zim sezmaganda holda oshiqib borib, tiz bukmoqqa va barlarini o'pmoqqa intildim. Salom berganim ham esimda.

Ul zot chiroyli alik olib (hozir ham quloqlarim ostida turibdi u kalom: va alaykum assalomu va rahmatullohi va barakotuhi va solavatullohi alayh. Yanglishmasam shunday edi), o'zlari chap qo'llari bilan qo'ltigʻbʻimdan olib, turmoqqa ishora etardilar.

Qo'llari biram yumshoq, biram haroratli, uzmasalar derdim. Oxirgi marta Tangritogʻbʻda shunday qo'l, shunday kaftga yo'liqqan edim. U ham bo'lsa, yo'qotib topganimiz eshon dadamizniki edi. Mana hozir shunga o'xshab, qarshimda go'yo rahmatli dadamiz turgandek edilar.

- Turing, o'gʻbʻlon, yukunmoq nechun, biz ham banda. Bo'yularingizdan o'rgilay, sizdan yurt bo'yolari ufuradir. Ruxsat eting, bagʻbʻrimga bosib to'yay, o'shal bo'yolara.

Men qo'limdagi asaldonni hamsoyalarigami, kimga tutqizib ulgurib, o'zimni ul zotning ixtiyorlariga topshirdimu allaqanday yumshoq ham yoqimli bagʻbʻirga singib bora boshladim. Faqat odam o'zini xirmonda, oftob nurlarini emib yotgan momiq paxtalar ichiga tashlabgina, yo bo'lmasa, onaizor bagʻbʻirga yopishibgina shunday hislarni tuymoq bʻi, osmonlarda pardek uchib yurmogʻbʻi mumkin edi, Maqsud.

Men shu holda edim. U kishi, ul zot esa bo'ynilarimdan iskananib, Allohga hamdlar aytardilar:

- Allohim, o'zingga beaded shukrlar bo'lsin. O'zing yaratgan olamlar qadar hamdu sanolar bo'lsin, meni bu bo'yolara yetkarding, vatanim islarini ola kelgan o'gʻbʻlonga yetkarding, O'zingga sanolar bo'lsin. Bu tan, bu jon O'zingga fidolar bo'lsin. Yetmasam nima qilardim?! Ko'zlarim ochiq ketarmi deb saharlarda O'zingga yigʻbʻlardim, mana, yetkarding, ijobat etding O'zing,- deb bo'zlardilar, bo'zlab turib, tasanno aytardilar Xudovandi karimga.

Men esam u kishining bagʻbʻirlarida bir yoqdan erib bormoqdaman, bir yoqdan esa, ajab tashvish bosib kelmoqda. Qarichilik - meni kim deb o'yladilar, dilbandlari deb bildilarni - hoy, xudaychi, qaydasiz, degim keladiyu qani uni izhor etarga til aylansa. Yaxshiyam talvasaga tushib ulgurmadim.

Ul zot birdan ikki kiftimdan tutib, yuzlarimga boqqancha qoldilaru o'zlariga kelib, so'rab istashga tushdilar:

- So'zlang, o'gʻbʻlon, bizga qanday salomlar, mujdalar keltirdiz? Ahllarimiz, dilbandlarimizdan ne xabarlar bor?

Hayriyat, adashuvdan qutulgan edim, o'zimni bir yengil his etdimki, bu turuvimizdan faqat farogʻbʻat tuymoqda edim. Endi Alloh izni ila til ham bita qolgan edi.

- Avvalo, muftiy janoblari bilan To'ram taqsir haqingizga duoda bo'lib, ko'pdan-ko'p salomlar yo'llab qolishdi, - dedim.

- Shundaymu? Alloh umrlarini ziyoda etsun. Raiyatning toleiga, vatanni toleiga ul zotlarni salomat etsun. Faqat faromushlik qursin, To'ram taqsirni tuzukroq tanitsangiz?..

- Tangritogʻbʻdan qaytmish Hoziq to'ram... ona tomondan o'zlariga tomir ekanlar, - deya oldim men yana qanday tushuntirarimni bilmay.

- Hay-hay-hay, ul zotmu? O'shal diyorda dorilomon bir yurt qurmoq bo'lgan To'rammu? Niyatlariga yetdim deganda, yana ajdaho komiga tushgan marshalimizmi? Yurti sarbonidan ayrilib bo'zlab qolgan, tengi yo'q mujohidimizdanmu? Alloh salomat etsun, taskin-tasallular bersun O'zi ul zotga. Qaytib chiqqaymikan yana ulardek bir zot?! Holimizni O'zi o'nglasin, ilohum!

Gap vatan ozodligiga borib taqalsa, ul zotni to'xtatib bo'lmas, bir xo'rlikmi, nima bosib kelib, qaltirab qoladilar ekan. Hozir ham, sezib-ko'rib turardim, ul zotning ovozlari titrab, o'zlari bir holga tushib borayotib edilar. Hamsoyalari shoshib-la qolishdi.

Tirsaklaridan tutib, qo'ltiqlariga kirmoqqa urinar, joylariga o'tkazmoqqami, nimaningdir harakatiga tushib qolgan edilar.

Men esam nima qilarimni-da bilmay, xijolatlariga tushib borar edim. Haytovur, u kishi o'tirgan joylarida xirqalarining yeng uchini mijjalariga bosa-bosa, jindek xotirjamlanib, yana betimga savolomuz qaradilar. Ovozlari ham boyagindan hiyla qotgan edi:

- Ul zotlarning so'zlarini yerga tashlamay kelgan sizga-da Allohning cheksiz marhamatlari bo'lsun. Ko'p mutaassir etdingiz.

Ayting, o'gʻbʻlon, yana nelar keltirdingiz kamina huzuriga? Faqat yaxshilikdan, ezgulikdan so'zlang biz vatanjudo bechoralarga. Esim qursin, u kishi nima so'rardilar-u, mening esimga nima tushib, tilimga nima kelibdi!

- Taqsir, vatanni, uning bo'yolarini eslatsin deb sizga Arslonbob asalidan keltiruvdik, - deb boyagi asaldonni ola tiz bukancha qo'shqo'llab tutdim.

- Voh, shundaymu?! Qanday go'zal ish bo'ptu! Oh, Vatan bo'yolaridan o'zim o'rgilsam! - deb u kishi asaldonni qo'llariga oldilar-da, ochib bo'ylagancha turib qoldilar.

Qarasam, ich-ichidan ilohiy bir nur balqigan o'shal yuz-ko'zlarda gʻbʻalati bir jimirlov paydo bo'lib, mijjalarida shudringdek ikki tomchi yosh ko'rindiyu hech qancha ilinib turolmay dumalab tushib, o'shal oppoq cho'qqi soqollariga singib keta qoldi. Mendan bo'lak birov ko'rib-ko'rmayin ham qoldi.

Oh, Vatan bo'yolari shundoq ham aziz narsa ekanmi?! Ichimda bir narsa uzilib tushdimi deb o'yladim, Maqsud! Ko'zlarim tinib-la ketdi.

Ko'z ochganimda ul zot bolga botirilgan o'rta barmoqlarini angishvonadekkina ogʻbʻizlariga olib bormoqda edilar. Xonani esa, bol hidi tutib ketgan edi.

- Oh! Bol, degancha borsan o'zing. Dunyoning yana qay bir chekkasinda bundayin asal? Yol gʻbʻiz jannatda topilsa mumkin, - dedilar ul zot. Keyin asaldonni hamsoyalariga tutdilar, - Oling sizlar ham, Vatandan bol kelibdir. Bolga qo'shib,- ul zot yana

menga o'girildilar, - yana nimalar keltirmishsiz?

- Ruxsat eting, ola kirsam, - dedim men o'rnimdan dik turib.

- Shoshmangiz, - deb imo berdilar ul zot, - Siz bir boshdan ayting, ular opkirgaylar.

Men valakisalang, bul zotga manzur bo'larli, yana bir narsadan boshlashni istardimu qaysinisidan boshlashni bilmasdim.

- Aytovuring, bizga u diyorning azizmas narsasining o'zi yo'qdir?

- Eng aziz narsalardan... ya'nikim, MargʻʻBilon behisi, - dedim hamon o'zimga kelolmay.

Olib kirdilar, sarigʻʻB oltindek sargʻʻBargan, piyoladek-piyoladek behilar shodasini.

Ul zot o'tirgan joylarida nurga botib jilmaydilar:

- Sallamno bo'lsin, Allohgakim, faqat bizning diyorlda o'stirib-bitdirib qo'ymish bunday ne'matlarini. Yana, - dedilar u kishi, - bundanam bo'ydorroq, xushbo'yroq nima keltirmishsiz?

- Diyorning mashhurizamon "churukchopon"i...

Olib kirdilar sariq-ko'kish olovdek tovlantirib, o'tdan to'qilgan jildbogʻʻBida osiltirib.

- Sallamno, sallamno. Nomiga-da, kishtikoriga-da, yetishtirgan egalariga-da. Qabul-qabul, - deb turib, yana boyagidek intiqlik-la so'radilar. - Yana-chi, yana?! Yana bizning boshimizni qanday ko'kka yetkurmakchisiz?

Shunda Maqsud, vujudimga uyat olovi yugurib, yuzlariga zo'rgʻʻBā boqdimu:

- Ma'zur tutgaysiz, biz faromushxotirlar- ni, - dedim o'zimda jur'at topib, - Boldan totluy, har narsadan aziz dilbandingiz turib, biz nimalarni kiritib o'tiribmiz?! Ul taqsirlar siz uchun bu olamda har nedan aziz oilangiz, ahli ayolingiz, tomirlaringiz daragini topib, dilbandingizni yubormishlar.

Qarab tursam, ul zot eshik tomon allaqanday intiqib ham javdirab tikilib qolibdilar. Intizorlik shunchaki, ul dilbandning qorasi ko'rinsayu o'rnilaridan turib keta qolsalar. Qanot chiqarib uchishga-da tayyorlar. Axir kim uchun shuncha yo'l bosib kelibdirlar?!

- Voh! Laysa kamislihi shay! Chindan O'zing xuva vʻBala kulli shayin qodirsan! - deb turib ketdilar bir mahal. - Diyorda bizning shunday qarchigʻʻBāydek o'gʻʻBlimiz bor ekan-ku! Shularning muhabbatini ko'nglimga solib qo'yib, firoqida yondirayapti edimi O'zi?!

O'gʻʻBil qarasam, safardosh hamsoyam dovdirdir-sov-dir kirib kelyapti. Padaribuzrukvori huzuriga yo'llab yuborishgani esidami-yo'qmi, xushi boshidan uchib, bu devonxonaga yigʻʻBilganlarga bir-bir termulib ilgarilab kelarkan, hassalarini bilaklariga solib, quchoq ochganча peshvoz chiqayotgan zotga ko'zi tushib, xushyor tortdiyu farzandlik mehri jo'shib, shu tomon intildi.

- Dada!..

Shu bir ogʻʻBiz so'zdan butun devonxona, unda hozir bo'lganlar larzaga kelib, bo'gʻʻBizlariga qaynoq bir nima tiqilganча turarkanlar, ko'zlariga tirqirab yosh chiqqan edi.

Ayriliqning arimogʻʻBī ana shunday bo'ladi ekan, Maqsud!

Firoqning so'nggi lahzasida kishi shu hol, shu alpozga tushadir ekan, Maqsud!

Alloh suygan bandalarini ana shunday ayriliq-judoliklar bilan sinaydi ekan, imtihonidan o'tkazib, o'ziga yaqin qiladi ekan, Maqsud!

Men Allohning hamma balo-sinovlariga dosh berib, chidab, o'ziga shukr qilib kelgan bir insonni - piri komilni ko'rib turardim, Maqsud! Ul zot shu pallada o'sha sabrlari evaziga ham Allohning yana bir in'omiga musharraf bo'lib turar, o'ttiz yil burun ona qornida qolgan dilbandlari bu kun qarchigʻʻBāydek yigit yetib, er yetib, ota bagʻʻBrida iskanalar edi.

Bu olamda mavjud o't-o'lanlar, dov-daraxtlar barglari adadi qadar hamdu sanolar bo'lsin Yaratganga! Bu ziyoratga guvoh bo'lib turgan kishi borki, barchamizning ko'zlarimiz namlik, yuraklarimiz titrar edi. Vaholanki, bu qiyomatga qolmagan diydor yoshlari edi, Maqsud!

Shu tob o'zimda yo'q darajada mutaassirlanib, atrofga alanglarkanman, Maqsud, kimni ko'rib qoldim degin?! Qibla tomondagi eshikdan ikki-uch nafar odam kirib kelib turib qolishgan, ular orasi-da - kim deb o'ylaysan, Maqsud, osmondan tushgandek Sultonmurod akam paydo bo'lib, mendan ko'z uzolmay qolgan edi. Yo qodir Alloh! Qanchalar chevarsan O'zing! Qay amalimiz xush kelib, bu kunga musharraf etding?! Biz jigargo'shalarni ham topishtirmoqni shu kunga, shu soatga iroda etganmidig?! O'zingga bu dunyoda olgan, oladigan nafaslarimiz adadi qadar hamdu sanolar bo'lsin!

- Aka!!

Yuragim yorilib ketmaganiga hayronman, Maqsud!

Ovozimdan devonxona oynalari jangillab ketgan, hamma - biz tomon o'gʻʻBilgan edi. Biz ikki jabrdiyda - tirik turib yo'li ayro tushganlar bir-birimiz tomon yugura ketgandik.

Alloh barcha vatanjudolarga-da ana shunday diydor kunini ravo ko'rib, topishmoqni nasib etsin, ilohim.

Albatta, Oltinxon to'ramga-da, akamga-da atab olib borgan sovgʻʻBā-salomlarimizni berib, to'nlarimizni kiydirib quchoqlashganча toza yigʻʻBilab-siqtashdik. Diyorni eslab, qavm-qarindoshlarni so'rab-istashib, ey yozilishdik. Dunyoda bizdan baxtiyor, Alloh mukarram etgan kimsa yo'q edi.

Men bu tashrifni issigʻʻBida, ichimga sigʻʻBdirolmay, senga ilinib yozdim. Ko'pam iching tushmasin, borgunimча shular yetar. Darvoqe, akamdan sizlarga mujda! Jondan aziz xolamlarga, Yodgorga, ayasiga aytib qo'yishing mumkin. O'shal qora-qura zanjī kinochilarga qo'shilib borgan gung tasvirchi - o'zi ekan! Jur'atiga balli, o'sha yerga borib, o'zinikilarni ko'ribam miq etmay qaytibdi! Tanitmabdi! Mendek odam chidolmasdim, Maqsud!

Yana: akamning Yodgorga, uning onasiga, sizlarga atalgan mujdalari bor. Uni bu xatga qo'shmadim. Ko'z qoracho'gʻʻBidek asrab o'zim bilan olib borgayman. Bizdan barcha so'rganlarga duoi salomlarimizni yetkazib qo'ygaysan.

Xolamlarga, pochchaga ayt, namozlarida duolar-la so'rab tursinlar, toki ilohim, bizni siz azizlarning bagʻʻBiringizga eson-omon qaytarsin. Bu ulangan rishtalarni esa bir umrli qilsin. Omin.

Ko'rishguncha xayr deb,

Olim akang.

Turk diyori, Odana shahri".

Osmondan tushgan marvarid yohud omonat egasi

Uni qarang-a! Ana kuzu mana kuz!..

Men ishga o'tlanayotib edim, tashqariga ko'zim tushib, beixtiyor deraza tavaqalarini ochib yuboribman!

Yo'q, adashmagan edim. Ko'chadagi o'rigimiz usiz ham kuzgi kelinlik libosini kiyib ulgurgan, kungay barg-lari yal-yal tovlanib,

tonggi shabadada bir chiroyli parpirar edilar. Go'yo bu kecha son-ming sargʻibish kapalaklar yopirilib kelib, shu o'rigimizga qo'na qolishganu mana endi kun yuz ko'rsatishi bilan jon bitib, nozik-ado qanotlarini yumib-yoygancha o'zlarini o'ftobga solishar edi. Keyin ishga jo'nab ketib, uni tamomi unutgan edim. Kechga yaqin qaytsam... voh, o'sha jonivor "kapalaklar"!.. Hammasi yer bilan bitta - gilam bo'lib yotibdi! Ana sizga kuzu mana kuz!..

Yalt etib tepamga qarasam, valloh-valloh, qolgani ham bir olam - hech kamaymagandek edi! Qaytaga qir uchlari qizarib o'rik jonivor botayotgan o'ftob nurida boshiga zarro'mol tashlagan juvongami, kimga o'xshab qolibdi.

Subhanalloh! Yolgbʻiz Xudovandi karimning ishimasmi bu? Mana shuni aytdilar-da, xohlasa, yashnatadi, xohlasa, yer bilan bitta etadi deb!..

Bittalab terib olib, o'pgudek nozik-ado barglar gilamini aylanib o'tayotib, to'xtab qoldim. Qo'shni qizmi, kimdir o'sha yer bilan bitta suqsurdek barglarni bir chekkadan supira boshlabdiyu yana nimani o'ylab, supurgisini tashlab ketgan edi...

Turib-turib ichariga yuraverdim. Ammo hamisha yuziga yopiq turadigan eshigimiz nimagadir bugun ichkaridan berk edi. Tavba, uydagilar qayoqqa ketishibdi?

Eshikning kishi bilmas siri bor edi: tepa panjaradan qo'l suqib, darvozaxona fanerining gul-taxtasi sal ko'tarilsayoq, u o'z-o'zidan ochilib ketar edi. Chaqirib o'tirmasa ham bo'laverardi. Men ham o'shanday qilib, ochib kirib boraversam... qay ko'z bilan ko'rayki, pastki ayvon ostonasida birov - nega birov bo'lsin! - kennoyim yuzlarini bilaklariga bosgancha xun-xun yigbʻlab o'tiribdilar.

Tizzalarida bir narsa oqarishib ko'rinadi.

Ichim shigbʻb-gbʻb etdi: xatmi?!

Shungamikan, berkinib olib, ko'z yoshlariga erk berganlari?.. Qaydan kela qolibdi u bir parcha xat?

Men qaytib chiqib ketarimni ham, kirib boraverishimni ham bilmasdim. Qaerdan ham bemahal kirib qolibman?!

- Voy, Maqsudxo'ja, sizmu?

U kishi yonoqlarini apil-tapil artgancha o'rnilaridan qo'zgbʻbolar ekanlar, tizzalaridagi haligi narsa - ikkiga ajrab, biri sirgbʻbalib, biri oq ukpardek uchib tusha boshladiyu kennoyim shoshib qoldilar.

Keyin bir harakat bilan ikkoviniyam tutib olib, yenglariga yashirmoqqa urinar ekanlar, men bir narsalarni anglagandek bo'lar edim. Nazarimda u kimdandir kelgan mujdaxatmi, nimadir ediyu kennoyim uni yeru ko'kka ishonmay yashiradir edilar...

Yigbʻblatgani uchun yashiradirlarmi, uyalganlaridanmi, ajrata olmas edim.

Qolaversa, u boyaqishginani bunchalar yigbʻblatgan narsa kimdan ekanu nima haqda ekan?

Faqat boyagi o'tirinishlari - yuzlarini bilaklariga bosgancha xun-xun yigbʻblashlari... hech ko'z oldimdan ketmasdi.

- Nima bo'ldi, nima bo'la qoldi, kennoyijon?! - deb yugurgilab borayotgan joyimda u kishi menga bir olam xijolat ustiga... shunday suyunch, shunday iltijo bilan boqildarki, to'xtab qolayozdim. Uni qarang-a! Hali bular hammasi sevinch yoshlari ekanmi, odam suyunchdan ham o'zini shunchalar yo'qotib qo'ymogbʻbi, xun-xun yigbʻblamogbʻbi mumkin ekanmi?!.

U qanday xat xabar ediki, odamni bunday yigbʻblatsa? Men qolib, endi u kishining o'zlari talpinib kela boshlagan edilar.

- Oh, bilsangiz edu, Maqsudxo'ja, kimdan qandayun xabarlar yetganun?! U kishining o'zlaru nimu ishlar qilub ketganlarun?! - deya ona oqqushdek talpinib kelib, ikki kiftimdan tutgancha yelkamga yopishib olsalar, esxonam chiqayozipti.

- Kim-kim, akammi, o'zlarini aytasizmi? Yana-mi? - derdimu oxirigacha anglab yetolmasdim.

U kishi, u mushfiqqa bo'lsa, o'ksilarini tutolmay, to'liqib to'liqib yigbʻblar, kamiga yelkamga osilib, qaynoq ko'zyoshlari bilan kiftimni xo'l etib borar, ora-orada til-zabon bitib:

- Oh, Maqsudxo'ja, o'zlaru ekanlar-a! Bir ogbʻbuz sezdirub qo'ymabdular-a... Menman demabdular-a, - derdilaru yigbʻbidan chiqolmasdilar.

Men esam oxirigacha tushunib yetolmayapman. Xursandliklariniyam, armonda qolganlariniyam bilolmayapman.

Hadeb:

- Kim-kim? Kimni aytmogdasiz? - deb qaytarib-qaytarib so'raymanu: - Yana qayoqdan kun chiqib, kela qochtilar? - deyman.

Axiyri kennoyim bir titranib, kiftimdan boshlarini uzdilaru:

- Oh, Maqsudxo'ja-Maqsudxo'ja, qayoqdan chiqar edu, biz kutgan tarafdand chiqdu! Alloh aziz qilgan taraflardan chiqdu! - dedilar to'liqib, Bilasizmu, kim ola keldu, Olum akangiz ola keldular daraklarinu...

- Ie, u kishimi?! Meni xayolim kimlarga ketibdi! O'zlari qanilar, oyimgilar, bular qani? - deb surishtira ketdim.

Qarang-a, To'ramning iltimoslari bilan ketgan odam Oltinxon to'ramni zurriyotlari bilan diyorlashtirib, kamiga yana qanday xabarlar bilan kelibdi!

Shundan o'zlariga kelolmayaptilar, to'liqib boryaptilar ekanmi kennoyim?!. Shu davada mening gina xaltam ochilib keta qolgan edi:

- Bitta qo'ngbʻbhiroq odamni o'ldiribdimi? Bildirib qo'ymaydirlarmi, uchib kelardim...

Ammo u kishi bu ginamni gina sanamay Olim akani yoqlay ketdilar:

- Yo'q-yo'q, u kishi sizni ko'p so'rab-istadilar. Keyin kichigoyimlarnu, bularnu olib ketdular. Tayun-lab-tayunlab ketishdu, borar ekansiz.

Shu gaplardan keyin ham qani hovrimdan tusha olsam!..

- Elburutdan uylariga chopmasalar... borardilar o'sha "polkovniklardan qolgan joylari"ga. Xolayu togbʻbalarimizni shu yerda ham kuta olardik.

Oh, kennoyim-a, sabrlari togbʻbcha bor, kennoyim-a! Shuncha ginalardan keyin ham Olim akamning tarafini olgandek, ro'mollarining uchini mijjalariga bosa-bosa... menga jilmayinqirab qarab turar edilar.

- Yo'q, Maqsudxo'ja, u kishi bir nimularnu o'ylab shunday qildular shekillu. Damini chiqarmayluk dedularmu...

- Balki, - dedim men ham bu fikrga qo'shilib. Biz Sulton akamizning daragi chiqqanini hali bayram qila olmaymiz. Yurtga osh berib, keyin javobini ham berib yurolmaymiz. Qancha gaplar ochilib ketishi, surishtir-surishtirlar boshlanib qolishi mumkin. Olim akamning ham bilgani-bilgan... Keyin javr-javr - kimga javr bo'ladi?! Shu kennoyimgami?! Undan ko'ra, bu narsani sal nari qilgani ma'qul-ku. Aslida ham Olim akam kimning iltimosi bilan ketibdi? U safarning o'zi ham sal imi-jimidaroz emasmi, axir?

- O'zingiz-chi, o'zingiz nega bora qolmadingiz? Yolgbʻbizdan-yolgbʻbiz o'ltiribsiz, shunday kunda? - degandek qaradim.

Bu orada o'zlarini hiyla tutib olgan kennoyim yenglarining ichidagi narsaga endi iymanib xijolat aralash qarab qo'ydilar:

- Biz boyaqishlarga shu ham yetarlu... Olamnu olub berganlaru ila barobar.

- Shuning o'ziga ko'nib qolaverdingizmi? - Shuncha yerdan mozor bosib kelgan odam shugina bilan kelibdirlarmi, demoqchi bo'lardim. Kennoyim ham shu bir ogbʻbiz so'zdan o'zlariga kelib, shoshib qoldilar:

18 Kitoblar Olami | Sever.UZ | Uzsmart.UZ

- Chindan ham... Siz shoshumang, men hozir, - degancha pastdagi uylariga qarab boraverdilar. Yo shu bahonada haligi birovga ko'rsatib bo'lmaydigan - o'zlarini esa, yigib o'latgan xatni tashlab chiqmoqchi bo'lardilar, yo menga atalgan biror narsani eslab qolgandilar. Men esa, hamma narsadan ham burun, o'sha yeng ichidagi xatga intiq edim. Akamdan bo'lak kimdan ham bo'lishi mumkin?! Men hozir undan ayrilib qolayotgandek, qaytib so'rab ham ololmaydigandek edim, nazarimda. Bu ham bo'lsa, akamning anuv sarhad oshib kelgan (Chaman akam topib, berib yuborgan) xatlarini haliga dovur ko'rsatmaganimning jazosi, qaytimi- dek edi. O'zimga ham jindek alam qilayotgani shundan edi.

Bu orada kennoyim negadir paxta gulli choynak-piyola ko'tarib chiqa boshladilaru piyolada top-toza buloq suvini ko'rib, hayron qoldim. U nima bo'lsa ekan?

Hamisha siniq jilmayadigan kennoyim bu gal tamomi boshqacha edilar.

- Mana, Maqsudxo'ja, o'sha mozor bosub kelgan narusalarning bittasu. Olloh aziz qilgan o'sha diyornu suvi. Niyat qilub ichulgaykan, - dedilar u kishi meni taajjublarda qoldirib.

Men ham uni endi eslagan edim:

- Iya, bu o'sha To'ram taqdir buyurganlarimi? U kishi atay ola keptilarmi? - deya oldim.

- Yo'q, akanguz... berub yuborubdilar...

Bu xabardan men chindan ham lol qolgan edim:

- Qanday, qaerdan bila qoptilar? - deb yuboribman, o'zimga kelganimda kech bo'lgan edi: dilimga kelgani tilimdan uchib chiqib ketgan, endigi pushmonimdan yer yorilmasdi...

Kennoyim yerga qarab siniq jilmaydilar. Lekin bu jilmayishning tagida g'hamdan ko'ra quvonch ko'proqqa o'xshar, ko'zlari ham chaqnar edi:

- Shifo so'rab ichsun, inshaalloh, ko'rmaganday bo'lub ketgay, deganmushlar...

Valloh-valloh, shunday deganmishmi, atay berib yuborganmishmi?!.

Ana senga Sulton akang, mujohid akang! - derdi ichimdagi mitti chol tilga kirib. - Kelib ketgani, ko'rib ketgani rost ekanmi?

Ko'rmasa, zamzam berib yuborarmidi?! Shifo so'rab ich, dermidi?! Kelganki, ko'rganki, u dardlari ariyqolsin deb, berib yuborgan.

Ana, ular qandoq ham bir-birlariga mehribonlar, yeru ko'kka ishonmaslar, derdi. Men bu so'z-bu hislardan ichim allaqanday toshib yigib o'lasim kelib borar, o'zimni qo'yarga joy topolmasdim. Vujudimga ham titroq kirganmi, qo'limdagi piyola omonatga o'xshab, ichidagi suv mavjlangandan-mavjlanib chayqalayotgandek, hozir o'zimni tutmasam, bir yonga og'ib to'kila ketadigandek edi.

Kennoyim esa qistar edilar:

- Olung, Maqsudxo'ja, faqat niyat qilub iching. O'sha Xojar onamiz buloqlariga bizlarnuda o'zi yetkazsun.

Men:

- Ilohim, ilohim, aytganiz kelsin, - dedimu ichib yubora qoldim. Oh, suv ham yutumi shunchalar yumshoq, o'zi tomoqqa tekkandanoq chanqoqni oladigan bo'ladimi ekan?! O'zimizning Izzani buloq suvlariga o'xshab, ichgan saring ichging kelaverardi, tavba. Yer ostidan chiqqan suv bunchalar yutumli, yumshoq bo'lmasa?! Odam bolasiga atalgani, Ollohnin marhamati ekani, O'zi chiqarib qo'ygani uchun ham shundaymikan?.. Men birinchi marta shunday xayollarga bormoqda edim. Nazarimda bu marhamatning hikmatini ham topgandek edim.

Kennoyim esa, yuzimga qarab, iltifot qilardilar:

- Yana bir piyolagina iching, Maqsudxo'ja?

- Rahmat, - dedim-u... o'zim yana bo'lsa yo'q demasdim. Ammo tortindim, axir akam nima uchun berib yuborgan?.. Shunga ham sherik bo'lamizmi?.. Rostini aytsam, shu bir piyola, suv bolaligimiz bilan birga yo'qlikka ko'chgan u Izza buloqlarini, akam bilan bu diyorda kechgan kunlarimizni yodga solib, sog'ib b'inchimni yangilab yuborgan, o'sha kunlarni qo'rsatishga tushgan edi!

Qolaversa, Olim akam u tarafdin ola kelgan har bitta narsa menga aziz ko'rinib ketmoqda, ichim qurib bormoqda edi-yu, so'ray olmasdim. Ayniqsa, boya-gi ko'rganim maktubga - akamning qo'llari tekkan, har so'zidan uning nafasi ufurib turguvchi xatiga shunchalar mushtoqmanki, qani endi so'ray olsam, yetisha qolsam... Keyin kimsasiz bir uyga kirib olib, biqinib o'qiy ketsam..

Ammo uni bu mushfiqadan qanday so'rayman? Qolaversa, zamzam bahonasida ichkarigami, qaerga tashlab chiqqan bo'lsalar?.. U kishi piyolani qaytarib olar ekanlar, yuzimdanmi, ko'zimdanmi, bir narsalarni sezgandayin bir qarab qo'yдиларu qayrila turib, to'xtadilar:

- Maqsudxo'ja, aytumoqchi anuv narusa... esungizdami? - dedilar yana ming bir istihola ila.

- Qaysi? - dedim garangsib.

- Ko'rpacha qatudan chiqqan-chu?

E-ha, u marvaridni aytyaptilarni, uni unitib bo'lar ekanmi?!

Bir kuni ishdan kelsam, oyim chaqiryaptilar:

- Hoy, Maqsudxo'ja, odam degan ham shunaqa ish qiladimi? Ko'rpacha qatiga nima qo'ygansan? - deb turibdilar.

Nima qo'yibman, hech eslay olmasdim.

Keyin eshitsam, yigib o'lib qo'yilgan ko'rpachalarni qoqib-suqishayotsa, ichidan shildirab bir shoda marvarid tushib kelayotganmish. Shodaki, iplari zar, bog' b'ichlari tillodan, ko'rgan odamning og'ib o'chi ochilib qoladi emish.

Ko'rib o'zim ham hayronu lol qoldim.

Qaerdan kelishi, kim qo'yishi mumkin, aql bovar qilmasdi. Qancha bosh qotirib ham tagiga yetolmagandik. Keyin axir bir kun isi chiqib qolar-ku deb men uni hech kim topolmaydigan bir yerga - anuv parda ortidagi birov bilib, birov bilmas tokcha-tortmachamiz tagiga yashirib qo'ya qolgan edim. Shu vaqtgacha miq etmay yurgan kennoyim hozir o'sha osmondan tushganday paydo bo'lib qolgan marvarid haqida og'ib o'chi ochmoqda edilar. Uni qarang-a!..

- Xo'sh-xo'sh? - dedim ich-ichimdan bir hapriqish bosib kelib.

- O'shanu ham... bu kishi qoldurgan ekanlar.

- Yo'g'ib-e... - Bu endi aqlga sig'ib o'ldirib bo'lmaydigan narsa edi. - Qanaqasiga?

- Shunaqasuga... - dedilar kennoyim turgan joylarida to'liqa boshlab, boyaqishginaning qaroqlariga yana yosh quyilib kelib, ovozi titray boshlagan edi, - o'sha zanjular bilan kelganlaruda...

- O'sha qora-quralar bilan-a?! - Mening boshimdan olov chiqib ketgandek edi, ko'ksimga havomi nimadir yetmasdi. - O'sha gap, o'sha mish-mishlar rost ekan deng-a?!

Shu davada men ikki qadam tashlab, ushlab qoldimmi yo u kishi qo'llarida choynak-piyola, bo'shshib yelkamga o'zlarini tashladilarmi, o'zimga kelganimda yuzlarini yelkamga bosib, aytib-aytib siqtar edilar:

- Rost ekan, Maqsudxo'ja! Biz boyaqishlar hech narusaning farquga bormabmuz!.. Fahmuga yetmabmuz... U kishu suvratlarga tushurib ketubdilar. To'yub-to'yub ko'rib ketubdilar. Biz hech narusanu bilmabmuz. Bir ishora, bir belgu berub qo'ymabdular hatto, - derdilar.

Men esam, u mushfiqani qanday yupatib, qanday tinchlantirarimni bilmayman, ichimdan esa bir olam narsalar o'tib bormoqda: "Belgi deysiz, mana shu marvarid-chi, u qaysi belgidan kam?!" degim kelyapti-ku tushov tushgan tilim yechila qolmaydi, o'zimga ovoz bita qolmaydi. Ammo bu voqea rost chiqqanidan boshim osmonda: voh, mana buni akam desa bo'ladi! Hammasini dogb'nda qoldirib ketibdi, hatto sayyoh qiyofasida kelgan anuv vatanjudodan o'tib tushibdi! Chinakam Botur deb shuni aytdilar-da, derdim. Derdimu miq etolmasdim. Negaki yaqin olib, o'ziniki hisoblab yelkamga bosh urgancha bo'zlayotgan kennoyim mendan o'tib tushmoqda edilar:

- Eshityapsizmu, Maqsudxo'ja,- derdilar kuyib-pishib, - o'sha "mehmon" o'zlaru ekanlar. Kelubam bildurmabdular. Biznu ayab miq etmabdular. Alloh rozu bo'lsun, - deb bir yerga yetardilar.

Men esam:

- "Duoyu iltijolariz Xudoga yetgani shu, kennoyijon. Hali qarab turasiz, hammasi yaxshi bo'lib ketadi! Yo'llar ochilib, ko'rmagandek bo'lib ketasizlar. Shukur qiling, Alloh daraklarini chiqarganiga. Olim akam borib ko'rib kelganiga. Mana bunday mujdalar keltirganiga, - deb taskin-tasallular bergim keladi-yu, ich-ichimdan bosib kelayotgan sevinch, xo'rlik, sogb'rinch aralash bir hislarni jilovlay olmayman: - Hademay Allohning o'zi chegaralarni ochvorsa, bordi-keldilar mumkin bo'lib qolsa, nima deysiz? ! Akam o'g'b'rincha emas, allaqanday qora-quralar bilan emas, ro'y-rost kirib kelsa, nima deysiz?! Axir Allohga oson ekan-ku", - deya xonamga yugurib kirgim, pardalarni ochib tashlab, o'sha birov bilib, birov bilmas joydagi omonatni olib chiqqim keladi-yu, joyimdan jilolmayman, qo'zgb'bololmayman. Faqat bir narsaga hayronman! U kishining o'zi-chi, nega tanib turib ham... bilib turib ham necha miq etmabdilar, hokisorlik shunchalik bo'larmi?

Shu davada:

- Shoshmang, men hozir, - deya bir qadam chekilib, uyimiz tomon burilmoqchi bo'lgan joyimda u kishi bosh to'lg'b'ab o'tinishga: - Yo'q-yo'q, Maqsudxo'ja, qo'ying, tura tursun. Kichigoyum kelgunlaricha tursun, ovoza qilmay turayluk... - deb iltijo qilishga tusha ketdilar

- Xat-chi, zamzam-chi, ularni hammi? Endi bu narsalarni yashirib bo'ladi ekanmi? - dedim hayronlar qolib.

- Yashirub-ku bo'lmas, lekin ovoza qilish ham xayrB-lumikan? - dedilar u kishi.

Darvoqe, nima hayrli - o'sha Alloh rozi bo'ladigan narsadir. Chindan ham, hozir sabrdan yaxshiroq, xayrliroq narsa yo'qdek edi. Shu tob... hali joyimdan jilmay turib... eshikka yengil mashina kelib to'xtab, ajabtovur musiqachalib, chaqira boshladi. Bunaqasi Olim akamning "Volva"sida ham yo'q edi. Tavba, kim bo'ldi ekan, deb chiqib borsam, qay ko'z bilan ko'rayki, tanish yashil "Jiguli"dan... boshida oq kepka, egnida oq hoshiyalari biram chiroyli, biram yarashgan zangori sportchilar kiyimida... Chaman akam tushib kelyapti:

- Xello, Maqsud mirzo! Haliyam sho'ttamisan? Olim kepti-ku, ziyoratga o'tmaymizmi, axir?

- Assalomu alaykum. Nega o'tmas ekanmiz! O'tamiz. Akamni ziyorat qilib kelgan odamni ziyorat qilmaslik mumkinmi?! - dedim men quchoq ochib bora boshlab.

- Uni qara-ya! - dedi Chaman akam o'sha-o'sha hazilkashligi tutib, - Sultonga kimlar intiq-intizor, kimlarning ko'zi teshilib yotibdi, Olim akang ko'rib kepti! Dunyoning teskariligini ko'r!

- Nasib-da, nasib! - dedim men.

- Endi borib yermiz xasip, - dedi u.

Kulishib, quchoqlasha ketdik. Orqadan chiqib kela boshlagan kennoyim qay ahvolga tushdilar, men ko'rolmasdim.

Bir kunda shuncha xursandchilik, shuncha mujda! Bu yaxshi bir zamon, maszur kunlar kelayotganidan, anavi boyaqishlar ko'kragiga ham oftobu shamol tegajagidan yaxshi bir darak emasmikan? Qolaversa, akamning manavi jahongashta do'sti yana qanday xabarlar bilan keldi ekan? Bekorga qadam ranjida etmagandir?!

Shu tobda men undan bir narsani juda-juda so'ragim, bilgim kelib ketayotir edi. Sekin qulogb'biga shivirladim:

- Ayting-chi, akajonimiz qo'nim topgan diyorga bormoq osonmi, u yerdan kelmoqmi?..

Bu shunchalar sirli ediki, Chaman akam aftimga "Ha, quv", degandek qaradiyu u ham sekin bagb'briga tortib, qulogb'binga pichirladi:

- Xudo xohlasa, har ikkisi ham oson. Axir akang keb ketipti-ku. Endi kimning gali ekan? Navbat sizlarga-da.

- Yo'g'b'e, rostdan-a? Behazil gapizmi? - deya aftiga tikilib qolibman. Shu temirqo'rgb'bondan biron yoqqa chiqib bo'larkanmi, demoqchi bo'lardim.

U ham bir qarashda meni tushuna qoldi. Tushuna turib, dabdurustdan yelkamga qoqib, sal o'ziga tortgancha jilmaydi:

- Akang yo'lini topganda sen topolmaysanmi? Senga osonroq-ku? - dedi atay mening jigb'bingami-gb'bururimgami tegmoqchi bo'lib. Rostdan ham bu gap nafsoniyatimga tegib ketgan, o'zim to'msaya boshlagan joyimda uning bu gapi hazil ekanini fahmlab qolib, bo'shashdim:

- Hamma ham akam bo'laveribdimi! Unday bo'lolsak, jon-jon derdik-ku.

Chaman akamga bu gap nasha qilib, bexos bagb'briga tortdiyu, quya qulogb'binga yana boyagidan ketdi:

- Eh, pakana pari, pakana pari. Gazetda ishlayverib, to'ngib qopsan. Ko'zingni och, sen ishongan tollar allaqachon kesilishga kepqolgan, ich-ichidan chirib yotibdi...

Yo'g'b'e, nahotki, degandek aftiga yalt etib qarasam, har baloga aqli yetadigan Chaman akam... o'sha-o'sha su-yib, jilmayib turibdi.

- Bir kun ertalab turib qarasaki, u qari tollar yo'q, ...shundaymi?

- Yo'q, - dedi u ma'noli boqib, - ortidan esa, chiroyli bir tong otib kelyapti - boqib to'ymaysan. Tushunding?! - dediyu shoshirishga tushdi. - Ketdik, ketdik, akangdek odamni ko'rgan safarchi keladiyu biz oyoqni qo'lga olib yetib bormaymizmi, uyat bo'lar, axir.

Bordir bizga ham atalganlari...

Shuncha qistasak-da, kennoyim unmadilar. Uyni yolgb'biz qoldirishga ko'zlari qiymadi:

- Borarman keyinroq, menga boyagilar ham yetadi,- dedilar mungli jilmayib.

Chindan ham, endi nima ham akam berib yuborgan narsalardan o'ta olardi?!

Alqissa, o'sha Bo'zsuv bo'yidagi "polkovniklardan qolgan bogb'b"ga yetib, tanish hovli-joyga kirar ekanmiz, peshvoz chiqqan safarchini ko'rib, gangib qolgan edik.

Qay ko'z bilan ko'raylikki, qarshimizda Sulton akamizdek jussador, ko'z qarashlariyu bo'y-basti bilan, hatto yurishlari bilan akamga tortib ketgan bir odam - Olim akam quchoq ochib kelar edi. Valloh, valloh, Sulton akamning o'zini ko'rgandek quchoqlashib, yalashib-yulqashib ketdik. Xursandlikda bizga yetadigan odam yo'q edi. Undan akamning hidi, bo'ylarini tuyib, bir yerlarga yetar edik.

Ammo hammasidan Olim akam qo'yin cho'ntagidan chiqarib, menga uzatgan "mozorbosdi hadya" o'tib tushdi.

U hov bir vaqtlar - bolaligimda tog' ham hadya qilgan narsaga juda-juda o'xshab ketmoqda edi. Bu ham o'shanga o'xshab, tig' ham jimjiloqdek, o'zi bir qarichcha keladigan - sadaf bandli pichoqcha edi. Balki o'shaning o'zidir, o'sha pichoqchadir, degan xayollarga-da bormoqda edim.

Farqi - buning mo'jazgina qinchasi, yiltiroq qora ko'ndan tikilgan g'ofilofchasiyu bejirimdan-bejirim shokilachasi ham bor edi. Qinmisan-qin. Yonga taqadigan belbog' b'chasini aytmaysizmi, o'shani-da unutishmagan edi. Fil suyagidanmi, nimadan qilingan oppoq sadaf bandi esa, o'sha qindan chiqib turibdi.

Voh, nima bu? Qanday mo'jiza? Yo'qolgan narsalar osmondan tushgandek paydo bo'lib tursa? Yo akam berib yubordimikan?!

Ko'zlarim o'ynab ketganini ko'rgan Olim akam mayin jilmayib, yelkamga qoqdi:

- Sen avval ichini och, qindan chiqar. Kimdanligini bil.

Qo'lim titranqirab qindan chiqarsam, uchiga qadar shildiroq qog' b'ozga o'ralgan jajji pichoqcha.

- Och, och, - dedi Olim akam qistab.

Qog' b'ozini olsam, pichoqmisan pichoqcha. Naq, o'sha, hov bolaligimizda tushib qolmasin deb, kitob muqovasi ortiga yashirib yuradiganimdek, sadaf bandli mitti pichoqcha. Faqat bir yuziga uch kunlik nozik hilolu bir yulduz zarb etilib, tepasidan zarhal bilan nimadir yozdirilgan edi. Unaqasiga ham, bunaqasiga ham o'qiy olmadim.

- Ie, "Anvar mirzo", o'zlarini ham tishlari o'tmadimi? Unda ko'fiy xatga ham tishi o'tadiganlarga bering. Ana, Chaman akangizga bering, - dedi Olim akam tegishib.

Shundagina chumoli izidek bu mayda yozuv arabiy imlodida, ustiga ustak, zer-zabarsiz ekanini anglab, qimtingancha qoldim.

Chaman akam o'qidi. Qarangki, bitik arab imlosida bo'lsa ham, o'zi turkiy tilda edi: "Hammamiza suyuqluv, hammamizdan o'zguqluv 1 pakana pariga".

Tanidim! U Sulton akamdan edi! Undan bo'lak hech kim bundoq yozmasdi ham, erkalamasdi ham!.. Tanidimu vujudimga shirin bir tuyg' b'u - bir jimirlov yugurib, ko'zlarimdan tirqirab yosh chiqib ketdi!

Rostini aytsam, bundoq yosh, bunday hislar ko'p'dan mehmon bo'lmagan edilar. U yana uzoqroq davom etaversa, to'xtamasa, derdim. Sog' b'inch yoshlari shunchalar shirin bo'ladimi ekan?!.

Men pichoq yuziga termular ekanman, akam atay yozdirib yuborgan haligi ikki og' b'iz so'z tilimdan tushmas, go'yo dilimga muhrlanib qolgandek edi: "Hammamiza suyuqluv, hammamizdan o'zguqluv..." O'zish tugul, ukasi degan nomga munosib bo'lolsak-chi avval!..

Shu bilan birga, yana allaqanday shirin hislar qamrab kelib, bu so'zlardan totli bir g' b'urur ham tuymoqda edimki... o'zim bilan o'zim bo'lib, hamrohlarimdan ortda qolib ketibman.

Bir mahal qarasam, ular hiyla narida to'xtab turibdilar. To'xtaganlari mayli, turishlari g' b'alati edi, qo'rqulik edi!..

Valloh-valloh, o'rtalarida qanday gap o'tibdiki, Chaman akam safarchini ikki kiftidan tutib, o'ziga qaratgancha... yuzlaridan ko'z uzmasdi. Hech kimga bo'y bermaydigan, qolaversa, durkun tortib ketgan Olim akam esa, shu holiga akajonisining ming yillik oshnasi oldida bo'yin egib, yer suzib qopti. Bir qur bo'lsa-da, uning ko'zlariga qarab qo'ymaydi. To'g' b'rirog' b'i, qaray olmayotir. Yuragim shig' b'g' b' etdi: "Nima ro'y bera qoptiki, bunday turishibdi? Mendan nimani yashirishgan ekan?!."

Menga qolsa, yugurib borib, ijikilab surishtirishdan ham toymasdim, ammo ulgurmadim. Olim akam bir nima dediyu Chaman akam bo'shashib, tusha qolgan edi.

U nimani qistab qo'ymagan ediyu nimadan bunday bo'shashib tusha qoldi? Qolaversa, akamdan bo'lak kimni ham surishtirardi?!

Bu o'ydan yuragim to'kilgudek bir holga tushib, sekin boraverdim.

Chaman akam so'rardi:

- Xabarchilari-chi ulardan ham darak bo'lmadimi?

- Ikki hafta kutdik,- dedi Olim akam, darak tugul, javob kelmadi!..

Ana xolos! Nega unday bo'libdi? Umridda lafzining ustidan chiqmay qolmaydigan akamga nima bo'libdi? Bu o'ydan kuragimda boshimga dovur bir jimirlov yugurib, peshonamdan muzdek ter chiqib ketgan edi.

Xuddi shu lahzada nima bo'lib, Chaman akamning nigohi menga tushdiy b'rdan o'zgardi-qoldi. Kutilmaganda Olim akamni yarim quchganicha ichkari boshlayverdi. G'alati hol edi: mezb'on kimu mehmon kim, ajratolmay qolgan edim. Kamiga Chaman akam ovozi baralla qo'tib, unga taskin berardi:

- Shunga shuncha tashvishmi? Muhimi, o'zini ko'ribsan, diydoriga to'yibsan, sovg' b'ayu, salomlarini ola kepsan. Ortiq nima kerak? Qayta ko'risholmagan bo'l-sangiz, epini qilolmagandir-da. Muxojir odamga oson tutma. Qaytaga uzulgan rishtalarni ulab kepsan, qay o'lka, qay diyorlardan so'raramizni bilib kepsan! Shunga ham shukr, do'ppini osmonga otsang-chi! - derdi shantallab. Qarang-a, bir o'girilib kimga aylanib ulguragan edi u.

Ammo ular mendan nimanidir yashirishayotganga ham o'xshar edilar.

U nima ekan, suyuqluv ham o'zgunluv ukalari - men hech narsa bilmasdim.

Uchinchi Kitob Bitdi

Jindek Izoh

Va nihoyat, o'n sakkiz yillik ayriqliqdan so'ng ota o'z farzandi-arjumandi ruxsoriga yetishib, mushfiq onaizorning kelinlik sepi tariqasidagi taqinchog' b'i - omonat ham o'z egasini topgan va shariat zammata yuklamasi vazifalarni o'tashga urinib qilingan sirli safar uddalanib, vatan sog' b'inch, yaqin jigarlar sog' b'inch jindek qondirilgan bir pallada "Judolik diyori"ning uchala kitobiga nuqta qo'ymoq ham mumkin edi.

Ammo Oltinxon To'ram farzandlarini ota diydoriga yetkazish asnosida jigargo'shasi bilan ko'rishishga muyassar bo'lgan Sultonmurodning ketguningcha yana ko'tarishgaymiz deb "lafzining ustidan chiqolmagani - hikoyachiga ham, kitobxonga ham qorong' b'u qolayotgani bois bu tarixni aniqlashtirishga to'g' b'ri keldi.

Aziz kitobxon. Dastlabki urinishlarimizdan shu narsa ma'lum bo'ldiki, judolik tarixi hali poyoniga yetmagan ko'rinadi. Shu bois Sultonmurod taqdiriga doir hozircha muallifga ayon tarixlardan bir qismini to'rtinchi kitobning ilk bobi sifatida taqdim etishga

jur'at qildik. Alloh xayrli qilsin.
Uzr, diydor navbatdagi kitobga qoldi.
Muallif.

Sogʻ Binch Diyori
4-Kitobdan Ilk Bob

Sadagʻ Bhang ketay Qora darvesh yoxud bemavrid chaqirilgan azon (Yolgʻ Biz muallifga ayon tarixlardan)

Kun tigʻ Bnga kelgan, o'sha lagʻ Bchaga aylangan kunning o'zi ham osmon toqiga mixlanib qolgandek edi. Uning zavolga ogʻ Bishi, olov taftining qaytishidan bir belgi, bir sas berib, biron narsa qilt etsa-chi qani!.. Hatto vaqt to'xtab qolgandek. Soyalar-ku kichrayib borib, dov-daraxtlarning, qo'rgʻ B onlarning ortiga yashirilib olgandek, tosh-kesaklar tagiga kirib ketgandek. Go'yo olam Mahshargohga aylanib, quyosh ham pasaya boshlagandek bir pallada bu muazzam shahar ahli barcha yumushlarini tashlab, kim soya-salqin qo'rgʻ B onlariga, kim qorongʻ B ilatilgan ichkari uylariga kirib ketganlaru butun shahar kimsasiz Madina-kentga aylanib qolgandek edi.

Yaxshi ham Olloh qaylulani chiqargan, shahar ahli necha zamonlardan beri kunning mana shu pallasida boyagidek salqin joylariga kirib ketib, bir muddat mizgʻ B iy ketadilaru yana asrga yaqin "tirilib chiqib", o'z toat-ibodatlarigayru tirikchiliklariga kirishadilar. Asr namozi ana o'sha qaylula shukronasiga o'xshab ketadi. Ana shundan keyingina Madina ko'chalarida bahri dilni ochadigan shabadalar yurib qoladi...

Ungacha hali picha bor. Bizga avvalgi kitoblardan tanish, qolaversa, shu asarlarning bitilishiga ma'lum ma'noda sababchi bo'lgan Bahriddin birodarimiz ham hozir tijorat ishlarini bir chetga surib, ichkari uyda qaylulaga berilgan, shu topda tong-saharlardagidek tiniqdan-tiniq tush ko'rib yotar, qarangki, yana o'sha o'ksik bolaligi yu iqbol etagidan tutdim deganda ajrab qolgan diyorning dalayu qirlarida kezib yurar edi. Kezish nimasi, o'sha diyor shamollariga, qushlariga qo'shilib, shabboxun urar edi.

Umrining so'nggi kuni, so'nggi nafasiga qadar tushlariga kiraversa kerak o'sha diyor, o'sha o'ngida yetib bo'lmas go'sha. Balki so'nggi nafasleri bilan birga u bu vujudni, bu quvgʻ B indini ko'ngilning qar'ini tark etsa, jon qushi bilan qo'shilib chiqib ketse ham ehtimol... Ungacha mehmon bo'lib kelaversa, o'rtayversa, jon qushini o'sha aziz go'shalarga yetaklayverib qo'ymasa, ne ajab? Tilimiz nega yolgʻ B onlab keladir, uni judolik diyori deb atab? U axir dil qa'rida yotmasa, jon qushi ila birga bo'lmasa, nega mizgʻ B idi deguncha ko'rineradi, o'sha go'sha, o'sha diyorga yetaklayveradi?!

Balki adoqsiz sirlaridan voqif qilmak lozim bo'lgan choqlarida u yana tushlariga oralab kirib kelaverib, uni yana nimalardandir ogoh etmoqchi bo'laverar?.. Ishqilib u o'shal aziz diyorning ko'm-ko'k bedapoyayu qir-soylarida yugurgilab yurar, goh qaybir tepalarda, goh qaybir adirlarda yuragini hovuchlab turib qolar edi.

Bu yoqda esa, bir gala ot ovlovchi chavandozlar har birlarining qo'llarida bittadan arqon-sirtmoq, hammalari bir ko'rkamdan-ko'rkam, uchqur otni, hali hech minilmagan salt bir otni har tarafdan o'rab kelishardi. Payt poylab turib, hurkak otning bo'yniga sirt-moq otib ilintirib olishsayu keyin qo'yib yuborishmasa. Ammo ish hali bunga yetganicha yo'q. Yaqinlashdilar deganda u shart qayriladiyu uzun, ko'hlikdan-ko'hlik bo'ynini bir yonga egib, yollarini hilpiratgancha chap berib, qochib qoladi. Keyin birontasi unga yeta olsin-chi, changida qolib ketadilar! U esa, narigi qirga o'tib borib, sekinlaydiyu atrof-javonibni jangillatib - shunday kishnab beradiki, bu kishnovdan yuraklar simillab oqishga tushadi. Simillagan sari gʻ B ururmi, nimadir qanotga aylanib, ikki kurakdan o'sib chiqq boshlaydiyu u otni yana quvsalar bormi, unga qo'shilishib uchgisi, tutqich bermagisi kelaveradi.

Ot ham otmisan ot edi o'zi! Qirga yetib olib, tepada turishini ko'rsangiz! Bunaqasi ilgari ham tugʻ B ilganmikan hech? Go'zalligi yu ko'rkamligini ko'ring. To'rttala oyoqlari tizzasiga dovur oq-oppoq, peshonasida yulduz-qashqasi bor bunday ot har yuz yilda bitta tugʻ B ilsa ham, mingtadan bitta chiqsa ham ajabmas. U chindan ham mingta ot o'rtasiga tushsa, ajralib turadigan otlardan edi, tanuqlidan tanuqli, ko'hlikdan ko'hlik jiyronqashqa edi.

Ot o'gʻ B rilarimi, ishqibozlarimi, ishqilib sirtmoq tutgan abjir chavandozlar galasi shunchalar harislik bilan uni quvar, o'rovga olar, sirtmoq tashlar edilarki, biri bo'lmasa, biri muddaosiga yetib qoladigandek, Bahriddinning nafasi ichlariga tushib-tushib ketardi.

Ammo har gal "o'ldi!" deya ichlari zimillab, ko'zlarini chirt yumib olgan mahal... yana ochsaki, jiyron-qashqa Ollohning qaybir inoyati bilan "quv-quv"lardan qutilib chiqib, ketayotgan bo'lar edi!..

Valloh-valloh! Bu ne hol, bu ne sinoat? Qachonga dovur bo'y bermay, qochib yura oladi ekan?! Bu "quv-quv"larda ne hikmat yashirin o'zi?..

So'nggi damda... birov xuddi Ka'batullohdagidek tiniqdan tiniq, cho'ziqdan cho'ziq azon chaqirib yubordiyu... Bahriddin ("Iya, asr bo'lib ketibdimi" deya!) sapchib turib ketdi.

Keyin o'sha ichkarida, o'zlarining alohida tahoratxonalarida tahorat olib, yuvinib-taranib, birato'la namozga o'tlanib, xoji ko'ylaklarini kiyib chiqib keldiyu ayolining hali ham tikuv mashinasi yonidan turmay, o'sha bir vaqtlar diyordan kiyib kelgan qarqʻ B ashoyi atlas ko'ylagining etagini so'kib-choklab o'tirganin ko'rib... hayratlandi:

- Ha, onasi, muncha ixtimat qo'yib yo'rmamasang? Qizlaringga boshqa juftini topolmay o'tirmaylik, hali?

Margʻ B ubonu eriga shirin jilmaydi:

- Ulariz o'zlari avvaldan tanlab bo'lishgan. Bu Fotimamizga. Zuhrangiz sariq atlas kiyadi emish.

- Unda ishim oson ekan. Men bunaqa ko'hna atlasni yana qaerdan toparkanmiz, deb yuribman, - deb ketidan qo'shdi. - Yana bitta egizak tuqqaningda bormi, onasi, bizdan badavlati bo'lmasdi bu Madinai munavvarada.

- Oling-a, - dedi ayoli yonoqlari kelin paytidagidek duv qizarib. - Shu davlatiz kammi, adasi? Xudoga shukr, hech kimdan kam emasmiz. Bahriddin badavlat nomingiz bor.

- Shukr, shukr, mingdan-ming shukr, gap kelganda aytdim-da. Qizlaring anuv yangi karavotimizga joy qila qolishsin, - deb yura boshlagan joyida ayoli shoshqich o'rnidan turib, etaklariga ilashgan qiyqimlarni qoqishga tutingan kuyi uni to'xtatdi.

- Shoshmang, adasi, elburutdan qayoqqa o'tlanib oldingiz? Asrga erta-ku hali?

- Erta?.. - deb hayratlandi Bahriddin. "Unda... azonni qaerdan eshitdim? O'sha xovfimda ekanmi u ham?.."

- Erta-erta. Ana, soatga ham qarang, - dedi ayoli.

Chindan ham devordagi zarhal kaftgiri to'xtovsiz borib-kelayotgan soat millari asr vaqtiga yetishiga ancha bor, bu muddat ichida bir uxlab tursa yoki dunyoni ishini ado etib ulgursa bo'lardi.

Bahriddin hech narsaga tushunmay kalovlandi: "Uni qara-ya... Unda bemahal yangragan azon - nimadan imdod ekan? Shaytoniy

desa, haramdagidek jarangladi: bu kalimalardan shaytonning o'zi tirqirab qochmogʻi lozim edi. Hovfida - o'sha ko'rkam jiyronqashqa yugurib yurgan qir-adirlarda yangradi ekanmi? Unda xatardanmi, nimadan darak bermoqda?..

G'alati, tushunksiz hol edi. Bahridin qaytarini ham, chiqaverishini ham bilmay to'xtagan bir kezda ayoli nimanidir eslab, tokcha tomon yurdi:

- Darvoqe, adasi, Jiddadanmi, qaerdan diligram kelgan edi. Uygʻotishga ko'zimiz qiymay, olib kirmagan edik, ko'ring, - deb xabarnomani olib uzatar ekan, qistadi, - birpasgina o'tira turing, jindek tolmachoy tayyorlay, maylimi?

Shoshqich azon-la turgʻBaziluv, undan avval mana bu telegrammaning kelishi... Qolaversa, dunyoda eng tanuqli, ko'rkam bir otning hech kimga tutqich bermay qirdan qirga oshib yurishi... Bularning hammasi nimadandir imdod beraru Bahridin ularni qanday ta'bir qilmoqni bilmas edi?

G'alati, juda ham gʻHalati edi. U bir chetdagi oromkursiga borib o'tirishga sabri yetmay, turgan joyida telegrammaga ko'z tashladi. "Bahridin badavlat birodarimizga: Moziydagi "Buyuk muhojir"dan zo'rroq bir qahramon topgandekman. Yolgbʻiz o'zingga bir olam gaplarim bor. Anuv xizmatkoring - biz bilan yurtga borib qaytgan gung murobitni toptirib qo'ysang. Osmonimizga zigʻBircha bulut oralashini ravo ko'rmasman. Kordovadan qaytgan birodaring. Qora darvesh".

- Ana xolos, - deb yubordi Bahridin.

Qiziq. U Sultonmurodning kimligini bilmasdi-ku? Jo'nab ketgach qaerdan xabar topibdi? Nega, qaerdan murobit deb atamoqda? Yana topdirib qo'y degani qiziq!.. Yolgbʻiz o'zingga bir olam gaplarim bor, degani-chi? Xavotirli bir gap o'tmagan bo'lsa, telegramma berib yurmay - to'gbʻri kelaversa bo'lardi-ku?!

Demak, o'rtada bir gap bor! Behuda chopib kelayotgani yo'q.

Uni rostakam vahm bosib kelib, turgan yerida "qul a'uzu"ni takrorlab, Ollohdan panoh so'ragan bo'ldiyu telegrammani deraza yonida qoldirib, telefon daftarchasiga yopishdi. Unda Sultonmurod xolavachchasining xos telefonlaridan tortib, barcha shaharlardagi jamiyat telefonlarigacha bo'lishi kerak. Avval o'ziga ulanib ko'rishga harakat etdiyu bir vahimasiga o'n vahima orttirib oldi. Har gal stantsiyadan bir xil javob bo'lar edi: "janob telefon raqamlarini o'chirib qo'yganlar, yo chegaradan tashqarida bo'lishlari mumkin".

- Qaerda bo'lishi mumkin? - Bahridin u bilan bir hafta oldin gaplashganini, undan keyin hech ulanmaganini esladi.

O'shanda "Olimni ko'rdim. To'ramning zurriyotlarini diyorlashtirgani ola kepti. Senga, xonadon ahllaringga xeshu aqrabolarimizdan bir olam salom keltiribdi. Qaytishda albatta, kirib o'taman. Ungacha ichikib qolma, deb sim qoqdim. Alloh ko'rishtirguncha", deb edi. Mana endi ulanmay o'tirsa...

Balki biron shoshqich ishi chiqib, jo'nab ketdimi, deya Bombeydagi idorasiga ulandi.

- Assalomu alaykum va rohmatullohi va barokotuhu, - deb salomlashdi kotib janob.

Bahridin alik olib, o'zini tanishtirdiyu birodarini so'radi:

- Mumkin bo'lsa, ulab yuborsangiz, - dedi umidla. Ammo kotib boyagidan ham tavozu bilan:

- Janob o'sha taraflarda safardalar. Biz sizga oson ulanish raqamini ayta olamiz. Marhamat, yozib oling, - dediyu Bahridin biladigan raqamni qaytardi. Bu o'sha - qo'l telefoni edi.

Bahridin bir ko'ngli ulanmayotganini aytmoqchi bo'ldi-yu, hali yo'q narsaga ularni ham xavotirga qo'ygisi kelmadi. Endi yolgbʻiz umid - Oltinxon to'ramdan edi. Hech kim bilmagan taqdirda ham u kishi Sultonmurod qaerdaligini bilishlari kerak. Ular safarda ko'rishgan bo'lishlari kerak.

Bahridin shu umidda To'ramning madrasadagi oliy dargohlariga sim qoqdiyu u zot safardan qayta turib, qarichilik - jindek urinib qolganlarini eshitib, o'zlariga ulanishga jur'at etmadi.

Endi yolgbʻiz yo'l - To'ramni ziyoratlariga o'tish qolgan edi. Shu bahona so'rash mumkin, undan beriga bezovta etish adab doirasiga sigʻBmasa ham kerak?!

Bahridinning quvvai hofizasi ham, aqli ham o'qdek ishlasa-da, bundan to'gbʻriroq yo'l ko'rmas edi. Axiyri ichkarida o'tira olmay tashqariga chiqib ketdi. U xurmozor oralab kezinar ekan, Qora darveshni o'ylab:

- Kelsa, kela qolmaydimi? Jiddadan chiqqan odam allaqachon Madinaga kirib kelishi kerak edi-ku, - deb tashvishlanib borar, bunaqa vaqtda zikrga berilish lozimligi yodiga kela qolmas edi.

Shu asno Zuhra qizi:

- Adajon, ayajonim choyga chaqiryaptilar, - deb chiqib qoldiyu u qizlarini toshkanchasiga "oh, mo'moch qizlarim, po'poch qizlarim, baraka topinglar, ona qizlarim", deya erkalab kirib boraverdi, ammo ichida gʻBurmishlagan narsani hech unutilmasdi, hatto karavotga qilingan bir chiroyli joylar ham, shakarob berib suv sepilgan, salqin ufurayotgan ichkari hovlining o'zi ham uning ko'ziga ko'rinmayotgan edi...

Hayriyat, bir piyola choy ichar-ichmaslaridan xabar kirdi:

- Xojam, xabashistonlik birodariz huzuringizga kirishga izn so'raydir. O'sha boshi mushtdek, o'zi gungursdek odam...

- Darvoqe, Qora darvesh... - deb o'rnidan tura boshladi Bahridin badavlat, - yolgbʻiz o'zi bo'lsa, shu yoqqa ola qolinglar, - deb izn bergan joyida "yo'q, ular ikki kishi" degan javobni eshitib, fikridan qaytdi. - Mayli, men chiqib boryapman. Aziz birodarimizni o'sha mehmonsupaga chorlay qolinglar. Yo'l bosib kelishgan, muzdek suvlar tutinglar, - deb turib, ayoliga o'girildi, - Balki tolmachoyning mastavasini ham o'sha yerga chiqararsizlar. Qaranglar-a, kimlarning nasibasini qo'shgan ekan, - deb alqab qo'ydi. U tashqari hovliga chiqib borganida mehmonlarning chuvakrogʻi qo'sh xurmo tagidagi mehmonsupaga cho'kkan, Qora darvesh esa, hurmo tagida turiboq yutoqqan qoranordek suvga yopishgan, muzlatgichdan chiqqan suvni idishi bilan ko'tarib, ichmoqda edi. U Bahridinni ko'rib qolib, suv idishni-da tashlab, ikki oyoqda turgan ulkan mittibosh dinozavrdek quchogʻBini ochib lapanglab kela boshladiyu, xizmatchilar turgan joylarida ang-tang qoldilar. Bahridin esa: "O, bizni jonajon yurtni tavof etib kelgan aziz birodarimiz-ku!" deya talpindi bir-birlarining bagʻBriilariga singib ketdilar. To'gbʻriroq bo'ldi, Bahridin Qora darveshdek, "ona sutiga to'ymay qolgan dinozavr" bagʻBrida oq bo'tadek bo'lib qolgan edi.

Ular shu ko'yi bir muddat bir-birlarini iskananib, bo'ylariga to'ymay turib qolishgach, Qora darveshga zabon bitdi:

- Oh, meni Xotamtay birodarim, ehsonlari, sochganlari Abdurahmon Avfcha bor oshnaginam, ko'rar kun bor ekan-ku, - deya chin mo'minlardek hali u yelkasiga, hali bu yelkasiga bosh qo'yib, ko'risharkan, bu ham uning kuraklarini silab, alqashini qo'ymas edi:

- SogʻBintirib qo'ygan Ollohimga shukr, ko'rmasa turolmaydigan etib qo'ygan yolgbʻiz Tangri subhonahu va taologa shukr, - derdi.

Nihoyat qo'shilishib kelgan hamsoyasi bilan-da ko'rishib, supaning uch tarafini egalladilar-da:

- Qadam yetdi, balo yetmasin, Olloh o'zi rahmatidan benasib etmasin, - qavliida duolar qilishib, so'rashib-istashga tushdilar.

Bu orada olma gulli choynaklarda choy chiqib, tolmachoyning mastavasi ham kela qoldi. Ayoli baraka topsin, qizlariga bosh bo'lib, shu qisqa vaqtda xush-xo'rgina mastava tayyorlab ulguribdi. Yana ustiga jindek qatiq, jindek murch, quruq rayxonlar bilan chiqarishibdi. Alqab-alqab ichib olishdiyu shu taftbosdidan so'ng ikki birodar bir-birlariga o'zlari tushunadigan tilda nigoh tashlab qoldilar. "Nechuk, zarur ishlaringni ham tashlab, biz tomon chopib qopsan? Tinchlikmi, ishqilib", derdi Bahridin.

"Bilasan-ku, birodarlarimga tegishli gap chiqsa, ichimga sigibdiroilmay qolaman. Ayniqsa, sizlarga! Telegrammani olgandirsan?" demoqchi bo'lardi u.

"Oldim", dedi Bahridin bosh silkib. Qora darvesh esa, piyoladagi choyini bir xo'plashdayoq bo'shatib, turaverdi. So'ngra gap-so'zsiz uning tarafiga o'tib, qo'ltig'ibidan oldiyu yelkasidan quchganча xurmozor tomon boshladi, xurmolar tagiga yetishganda qo'yib yuborib, o'zi fil oyog'ibidan-da yo'g'ibon bir daraxt tanasiga suyandi:

- Sog'ibinch o'z yo'lga. Lekin men atay sizlarni deb, uni deb keldim, - dedi qorasidan oqi ko'proq mitti ko'zlarini buning yuziga qadab: - Topoldingmi o'zini? Shu soat, shu daqiqada ko'rsa bo'ladimi? - dedi battar hayratda qoldirib.

- Yo'q. mana bir haftadirki, hech yerda yo'qmish,- dedi Bahridin rostiga ko'chib. - Telegrammani olganimdan beri urinaman, qani izini topsam. Hech kim hech narsa bilmaydi. Bombayga ham qaytmagan...

- Qaytmagan?! - Kutilmaganda u Bahridinning yelkalariga chovut solgandek qo'l tashlab silkishga tushsa... Bahridin demaganlarning suyaklari shiqirlab o'zi borib-kelarmidi yo ro'parasidagi xurmolar chayqalarmidi, ajrata olmay qolgan, qolaversa, bu Qora dinovavrning changalidan qanday qutulishni bilmas edi.

- Sen o'zingni mening o'rnimga qo'yib ko'r. Bilasanmi, men kimga aylanaman? Ollohning oldida subutsiz odamga aylanaman-ku. Tushunasanni shuni? - dedi u avvalgisidan ham qattiqroq silkilab.

- Tushunganim bilan... iloj qancha? - dedi Bahridin.

- Yo'q, sen ayt. Uni shu bugunoq, shu soatdayoq topa olamizmi?

Bahridin endi o'zini tortib, o'ylanib qoldi:

- Shoshma, tushunibroq ayt. Sen u haqda hech narsa bilmasding-ku? Qaerdan eshita qolding? Kim aytdi, senga uni murobit deb? - dedi dilidagini tashiga chiqarib.

Qora darveshning mitti ko'zlari oq zoldirdek aylandi:

- Kim emas, o'sha safardan xabar topgan idora yo'qladi, tushunding? Ularga yetkazishgan ko'rinadi. Men esam... - U yuz burib olib g'ubdrandi, - hech vaqo bilmayman!

- Demak, Sen bizdan qattiq xafasan. Ranjigansan. Shundaymi? - dedi Bahridin, ichi allaqanday xuvillab qolib. "Nahotki shunday odam sinib o'tirsa?"

- Xafa? - kutilmaganda u tirilib, boyagidek ikki kiftidan silkiladi. - Men-a? - dedi xansirab. So'ng qah-qah urib yubordi. - Voy, seni qara-yu!.. Qaytaga u gung-soqoving kimligini bilib, qay holga tushganimni so'rasang-chi! Bilasanmi u kim?!

- Kim? - dedi Bahridin ham uni jazavasidan hayratga tushib.

- Uning oldida o'sha Andalusiyaga qochib borgan "Buyuk mujohid" kim bo'пти?! Yonimda shunday odam turib, vatanini deb, ahli ayoli, jigarporalarini deb, zimmasidagi shar'iy burchi - omonatini deb gung-soqov bo'lib bo'lsa-da, qora yukchi bo'lib bo'lsa-da, vatanga borishga jur'at etgan mujohid turib, men kimni kino qilmoqchi bo'lib yuribman?! U chinakamiga diyorida, ahli-yorida, xeshu aqrabolaridan judo bo'lgan odam-ku! Uning diyorga safari - zulm saltanati choklari muvaqqat, o'zi muvaqqat ekanidan dalolat-ku. Olloh xohlasa, yolg'ubiz mujohidiga qanday nusratlar ato eta olishidan bir nishona-ku bu safar! Tushunmadingmi shuni?! Men o'sha idoradayoq tushunganman. Uning kimligini eshitganidayoq tushunganman. Men nainki erkin fikrli, har narsaga Olloh nurila nigoh tashlay oladigan bir mo'min, bir odamman, axir, ijodkorman, axir! Shu birodaringni yoqtirdimmi, shuni olaman! Sen buni tushun-da, uni topishga yordam ber. U yog'ubini o'zimga qo'yib ber. Ko'ndirish mening ishim. Sen topishga yordam bersang, bas. Men uni tanib qoldim! Kimligini bilib qoldim! Onalar bunaqa mujohidni yuz yilda bitta tug'badilarmikan, valloh a'lam. Rostingni ayt, topamizmi uni? - dedi nechanchidir marta uni silkilab.

Rosti, Bahridin unga nima deyarini ham, qanday tushuntirarini ham bilmay qolgan, ammo haqiga ko'chmasa ham bo'lmas edi. ChiqmaganB ;ondan umid.

- Xo'p desang, asrdan keyinoq Makkaga, Oltinxon to'ramning huzurlariga jo'naymiz. Bundan boshqa yo'l ko'rmayapman, - dedi axiyri.

- Yaxshi. Nabiy sollallohu alayhi vasallam masjidarida namozni o'qiyimiz o'shanaqasi jo'naymiz,- dedi Qora darvesh ham bu fikrga qo'shilib...

Ular supaga qaytisharkan, o'sha ulug'ub masjid tomondan asrga chaqirib, azon yangray ketdiyu Bahridin beixtiyor kunduzgi tushi, qir-adirlar osha do'pir-do'pir chopishgan chavandozlaru jiyronqashqani eslab, behol tortdi: "Astag'ubfirullohil a'zim, xovfida yangragan azon shulardan bir darak ekanmi?" deb o'yladi. Chindan ham ilgari ham shunday bo'lmasmidi? Namozga turolmay qolgan kezlari... hovlida yo jom tushib, jangillab ketar, yo shoshqich birov derazani taqillatib qolar edi-ku. Hatto bir gal Sultonmurod aniq-taniq chaqirib kelgan edi. Chiqsa, hech kim yo'q, faqat bomdodga ketayotganlarning qoralari ko'rinadi, xolos. Demak, ovoz bergan ham o'sha, namozga uyg'ubotuvchi farishta ekanmi? Qolaversa, ilgari zamonda kishilar zulm ustidan chiqib, yordamga ojiz qolsalar, azon chaqirib bo'lsa-da, mazlumni qutqarar ekanlar. Bu ham o'shanga o'xshabdi-da...

Yo'lda tushini Qora darveshga aytib edi, u ham:

- Ana-ana, bundan ortiq yana qanday belgi bersin?! Qani edi hozir ham o'sha tartib amalda bo'lsa,- deb qo'shdi.

- Yaxshi-ku, lekin u azonni kim eshitib, kim adolat qilardi? - dedi Bahridin.

Ana shunda Qora darvesh uni yelkasidan quchib:

- Eh, badavlat, badavlat! Hech kim eshitmasa ham jilla qursa Olloh eshitadi-ku! Olloh eshitgani kammi? - dedi yuzlari yorishib.

- Darvoqe-darvoqe, chindan ham uning adolati oldida bu dunyoning adolati nima bo'libdi?! Avvalo, o'sha adolatdan hech kim benasib qolmasin! Shu jumladan, Sultonmurod ham... O'zi uni panohida asrasin! - deya oldi Bahridin birodarining samimiyatigayuy so'zlariga ta'zim qilib.

Ular yarim tunda Makkai mukarramadan To'ram ziyo-ratlaridan qaytishar ekan, orqalaridan birinchi xabar yetib keldi. U zotning Turkiyadagi muridlari telefonda xabar qilishar edi:

"To'rt kun muqaddam janob jamiyatning sho'basiga qaytib kelganlar. Yurtdan kelgan sayyohlar ila ko'rishishlari lozim bo'lgan. Shu orada ikki zanj mehmon sho'baga tashrif buyurib, janob ularni havokentga kuzatib chiqqanlar. Oxirgi ko'rganimiz shudir.

Janob sho"baga ham qaytib kelmadilar. Yurtdan kelib, kutib yotgan sayyohlar bilan uchrashuvga-da bormaganlar. Barcha izlashlarimiz besamar ketmakda. Alloh o'zi hifzu himoyasida asragan bo'lsin.

So'nggi ma'lumotni qo'shamiz: o'sha kungi mehmonlar Nayrobiga uchganlar. Samolyotda birorta ham oq tanli bo'lmagan..." Bahridin baralla ovozdagi telefonagrammadan so'ngoq, yalt etib hamrohiga qaradi. Bu xabardan tosh haykaldek qotgan Qora darveshga nihoyat jon bitib, mitti yuzlarini burib qaradiyu, taskinga muhtoj birodariga elanib tikildi:

- UZR, jindek kechikibmiz. Biz o'ngarilguncha ular buyuk muhojirni o'marib ketibdilar. Ammo qotiribdilar, tushmagurlar! - dedi tizzasiga shappalab.

- Ularing kim? - deya oldi Bahridin.

- Bu yogv'bi sir, oshna, - dedi u kutilmaganda tilini toqillatib. Ketidan esa qo'shdi: - Agar ulardan boshqa birov bu ishga jur'at etgan bo'lsa, bilib qo'y, yerning tagidan bo'lsa-da, muhojirni topdiraman, sen bexavotir bo'l, - dediyu o'rindiqqa togv' b agv' b l argan odamdek yastandi. Nimqorongv'bi yo'lda uning ko'zlari oq yogv' b d udek yarqirab-yarqirab ketar edi.

Bahridin beixtiyor kunduzgi tushini eslab, nechanchidir marta hayratga tushdi. Qarangki, o'sha jiyronqashqani quvib yurgan chavandozlar ichida bironta ham qora tanli chavandoz yo'q edi. Ular qaydan paydo bo'lib qoldilar? Tushuniksiz edi.

Taqdirning Achchiq Sinovlari ("Judolik Diyori"ning Avvalgi Ikki Kitobiga Chizgilar.)

Istiqlol davri o'zbek nasrida, ayniqsa, roman janrining ufqlari kengaydi. Nisbatan qisqa muddatda o'nlab romanlar yaratildi. Ularning aksariyati o'zbek xalqining o'tgan XX asrdagi hayoti manzaralarini tasvirlashga bagv' b ishlangan. Yozuvchi Murod Mansur "Judolik diyori" trilogiyasining birinchi (1998) va ikkinchi (2003) kitoblarini ("Sharq" nashriyot-matbaa aktsiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyatida) nashr etdi. Roman adabiy jamoatchilik va kitobxonlar tomonidan iliq kutib olindi.

"Judolik diyori" - ramziy nom. O'zbek xalqining XX asrdagi hayotida, ayniqsa, asrning birinchi yarmida ayriliqlaru judoliklar ko'p bo'ldi. Minglab xonadonlarning ba'zi a'zolari Vatanda qolgan bo'lsalar, ba'zilar g' b urbatda g' b arib bo'ldilar. Hatto Vatanda qolganlar ham qamoq, surgun, qatl, urush kabi musibatlar tufayli takror-takror yaqinlaridan ayrildilar. "Judolik diyori"da xalqimiz boshiga tushgan ana shu ogv' b ir sinovlarning keng manzarasi chizilgan. Asarda o'zbek xalqining buyuk bardoshi, eng ogv' b ir davrlarda ham nomiga munosib tarzda o'zligini saqlab qola olgani, yo'qotishu ayriliqlardan yanada toblanib chiqqani badiiy mahorat bilan aks ettirilgan.

"Judolik diyori"ning birinchi kitobi voqealari yosh bola Maqsudxo'ja tilidan hikoya qilinadi. Shoirona qalb egasi ekanligi, tabiatni, hayotni, odamlarning turfa xislatlarini teran anglashi va yorqin bo'yoqlarda tasvirlashidan hikoyachi bola muallifning o'zi ekanligi seziladi. Adib ajdodlari kechmishini, o'zi ko'rgan-eshitgan voqealarni qalamga olgan, tugv' b ilib o'sgan, bolaligi kechgan manzil-makonlarni tasvirlagan. Shuning uchun ham asar jonli, tabiiy va samimiy chiqqan. Lekin bu samimiyat qatida qancha dard, qancha alam bor. Ayniqsa, poymol etilgan qadriyatlar, g' b orat qilingan tabiat manzaralari ayri-ayri o'rtanish, cheksiz alam-iztirob va ilojsiz sogv' b inch bilan tasvirlanadi: "Kindik qonimiz to'kilgan, necha pusht otalarimiz o'tgan u diyordan hech vaqo qolmadi. Tuproq o'sha-o'sha, makon o'sha edi-yu, lekin endi diyori yo'q edi. Uni yodga soladigan bir o'r yo qir, bir soy yo jilg' b a, bir qo'rgv' b on yo hovli qolmagandi".

Dastlabki boblar mutolaasi paytida o'quvchi kitob Maqsudxo'janing bolaligiga bagv' b ishlangan va u voqealar markazida turadi, degan xayolga ham boradi. Ammo bobdan-bobga o'tgani sayin asarning bosh qahramoni Sultonmurod ekani anglashila boradi. Muallif bosh qahramonni ko'pam ta'rif-tavsif qilmaydi. Uni boshqalardan ajratib turadigan ayrim xislatlari Sultonmurodning xatti-harakatlari va boshqa personajlarning u haqdagi gap-so'zlari vositasida yoritiladi. Uning o'z nasl-nasabini unutmagan, quvgv' b inga uchragan ajdodlarini ham faxr bilan eslab yurishidan manqurtlik avj olgan bir davrda Sultonmuroddek odamlar tufayli xalqning tarixiy xotirasi butunlay yemirilmay, davr bo'ronlaridan ko'p narsani omon saqlab qololganiga amin bo'lamiz. Romanning faqat bir o'rnidagina Sultonmurodning Oqsaroy va Go'ri Amirmi ziyorat qilgani, Oloy malikasi Qurbonjon Dodxoh tarixi bilan qiziqqaniga ishora bor. Bundan ko'rinadiki, Sultonmurod faqat o'z nasl-nasabidagina emas, balki jonajon xalqi tarixidan ham yaxshi xabardordir va uning ba'zi keskin, hatto zohiriy jihatdan o'sha davr siyosati jinoyat deb baholaydigan xatti-harakatlari shunchaki alamzadalik oqibatida, ko'r-ko'rona bo'lmay, balki mustahkam ma'naviy asosga, chuqur mazmun-mohiyatga egadir.

Yozuvchi Rahimjon Otaev "O'tayotgan kunlar nafasi" maqolasida: "Sultonmurod, nazarimda, "Ustyurt voqeasi" qissasidagi Otamuroddan keyin Murod Mansur yaratgan eng jozibali qahramon", deb to'g' b ri ta'kid-laydi. Sultonmurod va uning yigitlari haqidagi hi-koyalari haqiqatan o'z vaqtida shunday bir guruh bo'l-gan-bo'lmaganidan qat'i nazar, ishontirarli, real zamindan sira uzilgan emas. Bu guruh amalga oshirgan tadbirlar o'sha davrdagi mustabid tuzumga qarshi umumxalq noroziligining natijasi sifatida namoyon bo'ladi. Oktyabr to'ntarishidan keyin bir qancha yillar davom etgan Turkistondagi milliy-ozodlik harakati, garchand bostirilgan bo'lsa-da, istiqloq g' b oyasi xalqning eng yaxshi farzandlari qalbini hech qachon tark etmagan. Mustabid hokimiyat zulmi eng avj olgan davr-larda unga turli vositalar bilan qarshilik ko'rsatish, hatto qurolli kurash boshlash kabi rejalar fikru xayolini band etgan odamlar bo'lgan, albatta.

"Judolik diyori" romanining fazilatlaridan birib b' unda qahramonlarning maqsad-intilishlari o'zbek xalqining milliy qadriyatlari va Islom dini nuqtai nazaridan yoritilganidir. Hatto yovuzlikka qarshilik ko'rsatilganda ham adolat mezonlari buzilmasin, biror kimsa nohaq jabr ko'rmasin, degan g' b oya ilgari suriladi. Bu hol, ayniqsa, ogv' b ir-vazmin, mulohazakor va taqvodor Nusratilla pochcha bilan dov-yurak, juvonmard, ammo qiziqqon va alamzada Sultonmurod o'rtasidagi munozarada yaqqol ko'rinadi. Nusratilla pochcha zulmkor tuzumni yoqlamaydi, bil'aks, undan nafratlanadi. Ammo zulm va adolatsizlikka qarshi kurashga azm qilganlar ham har bir tadbiri Ollohga qanchalik xush kelishini mulohaza etishlari, salla o'rniga kallani olmasliklari lozim, deb biladi.

Sultonmurod va Nusratilla pochcha munozarasi asarning eng ta'sirchan sahifalaridandir...

Yozuvchi romanda bir qancha o'zbekona obrazlar yaratadi. Nusratilla pochcha, Haybat, Soli, Akmal, Chaman, Salomxon, Margv' b uba - har biri o'z qiyofasiga ega. Oqila, mulohazakor, qanoatli, mehribon Salomxon falakning gardishi bilan tariqdek sochilib ketgan Ulugv' b xo'jaboy avlodlarining omon qolgan vakillari bir-birlari bilan ahil bo'lishlari, ajdodlariga xos diyonat, insoniylik, g' b urur kabi fazilatlarini saqlab qolishlarida katta o'rin tutadi. Yo'qotishlari judoliklar uning qalbida o'chmas jarohatlar qoldirsa-da, ayolning mustahkam irodasini sindirolmaydi. "Inson har yo'qotganiga aza ochaversa, bir umr azador o'tib ketadi-ku", deya u yaqinlarini sabr-toqatga, bor narsalarni asrab-avaylashga chaqiradi. Shuning barobarida, Salomxon yovuzlik va adolatsizlik qarshisida bosh egib turish tarafdori emas. U Sultonmurodning muayyan xavf-xatarlar bilan bogv' b liq ishlariga xayrixoh. Boshiga mushkul ish tushib, kayvoni sifatida undan dalda va chora istab kelganlardan shirin so'zi, jo'yali maslahatlari, qo'ldan kelgan

yordamini darigʻb tutmaydigan ayol payti kelganda nobakor kimsalarga nisbatan gʻbʻoyat murosasiz boʻla oladi. Salomxon oʻzbek onalarining Oʻzbek oyim darajasidagi yorqin adabiy obrazlaridan biri desak, mubolagʻba boʻlmasa kerak.

"Hammaning yashagisi keladi" ("Ustyurt voqeasi") kabi tilga tushgan sarguzasht qissaning muallifi boʻlgan Murodjon aka "Judolik diyori"da ham sarguzasht unsurlarini qoʻllagan asarning yanada qiziqarli va oʻqishli boʻlishini taʼminlagan. Sarguzasht voqealarning bir turkumi sohibjamol Margʻbʻubaning achinarli taqdiri bilan bogʻbʻliq tarzda kechadi. Nikoh kechasi Margʻbʻuba baxtu visol evaziga musibat ogʻbʻusini tatiydi. Kuyov Bahridin goʻshangaga kirishga ulgurmasdan, taʼqibchilardan qochadi. Kiyimlarini almashtirganlari tufayli, uning oʻrniga joʻrasini oʻldirishadi, ammo qotillar jasadni tanimay "Bahridin" deb koʻmib yuborishadi. Oʻzi nikohida boʻlgan odamning tirikligidan bexabar Margʻbʻuba muayyan vaqt oʻtgach, Sultonmurodga koʻngil qoʻyadi. Oshiqi beqaror Sultonmurod ham visol xayoli bilan masrur. Taʼqiblar kuchaygach, u ikkinchi bor oʻz ixtiyoriga qarshi Haybatga uzatilayotgan Margʻbʻubani olib qochib, Vatanni tark etadi. Xorijda boʻlsa-da, ular bir-birlariga yetishib, baxtli turmush qursalar kerak, deb oʻylagan kitobxonning xayollarini birinchi kitob oxirida Maqsudxoʻjaga chet eldan yetgan xabarlar ostin-ustun qilib yuboradi. "Sultonmurod Margʻbʻubani birinchi nikohidagi kishiga yetkazishga jazm etibdi va Oллоh bu ishni oʻziga taqdir qilganiga shukronalar aytibdi"...

"Judolik diyori"ning ikkinchi kitobi hajmi kattaroq va mutolaasi ham bir muncha murakkab. Birinchi kitobda voqealarni asosan roviy Maqsudxoʻja hikoya qilsa, ikkinchida - ayrim boblar muallif nutqi vositasi, bitik, maktub va kundaliklar tariqasida bayon etiladi. Zamon ham oʻzgarib, tasvir jugʻbʻrofiyasi ancha kengayadi.

Yana bir oʻzgarish shuki, asarning bosh qahramoni Sultonmurod voqealarda kam qatnashadi. Zamon taqozosiga koʻra, u yaqinlaridan uzoqda yashirib yurishga mahkum. Ammo muallif mahoratiga tahsin aytilish lozimki, Sultonmurodning bosh qahramonligiga zarra shikast yetmagan. Zohiran u kam koʻrinsa-da, botinan Sultonmurod nomi asarni oʻz atrofida aylantiruvchi oʻqdir. Asar voqealari bosh qahramon taqdiriga chambarchas bogʻbʻliq holda kechadi. Uning nomi va dovrugʻbʻiga hech kim befarq emas. Bu nom odamlarda hayajon, sogʻbʻinch, iztirob, iftixor, gʻbʻurur, hayrat, muhabbat, mehr, umid, baʼzi kimsalarda esa, xavotir, qoʻrquv, vahima kabi xilma-xil his-tuygʻbʻular uygʻbʻotadi. Uning qaerdaligi hech kimga maʼlum emas, ammo paydo boʻlib qolishini intiqlik bilan kutadilar va bu hissiyot kitobxonga ham yuqadi. Nuroniy Hoziq toʻraning "Qadrdomimiz, bizning Botur", deya eslashi Sultonmurodga berilgan yuksak bahodir.

Kitobxon uchun kutilmagan, taʼbir joiz boʻlsa, uni "ranjitadigan" hollardan biri shuki, birinchi ki-tobda beqiyos mehr-muhabbat bilan tasvirlangan Mar-gʻbʻuba (suyukli Margʻbʻu kennoyi) kitobda deyarli koʻrinmaydi. Unga ikki tomchi suvdek oʻxshash Sultonmurodning ikkinchi vafodor yori Mahfuza siymosi kitobxon uchun bu "yoʻqotish"ning oʻrnini bosadi. Xullas, Mar-gʻbʻuba obrazi birinchi kitobga chuqur lirizm bagʻbʻishlagan boʻlsa, ikkinchi kitobning malikasi Mahfuzadir.

Sarguzasht unsurlari romanning navbatdagi kitobida ham yetarli. Yodgorning oʻrniga Akbaralining oʻgʻbʻirlanishi, Tangritogʻbʻ diyoridagi kechmishlar, Sultonmurod va yigitlarining Hoziq toʻrani olib ketish uchun chegara osha kelishlari shular jumlasidandir. Asarga yangi olib kirilgan Hoziq toʻra obrazi uning salmogʻbʻi, tarixiy va falsafiy jihatlarini chandon oshirgan. Muallif oʻzining tasvir uslubiga sodiq qolib, moʻtabar inson Hoziq toʻraning oʻtmishi haqida batafsil maʼlumotlar keltirmaydi. Ammo baʼzi ishoralar, masalan, bir personajning uni Imom Shomilga mengzashidan, Hoziq toʻraning prototipi Alixon Toʻra Sogʻbʻuniy ekanligi kitobxonga ayon boʻladi. Muallif kitobxon Sogʻbʻuniyning hayot yoʻli va asarlaridan xabardorligini hisobga olgan.

Muallif qahramonlarning yirik tarixiy voqealardagi ishtirokini batafsil tasvirlashni maqsad qilib qoʻymaydi. Koʻproq ularning ruhiyati tahlili, tarixiy voqealarning ular xotirasida qoldirgan oʻchmas izlari, ongida yasagan oʻzgarishlarga eʼtibor qaratadi. Bu, albatta, adabiyotimizda insonning ichki dunyosi tasviri birlamchi ahamiyat kasb etayotgani bilan bogʻbʻliqdir.

Romanning eng iztirobli sahifalaridan biri Hoziq toʻraning "xumdek boshi ustarada qirilgan nor-gʻbʻul" rahbar bilan suhbatidir. Norgʻbʻul rahbar oʻzining mustabid tuzumga sadoqatli xizmatini oqlashga urinadi: "Biz Uning oldida kimmiz? Xohlama, chivinday ezgʻbʻilab tashlaydi, xohlama, kaftida koʻtaradi. Ilojimiz, qancha?". "Sen kichkina odamman desang, men kimmanki desam, qachon odam boʻlamiz oʻzi?" - deydi unga javoban Hoziq toʻra qalbi sidirilib oqib.- Bormi oʻzi bu yurtida el uchun boshini tika oladigan bir inson?!".

Asarning asosiy falsafiy gʻbʻoyalaridan biri shuki, har bir kishi yaratilishidan ezgulikka moyil. Odamlar orasida adashganlari bor, ammo insonlik qiyofasini butunlay yoʻqotgan tuzalmas nobakorlar boʻlishi mumkin emas. Ollohning izni bilan bundaylarning ham mudroq vijdonlari uygʻbʻonmogʻbʻi, ular tavba-tazaruʼ qilib, ezgulik tomon yuzlanib, yaxshi amallari bilan oʻzlarining avvalgi gunohlarini, qisman boʻlsa-da yuvmoqlari mumkin va lozim. Insonning zalolatdan xalos topishga intilishi va, alal-oqibat, bunga erishishi "Judolik diyori"da bir necha kishi taqdiri orqali koʻrsatilgan. Mashhur oʻgʻbʻriboshi Parpi toʻgʻbʻriboshiga aylanib, bir paytlar oʻzini sharmandali jazoga mahkum etgan Sultonmurod izidan ketadi va shu tufayli elu yurtning duosini oladi. "Oʻgʻbʻri qarisa soʻfi boʻladi" tarzida xoʻjakoʻrsingama emas, balki chin dildan tavba qilib, imon keltirib qiladi bu ishlarni.

Asardagi bu xil ruhiy evrilishlar kam uchraydigan hodisa boʻlib tuyulishi mumkin. Ammo mutlaqoʻ imkonsiz ham emas. Boshqacha sharoitda hech kimga ozor bermay risoladagidek hayot kechirishi mumkin boʻlgan kishi, taqdir taqozosiga koʻra, beixtiyor ravishda yovuz tuzum xizmatiga tortilib, gunohsiz odamlarga jabr qilishi, hatto qoʻli qonga boʻyalishi mumkin...

Sharqona qadriyatlar - qarindosh-urugʻbʻlar oʻrtasidagi mehru oqibat, rasm-rusumlar, urf-odatlar, anʼanalar asarda juda goʻzal ifodalangan. Mehmon kutish va diydor koʻrishgandagi soʻrashishu mulozamatlar maromiga yetkazib tasvirlangan: "Uyimizni toʻldirib oʻtiribsizlar", "Biram yarashib oʻtiribsizlar" yoki uzoq vaqt koʻrmagan jiyani bilan uchrashgan ayol: "Bormisan, bolam?! Bir yarashib turibsan, qara, ota yurtlarga. Koʻkqargʻbʻani koʻrib, odam bunchalar quvonmaydi, kelganing rost boʻlsin, ilohim, bolam. Shu aziz yerlarda unib-oʻsgin. Ruhlar shod boʻlsin. Kel, bolam, kel, - deb bagʻbʻriga tortib, kuraklarini silab koʻrishma ketdi". Romanning tili maroqli, ohorli tasvir-tashbehlarga boy, uslubi ravon, sodda. Toshkent shevasi boyliklari, xalq tili va bolalar nutqidan samarali foydalanilgan. Adib hamma narsani oʻziga mos sifat, oʻziga xos obrazlar orqali tasvirlaydi. Uning tashbehli tasvirida olmozorlar oʻsmarang-u, yongʻbʻoqzorlar surmarang; behilar bukri kampirni esga soladi; qiygʻbʻos gullagan shaftoli boshiga gulli roʻmol tashlab, salomga chiqqan kelinchakka oʻxshaydi...

Adabiyotshunos olim Naim Karimov Oybekning "Bolalik" qissasiga yozgan soʻngsoʻzida: "Biz va, ayniqsa, keyingi avlodlar XX asrning 10-yillaridagi Toshkentni va, umuman, oʻzbek xalqining hayotini bundan keyin Oybek xotiralari orqali koʻz oldimizga keltiramiz", deb yozadi. "Judolik diyori" romanida esa, zilziladan oldingi Toshkentning Yakkabogʻbʻ, Qatortol, Novza, Choʻponota, Izza soyi, Achchi qirlari kabi soʻlim goʻshalarining yorqin tasvirlari berilgan.

Asarda koʻp hikmatli soʻzlarga ham duch kelamiz. Bu hikmatlarning baʼzisini muallif xalqdan olgan boʻlsa, baʼzilarini oʻzi kashf etgan. Bular muallifning hayotni, odamlarni koʻp yillar davomida kuzatishi natijasida kelgan xulosalari, umumlashma fikrlari: "Kekdan hech kim koʻkarmagan", "Mador yigʻbʻaman degan kishi murosa qiladi", "Oʻzi emas, taqdiri koʻhlik boʻlsin", "Urgan qoʻl

This is not registered version of TotalDocConverter

emas, shag'irdi bo'lgan uchun, "Tuldu to'g'ri yigit or-nomus uchun kurashar ekan, demak, hali yurt boy berilmagan"... Tabiiyki, roman ba'zi qusurlar, mavhumotlardan ham xoli emas. Birinchi kitob voqealari asosan urush paytida kechgan bo'lsa-da, o'sha davr mashaqqatlari, bevosita urush bilan bog'liq tarzda xalq kechirgan fojialar tasviriga yetarli o'rin ajratilmagan. Ehtimol, bu holning sababini voqealar yosh Maqsudxo'ja tilidan hikoya qilinishi bilan izohlash mumkindir. Chunki har bir kishi o'z bolalik paytlarini eslar ekan, undagi yorqin, jozibali tomonlar ko'proq xo-tirada qayta jonlanadi, o'sha paytda boshdan o'tgan qiyinchiliklar bir qadar unutilgan bo'ladi.

Asarda payhon qilingan bog'bu bo'stonlar, bolalik bilan bog'liq tabiat go'shalari tasvirlarida ba'zi qaytariqlar ham mavjud. O'zbeklikka xos qadriyatlarni tasvirlashda ba'zan me'yor unutilib, ideallashtirish darajasiga borilgan, nazarimizda. Muallif nazdida, o'zbekning maishiy hayoti ham yer yuzida eng zo'r bo'lib, qiyosini faqat jannatdan topish mumkin: "Yaxshiyam o'zbekning to'y-hashami, aqiqayu ehsoni bor... shu bahona yig'ildilar, diydor ko'rishadilar, hol-ahvol so'rashadilar. Kelolmagan qariyalarning omonat salomlari, duoyu tilaklarini yetkazadilar. Chindan shu xalqqa mansubligingdan, oqibatni, qarindosh-urug'bdan xabar olishni unutilib qo'ymaganingdan ichingdan bir g'burur tuyib ketasan. Olloh seni shu toifadan etganiga (anuv ota-onasini tashlab, begona yurtlarga tentirab ketavuradiganlar toifasidan qilmaganiga!) shukronalar aytasan"...

Ayrim juz'iy kamchiliklardan qat'i nazar, "Judolik diyori" bir necha qissa va romanlar muallifi Murod Mansurning bosh asari va mustaqillik davri o'zbek adabiyotining salmoqli yutuqlaridan biridir, deb aytishga haqlimiz. Romanda mustamlaka davrida ham ozodlik g'boyasi xalq dilida yashagani, sadafda dur yetilganidek, xalq bag'bridan muqarrar ravishda shijoatli, imonli, vatanparvar, mustaqil odamlar yetishib chiqishi badiiy tarzda aks ettirilgan.

Romanning ikki kitobi nashr etilgan bo'lsa-da, u hali tugallangan asar emas. Ikki kitob mutolaasi jarayonida amin bo'ldikki, "Judolik diyori" ta'sirchan muloqotlar hayajonli va unutilmas uchrashuvlardan xoli emas. Eng go'zal diydorlar, sog'binchli suhbatlar ayni uchinchi kitobda bo'lsa ajab emas!

G'ulom Karim.

AvvalgiIII- qismB Keyingi